

SAGORUM I SKÅNE

Jonas Åberg

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i
Biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet.
Handledare: Göran Widebäck.
BIVIL:s skriftserie 2003:25.
ISSN 1401-2375.

© Lunds universitet. Biblioteks- och informationsvetenskap 2003.

Abstract

Story rooms in Skåne

The subject of this thesis is the position of the story or activity rooms at the main libraries in Skåne, a province in the south of Sweden. The questions that are asked and answered are: Which of the main libraries has a story room? What do the rooms look like? How are the rooms used? Which is the relation between the form and the function of the rooms? and, finally, How do the libraries themselves present and describe their story rooms?

Godkända svenska ämnesord

Barnbibliotek, Biblioteksinventarier, Bibliotekslokaler, Biblioteksplanering, Bokprat, Folkbibliotek, Sagoberättande, Sverige

Övriga nyckelord

Sagorum, Sagostund

SAB-klassifikation (förslag till)

Ab.051 (Barnbibliotek)

Abcb (Biblioteksplanering)

Innehållsförteckning

Förord.....	1
Inledning.....	2
Ämnet.....	2
Definitioner och avgränsningar.....	3
Metoden.....	4
Litteraturgenomgång.....	5
Historik (mycket kort).....	6
Något om uppläggnigen.....	6
Del 1 – Var finns sagorummen?.....	7
Ålder och tillkomsthistoria.....	10
Del 2 – Hur ser sagorummen ut?.....	12
Alfabetisk presentation av sagorummen.....	12
Arlöv.....	12
Eslöv.....	14
Helsingborg.....	15
Hässleholm.....	17
Kristianstad.....	18
Kävlinge.....	20
Landskrona.....	21
Lund.....	22
Malmö.....	24
Osby.....	26
Perstorp.....	27
Staffanstorp.....	28
Svedala.....	29
Ängelholm.....	31
Örkelljunga.....	32
Ett förslag till sagorumstypologi.....	33
Sagorummens relation till den övriga bibliotekslokalen.....	36
Alternativa lokaler.....	36
Yta.....	37
Del 3 – Hur används sagorummen?.....	39
Sagorumsverksamhetens omfattning.....	39
Åldersfördelning och verksamhetstyper.....	42
Del 4 – Form och funktion.....	44
Nyckelegenskaper.....	44
BPA-analys.....	47
Del 5 – Bibliotekens bild av sagorummen.....	50
Offentlig information.....	50
Måldokument.....	52
Personalens egna ord.....	53
Bibliotekschefernas uppfattning.....	55
Sammanfattningsvis.....	56
Analys och diskussion.....	57
Sagorummens ställning.....	57
1.....	57
2.....	57
3.....	58

4	59
Yttre jämförelsepunkter	60
Möjligheter att påverka ställningen genom utformningen.....	61
En kritisk sammanfattning.....	64
Kommentarer rörande problemet.....	64
Kommentarer rörande metoden.....	64
Kommentarer rörande resultatet	65
Övriga kommentarer	67
Det ideala sagorummet.....	69
<i>Litteraturförteckning</i>	70
<i>Bilaga 1 – Enkäten</i>	72
<i>Bilaga 2 – Påplatsfrågor</i>	75
<i>Bilaga 3 – Frågor till telefonintervjun</i>	78

The dream-child moving through a land
Of wonders wild and new,
In friendly chat with bird or beast –
And half believe it true.

Lewis Carroll, Alice's Adventures in Wonderland

Förord

”Jag hatar allt det som bara undervisar mig utan att öka eller direkt stimulera min verksamhetslust”, skriver Goethe. Det borde stå som måtto för varje pedagog och vara ett riktmärke för all akademisk verksamhet. Denna undersökning består huvudsakligen av vad som kan beskrivas som en serie ”djupintervjuer” med sagorum. Med bibliotekarierna som deras uttolkare, eller om man så vill orakel. Bakom denna uppläggning ligger en vetenskapssyn som vänder sig mot abstraherande och generaliserande, mot synen att en beskrivning av verkligheten blir vetenskap först när verklighetens unika drag, dess färger och former har omvandlats till det genomsnittligas och approximativas gråskala. Få ”skolade” personer skulle kalla *Odyséen* för vetenskap. Likväl lär oss denna bok mer om livet och om oss själva än ett helt bibliotek med vetenskaplig litteratur. Betyder detta att vi bör omdefiniera vårt vetenskapsbegrepp eller betyder det att vi ska dra den i modern mening hädiska slutsatsen att vetenskap inte är riktigt så viktigt som det sägs? Genom att sätta mina allmänna iakttagelser och slutsatser i relation till en konkret och åskådlig berättelse om de skånska folkbibliotekens sagorum ska jag försöka vara vetenskaplig, i bemärkelsen objektiv och noggrann, utan att bli abstrakt och ytlig. Det är min förhoppning att denna berättelse om min korta och lyckligtvis inte särskilt farofyllda *odysé* genom den skånska biblioteksarkipelagen först och främst ska *stimulera*. Sedan är det ju mänskligt att misslyckas...

Innan vi börjar vill jag tacka all personal ute på biblioteken som bistått mig i arbetet med denna uppsats. Att säga att det inte hade blivit någon uppsats utan er hjälp är att säga det självklara, så jag säger bara – *tack*.

Jag tillägnar denna uppsats mina föräldrar som läste sagor för mig för länge sedan.

Inledning

Ämnet

Denna uppsats handlar om en sida av programverksamheten för barn vid de svenska folkbiblioteken, nämligen om lokalerna för densamma. Mer bestämt handlar den om de lokaler som byggts eller inretts i syfte att användas för just denna verksamhet och som brukar kallas *sagorum*. (Det är inte alla bibliotek som använder denna benämning och det är inte alltid den är den lämpligaste, men eftersom nästan alla bibliotek gör det så kommer jag också att göra det. Alternativen är dessutom både sämre och tråkigare.)

Det har inte skrivits särskilt mycket om programverksamheten på de svenska folkbiblioteken och ännu mycket mindre om sagorummen. Det enda vetenskapliga arbete jag hittat som huvudsakligen handlar om dessa rum är en konstvetenskaplig uppsats om målningarna i sagorummen på Stockholms respektive Malmö stadsbibliotek. Denna omständighet, i förening med ämnets begränsade omfattning och konkreta natur, motiverar att man försöker anlägga så allmänna utgångspunkter som möjligt och huvudsakligen använder sig av ett empiriskt-deskriptivt undersöknings- och framställningssätt.

Syftet med uppsatsen är, enkelt uttryckt, att ge en så djupgående, mångsidig och detaljerad bild av sagorummen som möjligt. För att lyckas med detta krävs en problemställning som förutom att den är bred kan ge ett samlande och strukturerande perspektiv på undersökningsområdet. En problemställning som uppfyller detta krav är:

Vilken ställning har sagorummen på de svenska folkbiblioteken?

I samband med att jag redogör för begränsningarna av mitt undersökningsområde kommer jag att ge problemet en snävare formulering.

Detta problem samspelar på ett mångsidigt och fruktbart sätt med det empiriska materialet, och dess förmåga att driva fram på en gång enkla och konstruktiva frågor är stor. Ett formulering av dessa frågor innebär samtidigt en precisering av problemets innebörd. De mest övergripande frågeställningarna är:

Var finns sagorummen?

Hur ser de ut?

Hur används de?

Vilken bild ger biblioteken av dem?

Så långt jag kan se uttömmar dessa frågeställningar det empiriska materialets möjligheter att besvara problemställningen. Men det innebär inte att det inte finns fler frågor att ställa om sagorummen. Om man undrar över sagorummens ställning blir det naturligt att också börja undra över saker som varför de har den ställning de har och hur denna ställning kan påverkas. De flesta av dessa intressanta följdproblem och de frågor som de i sin tur ger upphov till, är antingen för stora för att kunna behandlas inom ramarna för denna uppsats eller leder för långt bort från dess huvudämne. Men följande problemställning

Hur kan man påverka ett sagorums ställning genom dess utformning?

ligger så pass nära det som står i centrum för mitt intresse, nämligen hur de enskilda sagorummen ser ut, och förstärker dessutom den teoretiska sidan hos denna i grunden oteoretiska uppsats att den ska få komplettera huvudproblemet. Genom denna problemställning kan man föra upp beskrivningen av sagorummen på en mer generell nivå. Med detta problem är följande fråga för-

bunden:

Hur förhåller sig ett sagorums form till dess funktion?

Det är lätt att se att denna fråga är nära förbunden med fråga 2 och 3, som ju handlar om de enskilda sagorummens form respektive funktion, och eftersom svaren på dessa frågor utgör en naturlig utgångspunkt för en diskussion av fråga 5 kommer den att tas upp direkt efter fråga 3.

Varför är det intressant att undersöka sagorummen? Ett skäl är att sagorummen utgör en tydligt avgränsad och starkt specialiserad del av bibliotekens verksamhet. När man undersöker något så beskaffat är chansen större att man kan nå fram till resultat som kan stå för sig själva och som därigenom kan fungera som en nyckel till en förståelse av andra sidor av det större område som undersökningsobjektet tillhör.

Ett annat skäl, som också det är knutet till sagorummens specialisering, rör de kostnader som på olika sätt är förbundna med rummen. Det kostar att bygga och inreda ett sagorum; det tar plats; det utnyttjas mindre, ofta betydligt mindre, än andra publika biblioteksutrymmen; verksamheten i det vänder sig till en begränsad grupp biblioteksanvändare m.m. Hur ska man mot bakgrund av förhållanden som dessa motivera sagorummens existens och hur motiverar biblioteken dem? Sagorummen kan uppfattas som ett brott mot eller avsteg från den princip om stora och öppna flexibla ytor som varit vägledande för biblioteksarkitekturen åtminstone sedan 70-talet.¹ Genom att inrätta ett sagorum finns det en risk för att biblioteket blir mindre flexibelt.

Ett tredje och mer personligt skäl har att göra med den stora variationsrikedom som sagorummen uppvisar. Det finns av lätt insedda skäl stora likheter mellan dem, något som uppsatsen också kommer att visa, men inget är det andra likt. Förekomsten av skillnader är inte sällan en källa till oro och upprördhet. Som jag ser det borde de istället vara en källa till glädje, ja, till mer än så, för ur filosofisk synvinkel är skillnaderna en förutsättning för medvetandet så som vi känner det. Den som inte kan bejaka skillnader kan f.ö. inte bejaka sig själv, och den som inte kan det löper stor risk att förvandlas till en förtryckare. Men för att återvända till sagorummen så ger de mig ett tillfälle att undersöka ett område av biblioteksvärlden där mångfalden är ovanligt stor, vilket är stimulerande i sig – även, hoppas jag, för den som tar del av resultatet.

Definitioner och avgränsningar

Med *sagorum* menar jag här ett utrymme som uppfyller följande villkor: 1) det är genom fasta väggar permanent avgränsat från övriga delar av bibliotekets publika utrymmen, 2) de biblioteksbesökare som utnyttjar de tjänster som tillhandahålls i bibliotekets övriga publika utrymmen har inte fritt tillträde till det, 3) det är byggt eller inrett i syfte att användas till programverksamhet för barn, och 4) det används enbart eller så gott som enbart för detta syfte.

Ett hörn av barnavdelningen, som med hjälp av t.ex. draperier eller skjutdörrar tillfälligt kan avskärmats från resten av lokalen när man ska ha sagostunder eller annan programverksamhet, utgör således inte ett sagorum i min mening. I detta ligger inte någon värdering. Ett tillfälligt avgränsbart utrymme är en lösning med många fördelar, särskilt för ett bibliotek med små utrymmen och liten programverksamhet.

Några typiska exempel på programverksamheter för barn är sagostunder, bokprat, dockteater och sång- och musikstunder.

Undersökningen är begränsad till huvudbibliotek i Skåne. Målsättningen, som jag tror jag har uppfyllt, är att den ska omfatta *samtliga* sagorum inom detta undersökningsområde. Motiveringarna för denna begränsning är följande.

¹ I *Femton svenska bibliotek*, 1973 och *Åttioalets bibliotek*, 1990 kan man hitta åtskilliga konkreta exempel på detta; för skriftliga belägg se bl.a. inledningen till *Åttioalets bibliotek* och Dewe, 1995, s. 22.

Begränsningen till Skåne: Därför att det är av största vikt för undersökningen att samtliga sagorum kan studeras på plats, och att resa utanför Skåne blir helt enkelt för dyrt och tidskrävande. Betydelsen hos de direkta observationerna av sagorummen ligger bl.a. i att det är rummets utformning, inredning och placering i biblioteket som ger det innehållsrikaste och mångsidigaste vittnesbördet om deras ställning. För att inte mina bedömningar av sagorummen på basis av dessa observationer ska sakna synlig grund och bli svåra att kritisera har jag valt att göra en utförlig beskrivning vart och ett av rummen. Härigenom får läsaren en möjlighet att bilda sig en egen uppfattning om dem och kan på så sätt lättare ifrågasätta de av mina iakttagelser och slutsatser som baserar sig på observationerna av dem.

Begränsningen till huvudbiblioteken: Därför att: 1) filialer sällan har sagorum när huvudbiblioteket saknar det; jag känner inte till några fall inom mitt undersökningsområde, 2) med filialerna medtagna blir undersökningsmaterialet för stort och arbetskrävande, och 3) eftersom huvudbiblioteken på det hela taget är representativa för bibliotekens ställning i kommunen kan även sagorummen på dem antagas vara det.

Med utgångspunkt från dessa begränsningar kan problemformuleringen ges följande snävare formulering:

Vilken ställning har sagorummen på de skånska huvudbiblioteken?

Det är denna problemställning som utgör uppsatsens utgångspunkt. Svaret på fråga 1 ovan innebär en kartläggning av sagorummen i Skåne och handlar därför om samtliga huvudbibliotek inom detta område. Svaren på de övriga handlar däremot huvudsakligen om de bibliotek som har sagorum.

Nu tror jag i och för sig att mina resultatets giltighet sträcker sig utöver detta undersökningsområde, något som kommer att diskuteras mer i detalj i uppsatsens avslutande del, men för att det inte ska bli några missförstånd vill jag poängtera att jag inte gör anspråk på att säga något om sagorum i allmänhet.

Till respondenter eller rättare sagt huvudrespondenter har jag valt de bibliotekarier som har huvudansvaret för barnverksamheten på sagorumsbiblioteken. På de mindre biblioteken är detta bibliotekets barnbibliotekarie, på de större chefen för barnavdelningen. Enkäterna är adresserade till huvudrespondenterna. Under studiebesöken ute på biblioteken har jag även fått hjälp av andra ur personalen. Ett mindre antal frågor har också ställts via e-post/telefon till bibliotekscheferna på sagorumsbiblioteken.

Metoden

Insamlandet av det empiriska materialet har försigått i flera etapper och utnyttjat flera olika metoder. Dessa är i ungefärlig kronologisk ordning:

1. Inventering av det skånska sagorumsbeståndet genom rundringning till samtliga huvudbibliotek. De som svarade att de hade ett särskilt sagorum bad jag att få skicka en enkät till, vilket också jag fick, och de som så önskade bokade jag tid med för besök.
2. Utarbetande och utskickande av enkäten. Tonvikten i enkäten ligger på hur sagorummet används och varför det används som det gör. För att göra frågorna så koncisa och lätta att besvara som möjligt har jag i så stor utsträckning det gått använt mig av kvantitativa frågor, men tonvikten ligger ändå på de kvalitativa. Trots att jag skar ned kraftigt på frågorna ansåg flera av mina respondenter att enkäten var stor. Men välviljan var större och jag har fått svar från samtliga bibliotek.

3. Studiebesök på sagorumsbiblioteket. Det primära syftet med dessa besök, som tog ca. fyra veckor att genomföra, var att med hjälp av ett formulär med ”påplatsfrågor” observera sagorummens utformning. Men jag ställde också ett mindre antal färdigformulerade frågor till barnavdelningarnas personal, bl.a. rörande sagorummens ålder och tillkomsthistoria, och bad att få eventuella måldokument med koppling till barnverksamheten och en ritning över sagorummet. Jag passade dessutom på att ta av bibliotekens informationsblad.
4. Observationer av bibliotekens hemsidor.
5. Utsändande av de preliminära beskrivningarna av sagorummen på ”remiss” till biblioteket för att ge dem en möjlighet att kommentera dem och komma med justeringar och kompletteringar. Remissen skickades via e-post till samma adressater som enkäten. Cirka hälften av biblioteket har hört av sig med kommentarer. I detta brev frågade jag också om jag fick lov att i uppsatsen sätta ut namnen på dem som svarat på enkäten eller på annat sätt hjälpt mig med upplysningar. Ingen har framfört önskemål om att få vara anonym.
6. E-post-enkäter till bibliotekscheferna på sagorumsbiblioteket om deras uppfattning om sagorummens betydelse för bibliotekets verksamhet i sin helhet. Dessa enkäter har i några fall ersatts av telefonintervjuer med de chefer som ej besvarade e-brevet.

Det viktigaste av det som jag läst mig till ska jag ta upp i litteraturgenomgången nedan. Här ska jag bara nämna källorna till det officiella statistiska materialet. Det mesta av detta har jag hämtat från *Folkbiblioteksstatistik Skåne län 2001*, en sammanställning som är gjord av Länsbibliotek Skåne, resten kommer från *Årsbok för svenska kommuner 2002*, som ges ut av SCB.

De metodproblem som blir aktuella i samband med förhållandet mellan det empiriska materialet och de slutsatser som jag drar på basis av det kommer att diskuteras i slutet på uppsatsen.

Litteraturgenomgång

Genom att det finns så litet skrivet om sagorummen har den litteratur som jag läst huvudsakligen kommit att spela en indirekt roll. Den har i viss utsträckning väglett mig i mina undersökningar men fr.a. hjälpt mig att sätta in mitt undersökningsområde i ett vidare sammanhang.

För den allmänna bakgrunden spelar Åke Åbergs uppsats ”Barnbibliotekets begynnelse” störst roll. Han ger en innehållsrik redogörelse för de historiska förutsättningar för och framväxten av de svenska folkbibliotekens barnavdelningar. Texten, som publicerades i reviderad form 1983, behandlar endast i liten utsträckning senare tid. En utförlig redogörelse för barnavdelningarnas rumsliga historia finns i Ulrika Ryberg Wirdebos *Barnrummet – rum för barn?*, men också den slutar i tidigt 80-tal. I denna uppsats kan man hitta några kortare avsnitt om sagorummen och deras utsmyckning. Den enda skrift jag hittat som har sagorummen som huvudämne, *Jon Blund och Vattenbålet* av Britta Lindström, handlar just om utsmyckningarna i dem. Ämnet för denna konstvetenskapliga uppsats är Nils Dardels och Eric Alsmarks målningar i sagorummen på Stockholms respektive Malmö stadsbibliotek.

Av andra skrifter som handlar om bibliotekslokaler kan nämnas Else-Gun Blomqvists & Anita Jonssons *Fem barnbibliotek – en studie av barnbibliotekslokaler* och den av Kulturrådet utgivna *Folkbibliotekslokaler : en handbok*, där det bl.a. finns ett avsnitt om hur man bör utforma och inreda lokalerna i ett barnbibliotek. Vill man hitta böcker som enbart handlar om utformningen av bibliotek för barn (och ungdomar) får man gå utomlands. En sådan är Michael Dewes *Planning and designing libraries for children and young people*. Av denna praktiskt orienterade bok framgår indirekt att sago-

rum av det slag som finns på svenska bibliotek inte är något vanligt fenomen internationellt sett.² Ett par andra intressanta handböcker, som mer har tonvikten på tjänsterna än på lokalerna för dem, är Catherine Blanshards *Managing library services for children and young people : a practical handbook* och Adele M. Fasicks *Managing children's services in the public library*. I dessa båda böcker finns det nog en hel del att hämta för barnbibliotekarier som vill vidareutveckla barnavdelningens tjänster och stärka dess position på biblioteket. Jag har också haft hjälp av de båda skrifterna *Femton svenska bibliotek* och *Åttiotalets bibliotek*, där man kan hitta information om en del av de bibliotek som ingår i denna undersökning. Från dessa skrifter har jag också tagit en del allmänna idéer om biblioteksplanering.

När vi går över till själva programverksamheten utgör *Barn i bibliotek* en pendang till *Folkebibliotekslokaler*. Trots att denna skrift är snart 30 år gammal ger den fortfarande en god bild av huvud dragen i de svenska folkbibliotekens barnverksamhet och den har hjälpt mig att skaffa mig en överblick över densamma. Numera kan den också fungera som ett historiskt dokument över hur man gjorde och tänkte på 60- och 70-talet. Två nyare arbeten som handlar om berättarverksamheten på biblioteken, en verksamhet som ju har starka kopplingar till sagorummen, är Inger Anderssons *Det var en gång... ...sagan inom folkbiblioteksverksamheten*, som rymmer en utförlig historik över sagostundsverksamheten i Sverige, och Catarina Lundblads *Muntligt berättande på folkbibliotekets sagostund*, som handlar om formerna för densamma.

Historik (mycket kort)

Det första sagorummet på ett svenskt folkbibliotek tillkom 1928 när Stockholms stadsbibliotek stod färdigt. Detta exklusiva rum blev, liksom bibliotekets även i övrigt påkostade barnavdelning, en inspirationskälla för många andra svenska bibliotek. Till de städer som lät sig inspireras hörde Malmö. I samband med att stadens gamla museum gjordes om till nytt stadsbibliotek (invigt 1946) lät man inrätta en stor barnavdelning med sagogrotta i byggnadens bottenplan.³ Till skillnad från den av Eric Alsmark utsmyckade ”Stjärngrottan” i Malmö stadsbibliotek finns sagorummet på Stockholm stadsbibliotek fortfarande kvar, med Nils Dardels Jon Blund-fresk i fonden, och används ännu.

Något om uppläggningsen

Uppsatsen är disponerad efter de fem frågeställningarna. Varje frågeställning behandlas i en särskild avdelning. Dessa kommer med undantag för fråga 5 i samma ordning som frågorna räknades upp ovan. Eftersom fråga 5 är lättast att besvara efter fråga 2 och 3 behandlas den i *Del 4*. För klarhets skull görs en del analyser och kommentarer i direkt anslutning till de enskilda frågeställningarna. I uppsatsens avslutande del sammanfattas resultaten i de fem delarna och svarens betydelse för uppsatsen problemställningar undersöks och diskuteras.

De undersökningar som denna uppsats baserar sig på genomfördes huvudsakligen under hösten 2002. Undantaget är e-post-enkäterna till bibliotekscheferna, som skickades ut i februari 2003. Det är för denna period som resultaten gäller. Genom att undersökningsmaterialet är litet kan redan små framtida förändringar påverka en del resultat på ett signifikativt sätt.

² I ett av få omnämmanden av aktivitetsrum (activity room) och sagorum, skriver Dewe ”Specially designed and equipped story rooms – as found in Scandinavia and elsewhere – could be an imaginative feature of larger libraries” (s. 120, min kursivering).

³ Ryberg Wirdebo, 1997, s. 36-40.

Del 1 – Var finns sagorummen?

Vår första frågan måste naturligtvis bli:

Var finns sagorummen?

Min rundringning till huvudbiblioteken i samtliga 33 skånska kommuner visade att det finns sagorum på 15 av dem, nämligen på biblioteken i *Arlöv*⁴, *Eslöv*, *Hässleholm*, *Helsingborg*, *Kristianstad*, *Kävlinge*, *Landskrona*, *Lund*, *Malmö*, *Osby*, *Perstorp*, *Staffanstorp*, *Svedala*, *Ängelholm* och *Örkelljunga*.

Eftersom verkligheten är konkret går de företeelser den rymmer inte att definiera exakt. Att då ge sina definitioner en kategorisk form eller tillämpa dem på ett sätt som utesluter mindre avvikelser är detsamma som att fjärma sig från ett empiriskt tillvägagångssätt. Ju mindre och ju komplexare undersökningsområdet är, desto allvarigare blir följderna av detta. Vid min kartläggning av de skånska sagorummen stötte jag på ett antal gränsfall som tvingade mig att ta ställning till vilken vikt jag skulle fästa vid de olika villkor som jag inledningsvis tänkt mig att ett sagorum skulle uppfylla. Det visade sig t.ex. att man på biblioteken i *Arlöv*, *Kristianstad*, *Staffanstorp* och *Svedala* använde en del av sagorummet som förråd för böcker och andra medier, men då denna funktion bara upptog en liten del av rummens yta och de i övrigt uppfyllde kriterierna på ett sagorum var det lätt att avgöra att trots detta skulle ingå i undersökningen. I *Helsingborg* konfronterades jag med ett annat avsteg från min föreställning om det ideala sagorummet. Detta rum hålls nämligen inte alltid stängt när det inte används till programverksamhet. Att jag ändå räknar det som ett sagorum beror på att det bara hålls öppet under begränsade tider (tre timmar fyra eftermiddagar i veckan); den fria barnverksamhet som då bedrivs i det äger dessutom rum under ledning av en barnpedagog, något som gör att den kanske trots allt kan betraktas som en form av programverksamhet. Det enda mer tveksamma fall är det lilla sagohuset i *Örkelljunga*. Det står nämligen alltid öppet utom när det används till någon programverksamhet, vilket för närvarande är sällan. Jag ska inte förneka att jag av känslomässiga skäl gärna ville ha det med, men mitt argument är, att eftersom detta rum p.g.a. sin litenhet och sin speciella utformning inte kan utnyttjas till något annat än småbarnsaktiviteter, så uppfyller det med särskilt eftertryck det krav på att fr.a. vara till för barn som väger tyngst i min definition på sagorum. Trots att det alltid står öppet är det, för att använda litet skolastisk argumentationsteknik, i realiteten stängt för allt annat än barnverksamhet.

Att ca. 45% av de skånska huvudbiblioteken har sagorum tyckte jag först lät mycket. Hur ska denna siffra bedömas? Är den hög eller inte? En jämförelse kan göras med det resultat som Inger Andersson fick i sin enkätundersökning av sagorumsverksamheten vid de svenska folkbiblioteken. Denna undersökning, som gjordes 1997, är särskilt intressant i detta sammanhang eftersom den gäller 40 huvudbibliotek i Skåne och Kronobergs län, vilket innebär att flera av de bibliotek som ingår i min undersökning också måste ingå i Anderssons.⁵ Av de 32 bibliotek som svarade på hennes enkät säger 27 (alltså ca. 84%) att de har ”ett särskilt rum avsett för/som kan disponeras för sagostunder”.⁶ Ligger förklaringen till den stora skillnaden mellan våra resultat i att många av de som svarade på Anderssons enkät inte har sagorum i min mening utan enbart rum ”som kan disponeras för sagostunder”, kanske i kombination med att majoriteten av dem som inte svarade (8 st.) inte har något sagorum? Så måste det nog förhålla sig, inte minst med tanke på hur många sagorum som tillkommit efter det att Andersson gjorde sin undersökning (se nedan). Skillnaderna i utgångspunkter mellan våra undersökningar gör att det inte går att få någon hjälp från Anders-

⁴ Kommunen heter Burlöv.

⁵ Tanken bakom Anderssons undersökning har av allt att döma varit att den skulle omfatta samtliga huvudbibliotek i de angivna länen. Eftersom antalet kommuner i Kronobergs län är åtta borde den då egentligen omfatta 41 bibliotek. Kanske har något av biblioteken varit tillfälligt stängt under den tid då undersökningen gjordes?

⁶ Andersson, 1998, s. 28 och s. 36

sons undersökning med att bestämma värdet på siffran 45%. Den första entusiasmen dämpas likväl en smula.

Kommun	Folkmängd	Varav 0-12 år	Kommunala skatteinkomster (i miljoner kr.) ¹	Bibliotekets totala driftsbudget (i 1000-tal kr.)	Besök bb	Öppettider bb vinter (timmar/vecka)	Aktiva låntagare i % av befolkningen	Utlån barnböcker
Bjuv	13 659	2 351	353	5 449	75 021	43	28%	56 385
Bromölla	11 992	1 923	331	4 275	101 575	50	30%*	27 729
Burlöv	15 264	2 516	389	4 637	79 799	40	28%	45 682
Båstad	14 011	2 047	365	6 239	144 410	43		57 787
Eslöv	28 703	4 957	690	9 663	146 399	48	24%	130 251
Helsingborg	118 512	17 899	3 214	39 102	646 052	54		254 644
Hässleholm	48 519	7 969	1 234	20 147	168 245 ²	48	34%	175 406
Höganäs	22 733	3 583	651	7 920	145 015	54		89 923
Hörby	13 774	2 253	297	4 594	68 665	37	65%	32 982
Höör	14 088	2 481	343	3 604	109 613	42	31%	48 521
Klippan	15 488	2 488	385	4 326	177 198	48	31%	49 196
Kristianstad	74 518	11 731	2 002	19 373	359 326	53	43%	244 272
Kävlinge	24 958	4 474	662	7 354	91 001	40	31%	101 492
Landskrona	38 297	5 611	964	13 231	223 769	48	32%	84 383
Lomma	18 129	3 270	599	7 758	81 427	47	37%	82 458
Lund	99 622	14 458	2 939	56 657	765 517	61	43%	391 259
Malmö	262 397	38 064	6 794	111 979	1 154 614	56	41%*	
Osby	12 735	2 014	338	5 813	89 661	33	36%	40 044
Perstorp	6 697	1 133	182	3 403	75 721	38	35%	16 136
Simrishamn	19 381	2 924	476	10 869	166 676	43		84 465
Sjöbo	16 781	2 745	372	5 392	53 209	36	25%	53 516
Skurup	13 873	2 372	339	4 032	74 036	42	27%	41 930
Staffanstorps	19 967	3 776	584	7 245	96 866		35%*	92 179
Svalöv	12 553	2 244	304	3 833	51 318	38	29%	41 486
Svedala	17 938	3 307	502	6 248	66 642	44	34%	70 294
Tomelilla	12 432	1 911	285	3 831	67 954	36	33%	45 980
Trelleborg	38 576	6 372	964	8 599	262 000	48		129 118
Vellinge	30 782	5 549	952	10 309	64 268	44	34%	95 805
Ystad	26 235	3 751	676	10 276	155 285	43	34%	86 498
Åstorp	12 930	2 285	313	4 340	85 318	41	34%	51 154
Ängelholm	37 505	5 969	942	17 750	326 800	49	40%	174 414
Örkelljunga	9 414	1 561	206	4 584	74 319	41	33%	36 036
Östra Göinge	14 108	2 457	365	4 415	22 931	33	26%	51 732

¹ Beräknade skatteinkomster för 2002. ² Besök endast räknande juni-december. * = uppgifterna hämtade från 2000.

Tabell 1 – Kommun- och biblioteksstatistik för 2001⁷

Kommuner med huvudbibliotek som har sagorum är kursiverade.

⁷ Denna statistik är huvudsakligen hämtad från *Folkbiblioteksstatistik Skåne län 2001*; skatteinkomsterna har räknats fram med hjälp av statistik ur *Årsbok för Sveriges kommuner 2002* (skatteinkomster i kronor per invånare multiplicerat med invånarantalet i kommunen).

En annan fråga som uppkommer i detta sammanhang är:

Varför finns det sagorum i just dessa kommuner?

Går det att urskilja något samband mellan förekomsten sagorum och faktorer som exempelvis folkmängd och ekonomi hos kommunerna? Här får vi ta hjälp av den officiella statistiken (se *Tabell 1*). De mönster som man eventuellt kan upptäcka i denna statistik kan säga mycket om sago- rummens ställning, såväl på de enskilda biblioteken som för undersökningsområdet i sin helhet. Men vi måste vara försiktiga så att vi inte ser mönster där inga finns. Omvänt kan också frånvaron av mönster vara ett mönster...

De uppgifter som primärt är av störst intresse är folkmängd och ekonomi. Låt oss dela in kommunerna i tre kategorier efter invånarantal: under 15 000 invånare, mellan 15 000-50 000 och över 50 000, och se hur fördelningen av sagorum ser ut.

<i>Invånarantal</i>	<i>Antal kommuner</i>	<i>Varav kommuner med sagorum</i>
> 15 000	13	3
15 000-50 000	16	8
< 50 000	4	4

Tabell 2

Taget för sig visar detta på ett ganska tydligt samband mellan kommunstorlek och sago- rumsförekomst, t.ex. finns det sagorum på huvudbiblioteken i samtliga av de fyra största kommunerna. Men om vi går tillbaka till *Tabell 1* så kan vi också notera att av de sex *minsta* kommunerna har inte mindre än hälften sagorum.

Låt oss nu istället utgå ifrån bibliotekens totala driftsbudget och använda oss av följande tre kategorier: mindre än 5 miljoner, mellan 5-20 och över 20.

<i>Driftsbudget (i 1000-tal kr.)</i>	<i>Antal bibliotek</i>	<i>Varav bibliotek med sagorum</i>
> 5 000	12	3
5 000-20 000	17	8
< 20 000	4	4

Tabell 3

Här blir sambandet resursstorlek – sagorum faktiskt ännu litet starkare, för om vi återigen tar en titt på de minsta biblioteken visar det sig nu att av de sex minsta är det bara *ett* som har sagorum. Resultatet blir till huvudinnebörd detsamma om man istället utgår ifrån kommunernas skattein- komster.

Det ligger givetvis inget förvånande i att det är vanligare att ett bibliotek har sagorum ju större dess resurser är. Att bygga och inreda ett sagorum kostar ju och rummet tar ju plats. Kanske spelar även ett visst status tänkande in. Men sammanställningarna visar också att det inte finns något enkelt samband mellan storlek och sagorum, för det förekommer ju i många fall att mindre bibli- otek har sagorum medan större saknar det. Detta spegelvända mönster är i själva verket lika tyd- ligt som det ”rättvända” och kan förklaras på bl.a. endera (eller båda) av följande lätt insedda sätt: 1) att det finns andra faktorer som väger tyngre än ekonomin, eller 2) att sagorum kostar olika mycket på olika bibliotek. Utan att avvisa den första förklaringen får den andra stort stöd av vad jag sett ute på biblioteken under mina studiebesök. Uppfinningsrikedomen när det gäller sagorum

är stor och på flera av de mindre biblioteken har det funnits små utrymmen som varit svåra att utnyttja i den dagliga biblioteksverksamheten men som visat sig fungera utmärkt som sagorum (se beskrivningarna av sagorummen i *Del 2*).

Slutligen ska tilläggas att de resultat man får är litet beroende av hur många analyskategorier man använder och var man drar gränsen mellan dem, men grundmönstret finns där oberoende av detta.

Som synes utnyttjar jag bara en begränsad del av det statistiska materialet i *Tabell 1* i de ovanstående analyserna. Medan andra delar av materialet kommer till användning längre fram i uppsatsen kommer vissa delar av det inte till explicit nytta någonstans. Anledningen till att det ändå finns med är att det för den intresserade kan bidra till att ge en mer detaljerad bild av situationen på de skånska biblioteken.

Ålder och tillkomsthistoria

Undersökningens två statistiskt eftertryckligaste resultat tillhör också denna bakgrundsdel och gäller sagorummens ålder och tillkomsthistoria. Följande tabell anger tidpunkten för sagorummens tillkomst. Ett ensamt årtal innebär att sagorummet tillkom samtidigt med bibliotekets övriga lokaler.

<i>Bibliotek</i>	<i>Sagorummens tillkomstår</i>
<i>Arlöv</i>	2002
<i>Eslöv</i>	2000
<i>Helsingborg</i>	1995, vid ombyggnaden av biblioteket; fanns ett sagorum från början. Biblioteket är från 1965.
<i>Hässleholm</i>	2000
<i>Kristianstad</i>	Mitten på 70-talet, fanns ett mindre innan men inget från början. Biblioteket är byggt 1965.
<i>Kävlinge</i>	1995, i samband med en renovering av biblioteket, som är byggt 1925.
<i>Landskrona</i>	1999
<i>Lund</i>	1999, i samband med renoveringen; fanns inget tidigare. Biblioteket är byggt 1970.
<i>Malmö</i>	1999, i samband med renoveringen av ”Slottet”, som blev bibliotek 1946. Fanns ett sagorum innan renoveringen.
<i>Osby</i>	1986, i samband med senaste tillbyggnaden. Bibliotekets äldsta delar är från 60-talet.
<i>Perstorp</i>	1989
<i>Staffanstorps</i>	1995 vid ombyggnaden av biblioteket; fanns inget från början. Biblioteket är från 1975.
<i>Svedala</i>	2002
<i>Ängelholm</i>	2002; det som fanns tidigare fungerade normalt som öppet läsrum. Biblioteket är från 1987.
<i>Örkelljunga</i>	1994; fanns inget innan. Biblioteket är från 1982.

Tabell 4 – Sagorummens ålder

Av femton sagorum har alltså hela *tolv* tillkommit inom den senaste tioårsperioden, två på åttiotalet och inget är äldre än 70-talet! Detta är det i mitt tycke roligaste resultatet av hela undersökningen, eftersom det är så överraskande. Men hur ska man egentligen tolka siffrorna? Som ett starkt uppsving för de delar av barnverksamheten som är knutna till sagorummen? Som ett tecken på att vi befinner oss i en sagorummens gyllene tidsålder? Ingetdera, misstänker jag. Om sagorummen hade tillkommit separat hade det funnits anledning att diskutera förklaringar som dessa, men nu har de i de flesta fall tillkommit i samband med att man byggt ett nytt bibliotek eller renoverat det gamla, och eftersom detta inte sker så ofta kommer denna process att delvis styras av sedan länge uppdämda behov. Men då kan man ju istället fråga sig hur det kan komma sig att be-

hovet av sagorum plötsligt får gehör på så många ställen samtidigt? En ”milleniumeffekt” kanske? En närmare blick på årtalen antyder faktiskt att man i flera kommuner har satsat extra på biblioteksverksamheten inför millennieskiftet. Kanske har man i ett nytt eller nyrenoverat bibliotek sett en passande symbol för en modern och framtidsorienterad kommun? Och sämre symboler finns ju, förvisso! Nej, jag har inget bra svar på varför det finns så många nya sagorum, men det jag på flera ställen hört om ett sjunkande intresse för bibliotekens barnverksamhet gör mig tveksam till att tolka det som ett tecken på en ökad efterfrågan av de verksamheter som sagorummen används till. Det måste också sägas att jag inte har några bevis för att det stora antal nya sagorum innebär en ökning, även om jag är övertygad om att det förhåller sig så, för jag vet inte om det försvunnit några sagorum under perioden.

Men dessa modereringar till trots är det ändå anmärkningsvärt att det finns så många nya sagorum. Tillsammans med *Tabell 5* nedan visar detta tydligt att sagorummen är ett etablerat verktyg för barnverksamhet på biblioteken och att det är ett verktyg som barnbibliotekspersonalen gärna vill ha tillgång till.

<i>Personalen har tagit initiativ till sagorummens tillkomst</i>		
<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	<i>Svar saknas</i>
13	0	2

Tabell 5 – Personalens roll vid sagorummens tillkomst

Mina respondenter formulerar sig olika starkt om personalens insatser, men som de beskriver saken har personalens initiativ alltid spelat en avgörande roll. I flera fall sägs det också att personalen varit delaktiga vid sagorummens utformning och i två fall har man dessutom sökt och fått ekonomiska medel till sagorummen.⁸

Det entydiga resultatet på denna fråga kan se statistiskt imponerande ut, men frågan är hur mycket det säger. Egentligen säger det ingenting om hur stor roll personalens önskemål och agerande spelar. För att få veta något om detta måste man jämföra med de bibliotek som inte har några sagorum och se i vilken utsträckning som personalen på dessa bibliotek har önskat sig ett sagorum, och vad de i så fall gjort något för att få ett. Först genom en jämförelse med resultatet från en sådan undersökning kan siffrorna i *Tabell 5* få verklig tyngd. Men de säger i alla fall så mycket som att sagorum inte tillkommer mot personalens vilja och att det på minst 40% av de skånska folkbibliotek finns eller har funnits en uttalad önskan om ett sagorum.

⁸ Uppgifterna om sagorummens ålder och tillkomsthistoria har jag fått genom de korta intervjuerna ute på biblioteken.

Del 2 – Hur ser sagorummen ut?

Uppsatsens tyngdpunkt ligger utrymmesmässigt på frågan:

Hur ser sagorummen ut?

Bortsett från att det ligger i sakens natur att beskrivningar av konkreta företeelser är utrymmeskrävande så finns det två skäl till detta. Det första är helt enkelt att det är rummen i sig som intresserar mig själv mest; det är min nyfikenhet på sagorummens utformning som gjort att jag valt att undersöka dem. Det andra är att också biblioteken, när jag presenterat min undersökning för dem, visat ett särskilt intresserade för denna sida hos undersökningen. Bibliotek som planerar att skaffa sig sagorum vill få tips och idéer om hur de kan utformas, och de som redan har ett sagorum är intresserade av hur de ser ut på andra ställen. Vissa sagorum är välkända, andra inte. Den spatiala nyfikenheten är således inte bara min egen. Genom att med viss noggrannhet beskriva samtliga sagorums utseende ökar alltså chansen att undersökningen kan komma till praktisk nytta, och eftersom praktisk nytta är en av de få saker som kan rädda en uppsats av det här slaget från att bara bli en akademisk skrivövning finns det all anledning att fästa vikt vid detta.

Det viktigaste skälet är emellertid ett tredje, nämligen att det är rummen själva som, kvantitativt sett, säger mest om deras ställning på biblioteken. Att ge en så åskådlig och detaljerad bild som möjligt av de olika rummen utgör därför viktigaste enskilda ledet i besvarandet av uppsatsen överordnade problemställning. Eftersom många av analyserna och slutsatserna bygger på mina iakttagelser av rummen, innebär en noggrann beskrivning av dem samtidigt att läsarens möjligheter att bedöma och ifrågasätta dessa analyser och slutsatser avsevärt ökar.

Alfabetisk presentation av sagorummen

Här följer nu beskrivningarna av olika rummen.

Arlöv

Biblioteket i Arlöv besöktes den 31/10-02. Min respondent är barnbibliotekarie Karna Nyström.

Biblioteket i Arlöv flyttade den 24:e januari 2002 in i tillfälliga lokaler i kommunhuset. Man planerar att bygga ett nytt bibliotek men när det står färdigt är för tidigt att säga. För den som i likhet med mig uppskattar intima och ombonade bibliotekslokaler, som tydligt präglas av bokens närvaro, är Arlövs bibliotek en positiv upplevelse. Men det är lätt att se att lokalerna är för små; de utnyttjas maximalt och det finns inget utrymme för expansion. För att kunna göra en riktigt bedömning av bibliotekets sagorum är det viktigt att hålla dessa saker i minnet.

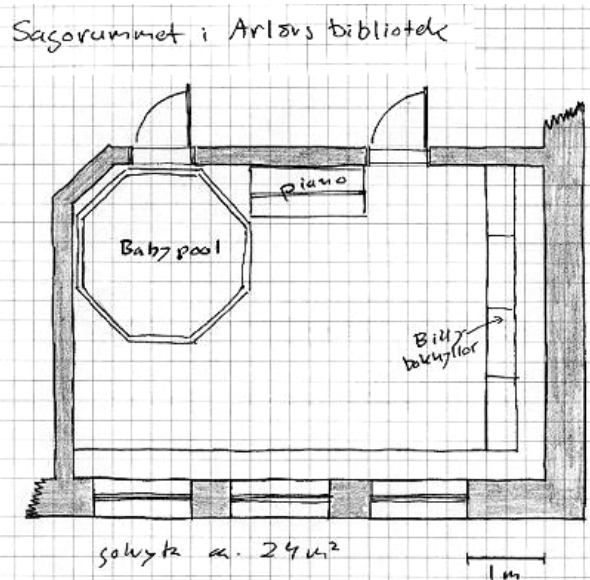
Innan kommunen började leta efter provisoriska lokaler till biblioteket lät man personalen göra upp en lista med krav på de nya lokalerna. Ett av dessa krav var att det skulle finnas en lokal som kunde avsättas till sagorum, eftersom detta var en förutsättning för att man skulle kunna fortsätta med sin programverksamhet för barn.

Sagorummet ligger i barnavdelningen inre högra hörn från ingången sett, i vad som ursprungligen var två separata kontorsrum. Att rummet har haft ett helt annat utseende och använts till helt andra saker tidigare märks tydligt. Man har behållit båda dörrarna och disponerat lokalen så att den ena dörren, försedd med bokstavsfigurer som bildar ordet *Sagostunder*, leder till en BRIO-tillverkad ”babypool” som används för sagostunderna, medan den andra dörren, försedd med texten *Bokprat*, leder till en fri golvyta, som med hjälp av stolarna och dynorna i rummet lätt kan ställas i ordning för bokprat eller för någon annan av de många aktiviteter som rummet används till. Rummet är ungefär 24 m² stort och upptar ca. 1/5 av barnavdelningens yta, vilket, eventuellt med undantag för ”Kulan” i Helsingborg, är mer än vad något annat sagorum i undersökningen gör. Men det används också jämförelsevis mycket och fungerar dessutom som bokpool för en

skola. Som en parentes kan det gamla arkivvalvet mitt i barnavdelningen nämnas. Detta utrymme hade kunnat bli en superb sagogrotta om det gått att lyfta ut den tunga valvdörren. Nu visade sig detta tyvärr alltför svårt och kostnadskrävande och man valde därför istället att fixera dörren i öppet läge och göra om rummet till ett "skräckkabinett" där rysarentusiasterna kan slå sig ned och botanisera bland bibliotekets spöklitteratur, samtidigt som de låter sig skrämmas av tanken att ett elakt spöke ska frigöra den tunga dörren ur dess fångenskap och låta den glida igen med ett olycksbådande gnissel...

För en utomstående som jag själv uppfattas nog Arlövs sagorum som både vardagligt och provisoriskt. Det är funktionellt inrett, men till så många och så inbördes olikartade funktioner att det gör ett obestämt och litet förvirrande intryck. Om man inte har läst på dörrarna vet man inte

vad det är för ett rum man kommit in i. Det förmedlar alltså knappast någon sago- eller berättarstämning. Annorlunda är det nog för barnen, särskilt för de mindre sagostundsbar-
nen, som kommer in i den mysiga och intima tygklädda blå babypoolen som står direkt innanför dörren. Genom den höga poolkanten och det tunna vita floret, som likt ett myggnät täcker hela poolen, avskärmas de väl från resten av rummet. I den ungefär 7 m² stora åttkantiga poolen, som enligt uppgift kan rymma så mycket som ett 20-tal småtingar, kommer barnen och den vuxne varandra nära på ett naturligt och "ohierarkiskt" sätt. Genom att den vuxne placerar sig i en så i positiv mening barnslig miljö träder hon på ett konkret sätt in i barnens värld. Möjligheterna för den vuxne

att få kontakt med barnen som individer är mycket goda, liksom förutsättningarna för att koncentrera deras uppmärksamhet på det som ska berättas eller göras. Babypoolen, som är det mest framträdande föremålet i rummet, symboliserar sagans ljusa och varma, lekfulla och lagom spännande sida. Den bör utgöra en trygghet och ombonad miljö för sagobarnen.

Sedd från rummet andra sida gör babypoolen emellertid ett helt annat intryck och bidrar istället starkt till rummets splittrade och obestämda karaktär. Tanken var ursprungligen att man skulle ha ett draperi i taket att dela av rummet med. Denna enkla åtgärd hade betytt mycket för helhetsintrycket. Tyvärr visade sig innertaketets konstruktion vara så pass svag att det inte gick att fästa några skenor i det. En lösning på problemet vore kanske att placera ut höga golvskräp runt poolen. På deras överkanter kunde man sedan fästa spotlights för att få en mer sagolik belysning i poolen. Skräpans yttre sidor skulle samtidigt kunna användas till att sätta upp saker på, t.ex. barnens boktips och liknande.

För att värderingen av rummets bokpratsdel inte ska bli alltför negativ måste man tänka på att denna del av rummet utnyttjas av litet äldre barn och används till verksamheter där stämning och närhet inte spelar lika stor roll som för sagoberättandet. Som namnet antyder är den vanligaste aktiviteten i denna del av rummet bokprat. Bortsett från att rummet är slutet och ostört, vilket givetvis är det viktigaste, får bibliotekarien inte mycket hjälp av det. Det finns många spännande saker att titta på i rummet och genom fönstren gör sig yttervärlden påmind. Det gäller alltså att bokprataren är en god litteraturpedagog, är väl förberedd och hela tiden uppmärksam på barnens reaktioner. Med stolar eller dynor utplacerade på golvet ökas givetvis möjligheterna att skapa ordning och koncentrera barnens uppmärksamhet på den vuxne.

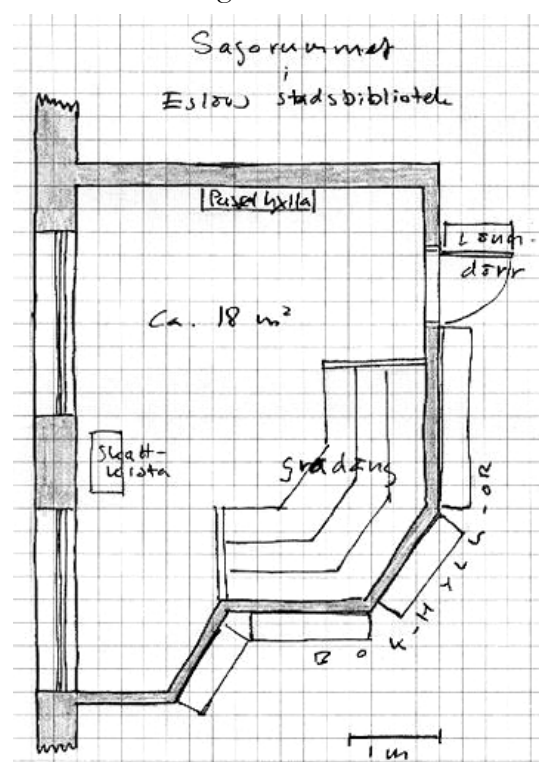
Rummet stora fördel är dess flexibilitet och att det kan användas till så många olika saker. Dess största nackdel är att dess bokpratsdel inte utgör någon positiv och spännande kontrast till den övriga barnavdelningen utan snarare framstår som mer vardaglig än den.

Eslöv

Eslövs stadsbibliotek besöktes 22/10-02. Mina respondenter är barnbibliotekarierna Maria Andersson och Gunnar Åberg.

Inte mindre än fem av de bibliotek jag besökt har flyttat in i nya permanenta lokaler (Eslöv, Landskrona och Hässleholm) eller genomgått en fullständig renovering (Lund och Malmö) under åren kring sekelskiftet. Samtliga dessa bibliotek har i samband därmed fått specialbyggda sagorum. Detta kan ses som ett betryggande tecken på sagorumspopulationens tillväxt, men faktum är att det ingenstans mer än i Landskrona var självklart från början att biblioteket skulle ha ett sagorum. På de andra biblioteken tillkom sagorummen först efter betydande ansträngningar från barnbibliotekspersonalens sida. Det sedelärande i denna historia är väl att det visar att man med enighet och klart formulerade och väl motiverade önskemål faktiskt kan påverka sin arbetsmiljö, även när det som i dessa fall detta handlar om ganska stora ekonomiska investeringar.

Sagorummet i Eslövs stadsbibliotek ligger längst in i barnavdelningen, som är belägen längst in i biblioteket. Det är lätt att förstå personalens ståndpunkt att det hade varit svårt att hålla fortsatt hög kvalitet på sagostundsverksamheten i det nya biblioteket utan tillgång till ett särskilt sagorum, för barnavdelningen är både liten och saknar undanskymda hörn. Nu gör ju inte det förhållande-

vis stora sagorummet (ca. 18 m²) barnavdelningen rymligare, men genom sin oregelbundna innevägg, som täcks av bokhyllor, skapas variation i rummet och avgränsas en naturlig läsplats i bibliotekets ena hörn. Sagorummet är i och för sig en bidragande orsak till att det är något sämre dagsljus i barnavdelningen än i resten av biblioteket, men bortsett från detta så samspelar det på ett positivt sätt med resten av lokalen.

Ingången till sagorummet döljs på klassiskt manér av en bokhylla som är fäst på en dörr. Bakom utformningen av ingången ligger tanken att en överraskande och spännande ingång till det ovanliga rummet ska väcka barnens nyfikenhet och uppmärksamhet. En annan orsak till utformningen är att man velat dölja sagorummet för på så sätt bibehålla dess hemlighetsfullhet och mystik. Eslövsbarnen är enligt uppgift mycket förtjusta i sagorummets bokdörr.

När man öppnar dörren möts man av ett rum som är på en gång nytt, fräscht och funktionellt och genom sin färgsättning och oregelbundna form anorlunda och spännande. Genom att rummet inte är

så stort känns det som det är mycket högt i tak i det, men den vilsamma och harmoniska färgsättningen i rummet – mjukt lilablå väggar och tunga senapsgula draperier för fönstren ut mot vägen – bidrar till att dämpa detta intryck, som annars kanske skulle få barnen att känna sig små och utsatta. När ljuset dämpas i rummet framkallar takhöjden och rummets oregelbundna form skuggor och mörka hörn, som kan bidra till att bygga upp en dramatiskt och skrämmande spökstämning i det. Det finns få väggdekorationer och andra utsmyckningar i rummet och den fasta inredningen består huvudsakligen av en "tv-hylla", med ett tredimensionellt pussel på, och en specialtillverkad gradäng⁹ i tre nivåer, som är placerad till vänster om ingången. Rummet, inklusive den fasta inredningen, är neutralt i sig självt; det är stämningsskapande men berättar inte nå-

⁹ Gradäng är, har jag fått veta, en fackterm i de här sammanhangen. I *Folkbibliotekslokaler*, 1980, definieras ordet som "trappstegsformad avsats, bänk i hörsal eller teater" (s. 136).

got. Därigenom styr det inte heller barnens fantasi i någon särskild riktning. Detta gör att rummet lätt kan användas som scen för många olika typer av berättelser och att såväl mindre som större barn kan känna sig hemma i det. Den relativt stora fria golvytan gör att rummet kan användas till såväl rörligare som stillsammare aktiviteter. Färgsättningen i rummet spelar en stor roll för att det enkla och funktionella hos det inte ska slå över i kyla och ogästvänlighet. Den lösa inredningsdetalj som bidrar mest till att definiera rummet som sagorum är den fina juvelbesatta skattkistan som står på en liten orientalisk matta mellan de båda fönstren.

Vad beträffar relationen barn – vuxna så rymmer rummet många möjligheter. När barnen sitter i den tresidiga gradängen kommer de varandra naturligt nära och bildar automatiskt en samlad publik i förhållande till den vuxne. Användandet av gradängen bör göra det lättare att hålla barnen lugna och koncentrerade, men samtidigt kan det förstärka deras roll som ”passiva” lyssnare eller åskådare och hämma deras individuella medagerande. En vuxen som är medveten om denna risk och vill undvika den bör dock lätt kunna göra det, för i och med att gradängen inte är så djup och golvytan runt den är fri, är det lätt att komma nära alla som sitter i den. Samtidigt som det finns fördelar med att gradängen inte är så stor bör man kanske för att undvika onödiga konflikter inte ha större barngrupper i rummet än att alla kan få plats i den. Om barnen är små kan man för att skapa en intimare och informellare berättarsituation, istället lägga ut rummets dynor på golvet och sitta tillsammans med barnen där. Dessa och andra valmöjligheter gör att rummet lätt kan anpassas till olika typer av barngrupper – stora som små, lugna som oroliga, grupper med äldre barn och grupper med yngre – och till olika typer av berättelser och berättartekniker.

Helsingborg

Biblioteket besökt 6/11-02. Respondent: Eva Orrling, teamledare för Barn & Unga.

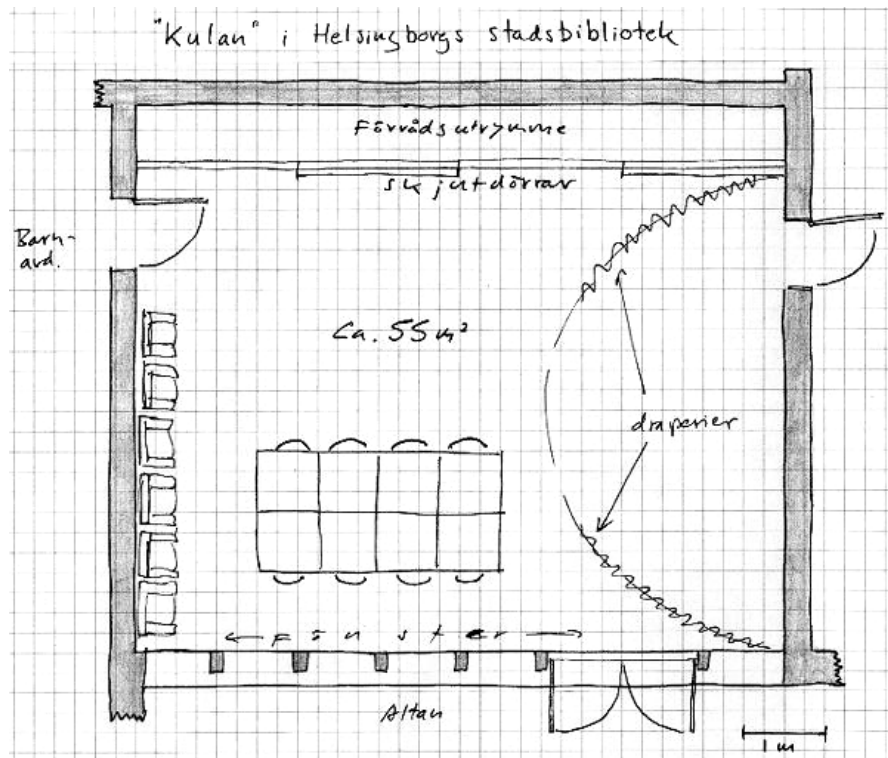
Helsingborgs stadsbibliotek sagorum, ”Kulan” kallat, tillhör som sagt undersökningens gränfall. Detta rum, som inte är något renodlat programrum utan snarare ett allaktivitetsrum (på biblioteket kallas det inte heller för sagorum utan för allrum), används inte bara till nästan alla upp- tänkliga barnaktiviteter utan också till en del program för föräldragrupper. (Att det p.g.a. platsbrist ibland även används som personalmötesrum är mindre intressant i det här sammanhanget.) Dessutom står det under eftermiddagarna måndag – torsdag (14-17) öppet för barnens fria aktiviteter. Denna del av verksamheten leds av en fritidspedagog som är anställd särskilt för detta ändamål. Fritidspedagogen har även hand om en del av de andra barnverksamheterna. Genom att låta detta rum ingå i undersökningen vinner man åtminstone två saker: 1) man breddar undersökningens praktiska användbarhet genom att redogöra för fler typer av lösningar (praktisk användbarhet är enligt min mening en förutsättning för att det ska vara meningsfullt att bedriva empiriska studier inom B&I-vetenskap), och 2) man får en konkret jämförelsepunkt som förtydligar in- nebörden och möjligheterna hos de mer renodlade programrummen.

När Helsingborgs stadsbibliotek byggdes inreddes ett sagorum, eller som det så vackert heter på de ursprungliga ritningarna ett ”sagorum och barnparkering”¹⁰, till vänster om entrén. Eftersom barnavdelningen låg på andra sidan ledde detta till mycket spring genom entréhallen, och i samband med ombyggnaden av biblioteket 1995 valde man att flytta sagorummet genom ta en del av den till barnavdelningen gränsande läsesalen och göra om till sagorum. Man fick på så sätt ett väl tilltaget rum på hela 56 m², undersökningens i särklass största, som dessutom är försett med en rymlig terrass med vacker utsikt över stadsparken.

Rummet präglas av att det är avsett att vara öppet för fria aktiviteter under en del av dagen. Samtidigt som det finns tungt vägande argument för att ett biblioteks lokaler ska utnyttjas så mycket som möjligt innebär det i detta fall att allt i rummet måste anpassas efter de fria aktiviteterna – enkel och flexibel planlösning med få eller inga fasta inredningsdetaljer, stor fri golvyta, tåliga byggnadsmaterial och robusta möbler, inga ömtåliga dekorationer eller liknande saker, ett stort och lättillgängligt förrådsutrymme där utrustningen för programverksamheten och de fria

¹⁰ *Femton svenska bibliotek*, 1973, s. 20.

aktiviteterna kan förvaras o.s.v. (Längs den nya väggen mot läsesalen finns höga skjutdörrar som avgränsar ett ca. 80 cm. djupt förrådsutrymme, vilket bokstavligen talat är fullt med saker: färger, penslar och papper, leksaker, spel och pussel, filtare att sitta på m.m. m.m.). För det vackra och ömtåliga finns det ingen plats i rummet och därmed inte heller för de känslor och reaktioner som väcks av sådana saker. För en sagorumsutforskare framstår rummet vid första anblicken som kallt och en smula ogästvänligt. Ja, med sina stolar och arbetsbord och sin funktionellt grå linoleum-

matta påminner det t.o.m. litet om en skolsal! Det finns faktiskt mer av sago- och berättarstämning, mer av färg och fantasi ute i den trevliga och omväxlande barnavdelningen än inne i Kulan. Denna kontrast är onödigt stor och personalen arbetar också på att göra atmosfären i rummet litet gladare och hemtrevligare. Bl.a. planerar man att måla de stora korkfärgade skjutdörrarna i olika färger. Men för att psykologisera litet tror så jag att barnen upplever rummet på ett annat

och mer positivt sätt än en vuxen. När dörren till de fria aktiviteterna slås upp på eftermiddagen är det dörren till ett större mått av frihet som öppnas. Det barnen kommer in i är inte ett klokt men litet fantasilöst utformat aktivitetsrum utan ett rum där det finns gott om rörelseutrymme och en massa saker att sysselsätta sig med, ett rum där de inte längre är underkastade de regler och begränsningar som måste gälla ute i biblioteket utan där de får göra nästan vad de vill.

Hur de barn som deltar i de olika programaktiviteterna påverkas av rummet är svårare att säga. Det beror mycket på hur det är iordningsställt och under vilka former de förs in i det. Det kan i detta sammanhang nämnas att samtidigt som det neutrala och flexibla rummet rymmer stora möjligheter är det ganska arbetskrävande för personalen. På flera plan. Dels är det mycket att ställa i ordning inför och efter de olika programaktiviteterna och dels hänger det mycket på personalens sätt att vara och agera om rummet ska fyllas med den rätta stämningen under programmen eller inte. Stämningmässigt får man inte mycket gratis av rummet, men det är ett pris man måste vara beredd betala för att ett rum ska kunna användas till nästan allting. Fast helt saknar rummet inte stämningstöd. I taket finns en fin regnbågsfärgad ridå, med vars hjälp man kan avgränsa en halv-cirkelformad scen eller ett intimare sagorum längst in i rummet, och på rullgardinerna som kan vevas ned för fönstren finns det olika sagomotiv. Regnbågsmotiv återkommer i form av en pappregnbåge som är fäst på fondväggen, och det är tänkt att också skjutdörrarna ska målas i regnbågens färger. Regnbågen skulle f.ö. kunna ses som en symbol för den mångfald av saker som Kulan kan användas till.

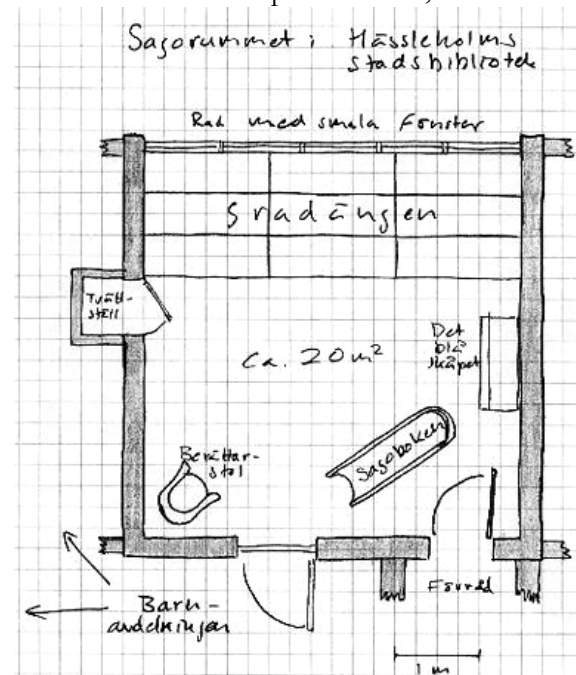
Rummets stora tillgång är att det är tåligt och flexibelt och erbjuder en stor fri rörelseyta. Till dess nackdelar hör enligt uppgift akustiken och det elektriska ljuset. Man kan också notera att ljuden från den livliga barnavdelningen hörs mycket tydligt in i rummet. Med litet mer färg i rummet och en bättre ljusanläggning skulle det bli betydligt bättre som programrum utan att för den skull

bli mindre användbart som lokal för fria aktiviteter.

Hässleholm

Stadsbiblioteket i Hässleholm besöktes den 24/10-02. Min respondent är Helén Sandberg, ansvarig för avdelningen för Barn och Unga.

Hässleholms stadsbibliotek ligger i det nya stora kulturhus som invigdes den 28:e december 2000. När biblioteket började planeras var det ett uttalat önskemål från personalen på barnavdelningen att det skulle finnas ett särskilt rum på barnavdelningen i det nya biblioteket som skulle vara barnavdelningens eget och som den skulle kunna använda som den själv ville. I de gamla lokalerna hade det inte funnits något särskilt rum för programverksamheten för barn utan man hade varit tvungen att lösa lokalbehovet provisoriskt varje gång, vilket var både arbetsamt, eftersom det varje gång krävdes omfattande arrangemang för att någorlunda anpassa lokalen efter barnverksamhetens speciella krav, och innebar en ständig risk för dubbelbokningar. Men det man

ursprungligen ville ha var inte något renodlat sagorum utan ett stort "klassrum" som skulle kunna användas till många olika saker, alltifrån sagostunder för de mindre barnen till bokprat och andra aktiviteter för barnen i skolåldern. Behovet av en brandtrappa omintetgjorde emellertid denna plan och man fick istället nöja sig med ett betydligt mindre rum, som delvis är beläget under denna trappa. Den största konsekvensen av detta var att man fick ge upp tanken på att bedriva någon mer omfattande programverksamhet för de större barnen i själva biblioteket.

Sagorummet ligger mitt i biblioteket. Det utgör bottenplanet i det stora pelarrika trapphus, som på ett arkitektoniskt lyckat sätt delar den rymliga, två våningar höga bokhallen i en vuxenavdelning och en avdelning för barn och unga. Trots sin centrala placering är sagorummet väl dolt. Om dess existens vittnar bara en rad smala

fönster som vetter in mot biblioteket och vars gåtfulla placering förlämnar rummet en mystisk närvaro. Man önskar bara att denna originella detalj motsvarats av en lika originell utformning av rummets ingång. Nu består den istället bara av en helt vanlig dörr vars enda suggestiva tillgång är att den är placerad i ett undanskymt hörn.

Historien om sagorummets tillkomst är både lång och fylld av förvecklingar. Jag ska inte gå in på några detaljer här, men det finns skäl att nämna en erfarenhet, eftersom den delas av personalen på flera andra bibliotek, nämligen att det vid utformandet av ett så speciellt utrymme som ett sagorum kan vara lämpligt att ta hjälp av en scenograf jämte eller istället för bibliotekets arkitekt. Många av de problem man haft vid utformningen av sagorummet i Hässleholm har berott på att arkitekten inte riktigt förstått syftet med rummet.

En huvudtanke som personalen hade vid utformningen av sagorummet var att det skulle utgöra en kontrast till den övriga barnavdelningen. Det gör det numera också. Barnavdelningen på Hässleholms stadsbibliotek är stor och luftig och utmärks liksom resten av biblioteket av ljusa väggar och golv och bokhyllor i naturfärgat trä. Men när man öppnar dörren till sagorummet känns det först som att stå inför en mörk och nästan litet farlig grotta som djupt därinne lysas upp av ett hemlighetsfullt blåskimrande sken. (Genom att klä de smala fönstren med blå folie har husets teatertekniker på ett skickligt sätt utnyttjat belysningen på hyllorna på andra sidan fönstren till att förstärka den suggestiva stämningen i rummet.) Detta överraskningsmoment framkallar gi-

vetvis spänning och förväntan, och det är lätt att förstå att det kan få också de stämmigaste barn att lugna ner sig och koncentrera sig på den saga som ska berättas eller den bok det ska talas om. När överraskningsmomentet tonar bort och ljusen tänds dämpas det spöklika och för mindre barn kanske litet skrämmande hos rummet och det framstår istället som inbjudande och ombonat, ett intryck som förstärks av de mjuka blå gabbemattorna och den originellt utformande gradängen, vars tre bänkrader sluttar åt olika håll. De två understa raderna i denna gradäng kan skjutas in under den översta för att öka den fria golvytan, men detta är inte någon helt enkel operation eftersom locken av massivt omålat trä och de blåmålade lådorna under dem är rejält tunga. Till den barnvänliga sagostämningen bidrar också rummets två mest iögonenfallande föremål: det blåmålade sagoskåpet, bakom vars glasdörrar en massa spännande föremål med kopplingar till olika sagor och berättelser glänser och glimmar, och den stora sagoboken, som är en cirka två meter hög jättebok på hjul. Denna bok används fr.a. i samband med 6-årsverksamheten. Inför varje ny säsong fäster man på dess uppslag ett collage med motiv som anspelar på innehållet i den bok man valt inför terminen. Jätteboken fungera som en närmast övertydlig symbol för verksamheten i rummet. P.g.a. att den lätt kan tilldra sig för mycket uppmärksamhet flyttas den ibland ut ur rummet.

Eftersom den fria golvytan i rummet är rätt stor är man inte tvungen att använda gradängen. De raka bänkraderna samlar inte barnen på samma sätt som t.ex. de kvarts- och halvcirkelformande i Eslöv och Landskrona. Sagorummet är först och främst anpassat för muntligt berättande och sceniskt gestaltande, för ett möte mellan berättare/skådespelare och publik, och barnens möjligheter att delta på ett mer aktivt sätt är alltså begränsade. Men när det gäller vad som ska berättas och hur är rummets begränsningar små. Det sparsamt inredda rummet kan, med sina odekorerade blåmålade väggar och tak, användas som spelplats för alla typer av berättelser. Med ljuset dämpat och stjärnhimlen tänd är det kongenialt för spökhistorier och andra ruskigheter. Väl upplyst och med barnen samlade i en intim krets på ljusa filter fungerar det lika bra till småbarns-sagor.

Kristianstad

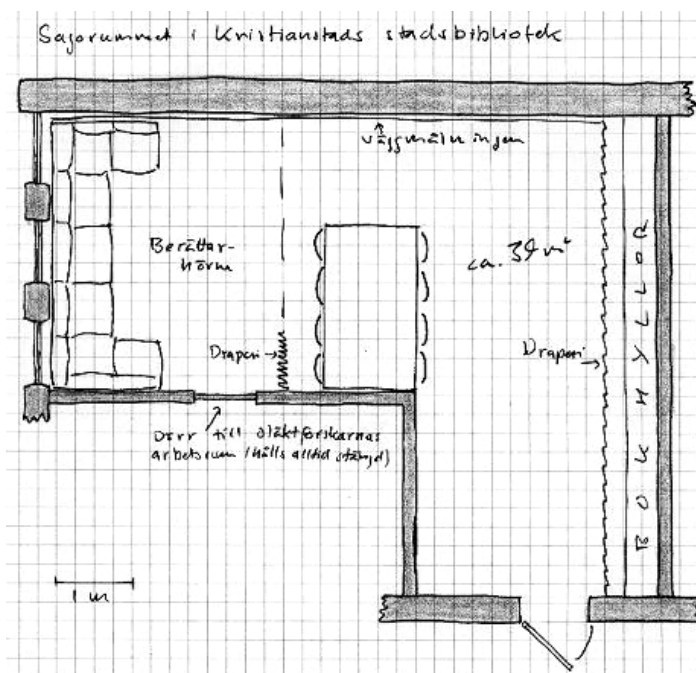
Kristianstads stadsbibliotek besöktes den 11/11-02. Respondenter har varit Yvonne Pålsson, ansvarig för Barn & Unga, samt barnbibliotekarierna Katarina Hallengren och Marie-Louise Hasselblad.

Sagorummets historia på Kristianstads stadsbibliotek kan delas in i tre perioder och man är på väg in i en fjärde. Dessa perioder motsvarar förändringarna i intresset för bibliotekets barnverksamhet. När biblioteket byggdes 1965 hade det inget särskilt sagorum utan en hörna i barnavdelningen var utformad för att kunna användas till sagostunder och annan liknande verksamhet. Denna väl tilltagna ytan var belagd med ett särskilt golvmaterial och i taket fanns ett draperi som användes till att skärma av hörnet från resten av lokalen. Golvbeläggningen och skenan i taket finns f.ö. fortfarande kvar. Jag vet inte varför man övergav denna lösning, det hände för länge sedan och de som arbetar på barnavdelningen i dag var inte med på den tiden, men en rimlig gissning är att hörnet inte erbjöd en tillräckligt avskild och lugn miljö. Hur som helst så gjordes snart ett mindre rum i anslutning till barnavdelningen om till sagorum. Detta skedde vid den tid när bibliotekens sagorumsverksamhet ökade i popularitet, och det lilla rummet visade sig snart otillräckligt. Vid mitten av 70-talet tillkom så det sagorum som fortfarande används. Den enda tillgängliga lokal som var tillräckligt stor fanns på ovanvåningen, i ett rum som tidigare tillhört musikavdelningen, och man blev därför tvungen att ge upp "närhetsprincipen" för sagorummet. Mycket har hänt inom biblioteksvärlden sedan biblioteket byggdes och man planerar nu en större ombyggnad av dess interiör. Eftersom intresset för sagostunder f.n. är i sjunkande finns det en risk för att sagorummet kommer att försvinna i samband med denna ombyggnad. Den idé som diskuteras för närvarande är att det ska ersättas med en berättarhörna i barnavdelningen. Denna hörna ska kunna avgränsas från resten av barnavdelningen med hjälp av ljudisolerande dörrar.

Vi har redan varit inne på rummets största brist, nämligen att det ligger så pass långt från

barnavdelningen, och dessutom på andra våningen. När man har babycafé i rummet bildar mam-morna med sina barnvagnar en lång kö till hissen. För att ta alla de större brister på en gång så är rummet också väldigt lyhört. Det ligger vägg i vägg med släktforskarnas arbetsrum och trots att släktforskarna inte talar i mer än i normal samtalston hör man deras röster tydligt hela tiden. Man får hoppas att det stämmer som en av mina respondenter sade att släktforskarna inte störs lika mycket av barnen som barnen av dem. Den dåliga ljudisoleringen hos innerväggen gör att det knappast går att ha några livligare och ljudligare arrangemang i sagorummet, vilket är synd eftersom det annars är ett rum med stora användningsmöjligheter.

Sagorummet är ett ca. 40 m² L-format rum med utsikt över den öppna platsen framför bibliotekets entré. Det är ljust och rymligt och gör ett ombonat om än litet splittrat intryck. Det märks tydligt att det inte byggts för att användas till barnverksamhet. Istället för att göra om hela rummet, vilket nog hade varit både svårt och kostsamt, har man för att åstadkomma en litet mer spännande och stämningfull berättarmiljö, där barn och berättare kommer varandra naturligt nära, valt att skapa en avskärmbar berättarhörna längst in i rummet. Man har fäst ett mörkblått draperi i taket, försett fönstren med blå rullgardiner med sol- och månmotiv på och byggt upp en liten soffa av fyrkantiga kuddar längs väggen under dem. Framför soffan ligger en blågrön matta. Soffan för barnen samman och riktar deras uppmärksamhet mot berättaren. Det finns inte någon hierarkisk struktur hos rummet i sig eller något fixerat avståndsförhållande mellan barn och vuxna, utan den vuxne bestämmer själv, utifrån vad som passar berättelsen, barnen och henne själv, hur relationen barn – vuxna ska se ut. Det finns gott om utrymme för dramatiserad framställning och det blå förhänget kan användas som ridå. Rummets berättarhörna skulle alltså också kunna fungera som en liten teaterscen.

Det mest anmärkningsvärda hos rummet är den stora "väggmålning", som täcker nästan hela långväggen (den är utförd på plattor som är fästa på väggen), och som föreställer ett vidsträckt, i naivistiskt manér utfört sagolandskap med en mängd figurer från sagoböckernas och serietidningarnas värld i – där finns Nalle Puh och Nasse, smurfarna, Ronja, Kapten Krok, mumintrollen och många fler; ovanför den dramatiska bergskedjan i fonden flyger drakar och örnar. Den stora målningen, som syns så snart man öppnar dörren till rummet, drar genom sin storlek och placering ofrånkomligen blickarna till sig. Det är svårt att tänka sig att den inte väcker barnens förtjusning och nyfikenhet. På flera av de bibliotek som jag besökt har man uttalat sig emot föreställande konst i sagorummen. Den kan dra barnens uppmärksamhet till sig, den kan styra deras fantasi och den kan begränsa sagorummets användningsmöjligheter genom att ge det en stämning som inte fungerar ihop med alla typer av berättelser och framställningssätt. Detta är synpunkter som man bör fästa stor vikt vid, men för att kvalificera diskussionen måste man lägga till att en bedömning av målningars och andra dekorationers vara eller inte vara måste göras i relation till ett bestämt utrymme. Medan en sagomålning av det slag som finns i Kristianstads stadsbibliotek sagorum varken behövs eller passar in i några av de nybyggda sagorummen, fyller den enligt min mening en viktig positiv funktion där den finns. Det är först och främst genom denna målning som rummet förvandlas från ett ganska vanligt rum till något annat och mer, nämligen ett ovan-

Det mest anmärkningsvärda hos rummet är den stora "väggmålning", som täcker nästan hela långväggen (den är utförd på plattor som är fästa på väggen), och som föreställer ett vidsträckt, i naivistiskt manér utfört sagolandskap med en mängd figurer från sagoböckernas och serietidningarnas värld i – där finns Nalle Puh och Nasse, smurfarna, Ronja, Kapten Krok, mumintrollen och många fler; ovanför den dramatiska bergskedjan i fonden flyger drakar och örnar. Den stora målningen, som syns så snart man öppnar dörren till rummet, drar genom sin storlek och placering ofrånkomligen blickarna till sig. Det är svårt att tänka sig att den inte väcker barnens förtjusning och nyfikenhet. På flera av de bibliotek som jag besökt har man uttalat sig emot föreställande konst i sagorummen. Den kan dra barnens uppmärksamhet till sig, den kan styra deras fantasi och den kan begränsa sagorummets användningsmöjligheter genom att ge det en stämning som inte fungerar ihop med alla typer av berättelser och framställningssätt. Detta är synpunkter som man bör fästa stor vikt vid, men för att kvalificera diskussionen måste man lägga till att en bedömning av målningars och andra dekorationers vara eller inte vara måste göras i relation till ett bestämt utrymme. Medan en sagomålning av det slag som finns i Kristianstads stadsbibliotek sagorum varken behövs eller passar in i några av de nybyggda sagorummen, fyller den enligt min mening en viktig positiv funktion där den finns. Det är först och främst genom denna målning som rummet förvandlas från ett ganska vanligt rum till något annat och mer, nämligen ett ovan-

ligt och spännande sagorum. Om barnen kommer att minnas något av rummet självt när de blir större så är det med stor sannolikhet denna målning. Genom de många välkända figurerna i den upprättas dessutom ett förbindelselänk mellan själva rummet och de sagor som berättas i det eller som barnen mött på annat håll. Målningen blir på så sätt en källa till igenkännanden och minnen. Beträktat ur ett symboliskt perspektiv är målningen givetvis en representant för sagans och fantasin värld. Genom sin storlek och sina många figurer kan den även sägas symbolisera sagans och berättandets stora betydelse och innehållsrikedom.

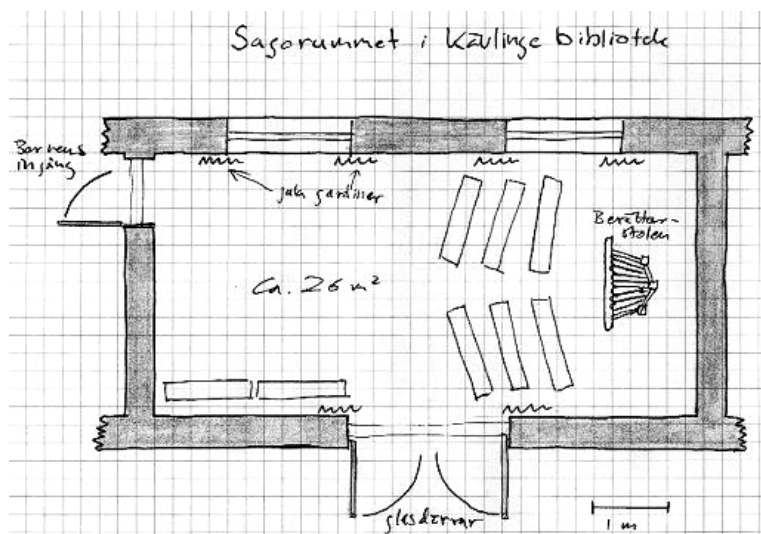
Kävlinge

Kävlinge bibliotek besöktes den 29/10-02. Mina respondenter: Caroline Ekelöv (ansvarig för barnverksamheten), 1.e bibliotekarie Anne-Marie Jönsson och Ann-Marie Ekström, pensionerad bibliotekarie (tidigare ansvarig för barnverksamheten).

”Det skall alltid vara sol i rummet.”

Kävlinge bibliotek har som byggnad betraktad den längsta bibliotekshistorien av de som ingår i undersökningen. Huset byggdes 1925 som badhus och bibliotek, en kombination som trots att den verkar rätt underlig i dag har en storslagen förebild i det antika Roms offentliga badhus, termerna, där det förutom allehanda motions- och hygieninrättningar också fanns tillgång till bibliotek. En sund själ i en sund kropp, som det heter. Men badhuset har försvunnit för länge sedan och biblioteket har hunnit flytta runt en del i huset. Numera ligger det i vad som tidigare var brandmännens gymnastiksal, för en del av huset har också varit brandstation. Det var i samband med den ombyggnad som föregick denna flytt, vilken ägde rum 1995, som sagorummet tillkom. Dessförinnan fanns det inget sagorum i biblioteket. Liksom i Kristianstad och i Perstorp, som vi ska se längre fram, ligger sagorummet inte i anslutning till barnavdelningen, utan det ligger istället i den del av huset där de ursprungliga bibliotekslokalerna låg, närmare bestämt i den gamla barnavdelningen. I Kävlinges fall finns det faktiskt ett par fördelar med denna placering: det gör rummet lättare att nå för besökarna och det gör det lättare att hålla det öppet när biblioteket i övrigt är stängt. Kävlinge bibliotek är det enda av dem jag besökt som inte har sina publika lokaler på bottenplanet.

Sagorummet är ett ljust och luftigt rum på ca. 26 m². Genom de höga fönstren strömmar det in rikligt med dagsljus. Både ljuset och luften är bra. Rummets inredning och färgsättning har i sin

helhet designats av Enid Björklund, en konstnär från trakten, som också är den som bestämt att man bara fick använda naturmaterial och naturfärger i rummet. Björklund har själv utfört dekorationerna i rummet och tillverkat den originella sagostolen. Färgskalan i rummet är mycket väl samstämd och det är utan tvekan så att det är färgerna som är rummets främsta uttrycksmedel. Det är de som framkallar den stillhet och det lugn som förvandlar det till ett rum för berättande och lyssnande. Den vägledande tanken

bakom färgsättningen har, enligt min tolkning, varit att försöka frambringa ett rum som väcker samma känslor och har samma effekt som ett stycke vårligt frisk natur. Det är därför som golvet

är grönaktigt som gräs, väggarna och gardinerna gula som solljus och taket blåtonat som himlen. De diskreta dekorationerna på trägolvet består av stiliserade figurer av olika slag – blommor, djur och frukter –, som för att de inte ska styra barnens fantasi utan istället verka fritt inspirerande har utformats utan några kulturella förebilder.

Rummet är sparsmakat möblerat och om man bortser från gardinerna finns det ingen fast inredning i det. Till sittplatser åt barnen finns åtta små, låga grönmålade träbänkar, som är placerade i två pryddiga rader framför den stora sagostolen. Denna tronliknande stol, som med sin höga rygg och sin djurornamentik för tankarna till vikingatidens högsäten, står rakt i blickfånget från barnens ingång sett och kommer genom sin storlek, placering och fantasifulla utformning att dominera rummet.

Genom det sätt som rummet är inrett på konstitueras en ovanligt stark och tydlig berättare – lyssnare relation i det, som definierar barnen som lyssnare och den vuxne som berättare. Detta, i förening med den rofyllda atmosfären i rummet, bidrar med stor säkerhet till att skapa lugn och ordning bland barnen och till hålla deras uppmärksamhet koncentrerad på det som berättas. Men genom den upphöjda auktoritet som arrangemanget förlämnar åt berättare finns det samtidigt en risk för att barnens spontana medagerande hämmas. Hur det förhåller sig härmed går inte att avgöra utan att ha studerat hur det faktiskt går till under sagostunderna, men försöksvis kan rummets potential som sagorum sammanfattas på följande vis: för en ovan berättare bör den tydliga rollfördelningen mellan barn och berättare och den auktoritet som ges åt berättaren vara till stor hjälp, men för att en sagostämning präglad av ömsesidighet och intimitet ska kunna växa fram krävs det nog en van sagoberättare som genom sitt sätt att vara och berätta kan flytta sig själv och sagan ”ner” till barnens nivå.

Sammanfattningsvis är det ett flexibelt rum med rika möjligheter, och med en annan placering och större resurser hade det kunnat utnyttjas till många andra saker än som i dag enbart till sagostunder.

Landskrona

Stadsbiblioteket i Landskrona besöktes den 23/10-02. Mina respondenter är barnbibliotekarie Gitt Ossler, ansvarig för media på barn och ungdomsavdelningen, och bibliotekschef Margareta Rydhagen.

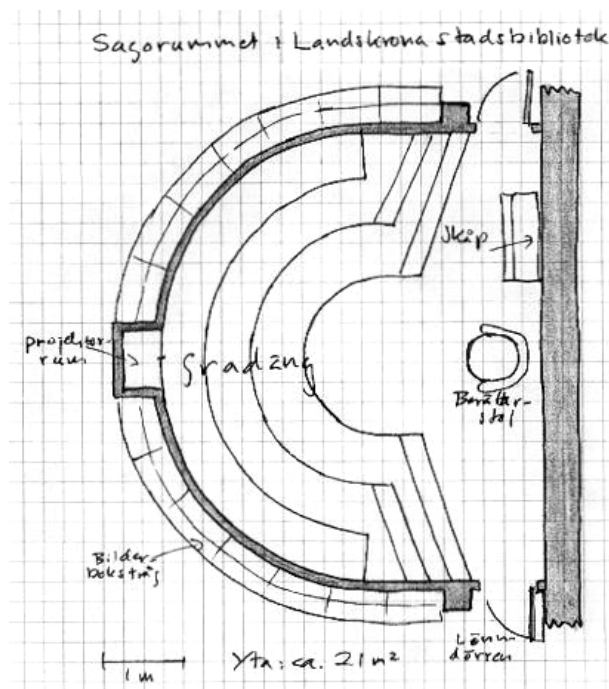
Sagorummet på Landskronas stadsbibliotek är det som bäst förtjänar den i det här sammanhanget rent deskriptiva benämningen sagogrotta, för detta rum är verkligen utformat som en grotta. Det är ett ca. 21 m² stort halvcirkelformat rum med ett tak som sluter sig mörkt om besökaren och framkallar en suggestiv osäkerhetskänsla beträffande dess höjd. Var finns taket? Gömmer det sig kanske något däruppe i dunklet? Denna effekt har skickligt uppnåtts genom att den halvcirkelformade bakväggens övre del försetts med ett 20-tal jämnt utplacerade lätt stalaktitformade träprofiler, som sticker ut en bra bit från väggen och delvis lägger den i skugga. Effekten förstärks ytterligare av den blå färg som dominerar rummet och som längs bakväggen övergår från ljusare färger vid basen till mörkare mot taket. I taket skimrar ett stort antal små spotlights som stjärnorna på himlen. Det syns nästan att man tog hjälp av en scenograf vid utformningen av rummet.

De flesta sagorum som jag besökt intar en diskret plats i biblioteksrummet. Ett undantag är sagostugan i Örkellunga, ett annat sagogrottan i Landskrona. Sagogrottan i Landskrona är nästan lika expressiv till sitt yttre, om än på ett helt annat sätt, som till sitt inre. Från skiljeväggen mellan barnavdelningen och musik- och videoavdelningen sväller den ut som en stor blålila cylinder och överför med auktoritet sin form till inredningen i det omgivande rummet: boktrågen längs dess yttersidor är rundade och de närmaste bokhyllorna är placerade i båge. Genom sin storlek, färg och form är sagorummet alltså mycket tydligt närvarande i barnavdelningen, men tack vare att barnavdelningen är så pass stor och luftig som den är blir sagorummet ändå inte alltför dominerande. Eftersom sagorummet är så framträdande är det extra viktigt att dess yttre form inte speglar dess funktion, för annars hade det funnits en risk för att de äldre barnen hade upplevt barnav-

delningen som i alltför hög grad inriktad på de mindre barnen.

I likhet med bl.a. biblioteken i Eslöv och Hässleholm hade man i Landskrona inte tillgång till något särskilt rum för sagostunder och annan programverksamhet i sina gamla lokaler. Varje gång man skulle ha någon organiserad barnverksamhet var man tvungen att flytta undan möbler och hyllor för att få plats. För att kunna utveckla programverksamheten och bedriva den på ett enklare sätt, och inte minst för att kunna ha program även under bibliotekets öppettider, ställde man därför som krav på de nya lokalerna att de skulle vara utrustade med ett särskilt sagorum. Vad man fick var ett estetiskt ovanligt väl genomarbetat rum vars form tydligt speglar dess funktion. Låt oss nu öppna bokhyllan som döljer ingången till rummet en gång till och ta ytterligare en titt på det!

När rummets mystik skingras efter en stund slås man av att det är utformat som en riktig liten amfiteater. Inredningen domineras helt av en omfångsrik halvcirkelformad gradäng i tre steg som upptar ca. 3/5 av rummet. Det är en fast konstruktion som inte kan flyttas eller ändras. På den lilla scenen framför gradängen, i centrum för uppmärksamheten, står en rödklädd sagostol och en läslampa. Förutom detta och den orientaliska mattan framför sagostolen, är den enda inventarien i

tarien i rummet ett skåp med glasörrar, där man förvarar en del rekvisita till sagostunderna. Sakerna på scenen kan naturligtvis flyttas undan, men eftersom den fria golvytan är förhållandevis begränsad är man likväl hänvisad till att använda gradängen som sittplats, vilket innebär att rummet kommer att präglas av en mycket tydlig åskådare – berättare/gestaltare relation. Genom gradängens utformning och genom att rummet har ett så starkt centrum riktas barnens uppmärksamhet automatiskt mot berättaren. Detta, i förening med den suggestiva stämningen i rummet, bör underlätta mycket för berättaren att fånga barnens uppmärksamhet och hålla deras koncentration uppe. Men samtidigt kan man inte utesluta att rummets utformning kan medföra att barnens möjligheter till individuellt medagerande försvåras och att risken ökar att de faller in rollen som passiva åskådare. Det finns en risk för att det i sagorum av detta slag blir svårare att få kontakt med de enskilda barnen och att uppmuntra dem att reagera individuellt. Men hur stor denna risk är beror givetvis på hur stor barngruppen är. En annan konsekvens av rummets utformning och inredning är att det blir högt specialiserat, vilket i sin tur innebär att det kommer att utgöra en förhållandevis hög ”kostnad” för biblioteket. Som scen för berättande och andra mindre föreställningar, typ enmansteater och trolleriföreställningar, är sagorummet i Landskrona emellertid svåröverträffat.

Lund

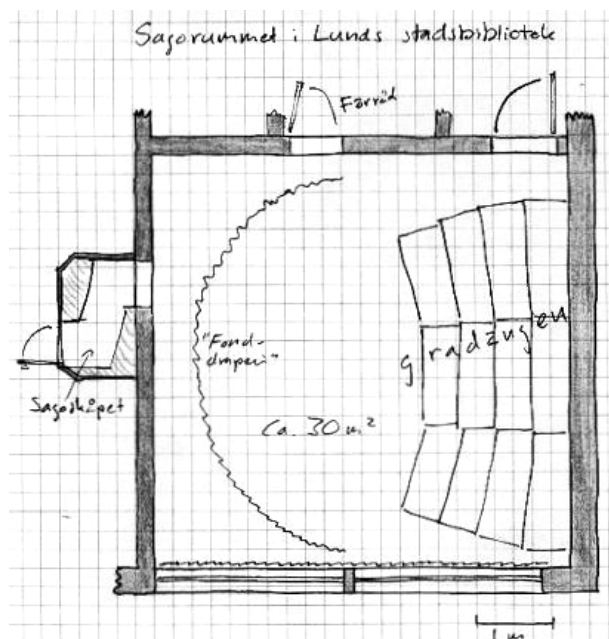
Biblioteket besökt den 30/10-02. Respondenter: Barbro Gülich, föreståndare för Barn & Unga, och barnbibliotekarie Britt Langbergs.

Det här måste vara ett fantastiskt stort klädskap! tänkte Lucy, och så tog hon ett steg till och sköt undan de mjuka pälsverken för att få plats. Plötsligt märkte hon att något krasade under fötterna på henne. Undrar om det är malkulor igen? tänkte hon och böjde sig ner för att känna på det med händerna. Men istället för att känna det hårda glatta trägolvet i skåpet kände hon något mjukt och smuligt och förfärligt kallt. – Vad konstigt! sade hon och tog ett par steg till. I nästa ögonblick kän-

de hon att det som strök mot hennes ansikte och händer inte längre var mjuka pälsar utan någonting hårt och strävt, ja, rentav stickigt. – Det känns ju precis som trädgrenar! utbrast Lucy. Och så såg hon ett ljus – inte några decimeter längre fram där skåpets bakre vägg borde ha varit utan långt borta. Någonting kallt och mjukt föll på henne. Med ens gick det upp för henne att hon stod mitt i en skog och att det inte var dag utan natt. Det som krasade under hennes fötter var snö, och stora snöflingor singlar ner genom luften.¹¹

Sagorummet på Lunds stadsbibliotek tillkom i samband med den omfattande renovering som biblioteket genomgick under åren 1998-1999. Det rum man hade dessförinnan var ett allrum som när det inte användes till sagostunder och andra programaktiviteter stod öppet för barnen att utnyttja till lekar och pyssel och andra fria aktiviteter. Det saknade speciell sagostämning och möjligheterna att använda det till dramatiska framställningsformer var begränsade. Det dramatiserade berättandet har en stark ställning i det nya sagorummet, och jag tror att en tanke bakom det nya sagorummets tillkomst var att man menade att biblioteken måste förnya sin sago- och berättars- tundsverksamhet, så att de kan erbjuda de massmedialiserade barnen upplevelser av ett slag som de inte kan få någon annanstans. Personalen på Barn & Unga har spelat en mycket aktiv roll vid rummets tillkomst och utformning. De sökte på egen hand medel utifrån till byggandet av det, medel som de också fick, och de ligger själva bakom den övergripande idén till utformning av det ("Narnia-konceptet").

Det enda som syns utifrån av sagorummet är det stora Sagoskåpet som står längst in i barnavdelningen. Genom sin ålderdomliga stil och sina aningen slitna blåmålade väggar och dörrar bryter det skarpt av mot den övriga inredningen i biblioteket, och när man ser det för första gången undrar man vad i hela fridens namn det där gamla skåpet har där att göra. För att ta reda på det

krävs det både nyckel och magi. När vi var på studiebesök under första termin på BIVIL behövdes det ingen magi för att komma in i skåpet, men å andra sidan så hände det ju inget inne i det heller... Den vindlande vägen genom sagoskåpet är ett äventyr i sig, och för att komma med en tråkig anmärkning så kan ingången knappast beskrivas som handikappvänlig. Å andra sidan finns det ju alldeles vanlig extraingång också. Genom det gemensamma magiska blåsandet på nyckeln, som måste till för att skåpdörrarna ska kunna öppnas med rätt effekt, blir barnen delaktiga i öppnandet av sagans värld.

Sagorummet är utformat för att primärt fungera som scen för dramatisk framställning. Det kan givetvis även användas för traditionellt sagoberättande och bokprat och andra liknande verksamheter, men till sin fulla rätt

kommer det först när det används till teaterliknande framställningsformer. De dominerande färgerna i rummet är blått och vitt. Tanken med färgsättningen är att den ska symbolisera det vintri- ga landskap som Lucy hamnar i när hon går in i det magiska skåpet. De vita draperierna, som hänger i en halvcirkelformad skena i fonden och som kan användas som kuliss eller ridå vid de dramatiserade berättarstunderna, utgör tillsammans med de blåvita väggarna en neutral bakgrund som med hjälp av de färgade strålkastarna kan målas om i snart sagt vilka färger som helst. Fönst- ren ut mot den öppna platsen framför biblioteket är täckta av mörka rullgardiner, vilka i sin tur är täckta av en tunn vit gardin. Det finns en för risk att rummet upplevs som kyligt och kalt när det

¹¹ C. S. Lewis, *Häxan och lejonet*, s. 10 f.

ej är färgsatt på något sätt, men detta kan motverkas genom att man dämpar ljuset. De rika belysningsmöjligheterna omfattar, förutom de åtta teaterstrålkastarna, en stor klotrund sollampa mitt i taket och runt om den en stjärnkrets av små ljuspunkter, vilka är fästa på en fyrkantig ram som hänger ned från taket. Den fina Narnia-lyktan bör också nämnas i detta sammanhang. Rummet saknar helt dekorationer och utsmyckningar. Tanken med detta är att det ska vara så neutralt som möjligt så att det i sin helhet samverkar med den verksamhet som för tillfället bedrivs i det och det inte finns något i det som drar barnens uppmärksamhet bort från denna. Av detta skäl är också möbleringen spartansk. Förutom sagostolen med djursniderier är den enda möbelen i rummet den stora, höga gradängen i fyra steg som är uppförd mot rummets bakvägg. Som varning kan nämnas att denna sittplats är litet farlig. Sittdynorna ligger lösa på det glatta träet och risken finns att man glider på dem när man kliver upp eller ned. Det finns även en inbyggd ljudanläggning i rummet.

Sagorummet i Lunds stadsbibliotek är det tekniskt sett mest avancerade av dem jag besökt. Genom dess rika scenografiska möjligheter och flexibla inredning kan rummets stämning och form anpassas efter alla tänkbara sagor och berättelser och efter de flesta framställningsformer. Det kan användas till allt från bokprat till riktiga teaterföreställningar. Genom att gradängerna kan skjutas in under varandra kan man skapa en stor fri golvyta, vilket kan underlätta barnens aktiva medagerande. Genom att istället använda den fria golvytan till sittplats kan man skapa en mer intim och informell berättaratmosfär än vad gradängen kan erbjuda. Till skillnad från sagorummet i Landskrona skulle detta sagorum också kunna användas till lekar, spel och pyssel och andra mer barnstyrda aktiviteter. Men eftersom detta strider mot de oskrivna regler som finns för rummet, vilka säger att det ska vara ett annorlunda och hemligt rum som barnen bara ska få tillgång till vid speciella tillfällen och under speciella former, så utgör det liksom i Landskrona en relativt hög ”kostnad” för biblioteket; en kostnad som inte blir mindre av att Lunds barnavdelning, till skillnad från Landskronas, är ganska trång. Man ska också tänka på att det är ett ganska arbetskrävande rum. Det tar lång tid att arbeta fram och förbereda de dramatiserade berättarstunderna och man måste nästan vara mer än en för att man ska kunna utnyttja rummets möjligheter till fullo.

Malmö

Malmö stadsbibliotek besöktes den 25/10-02. Mina huvudrespondenter på detta bibliotek är avdelningschefen för Barn & Unga, Margareta Schöld, och barnbibliotekarie Bibi Andgren.

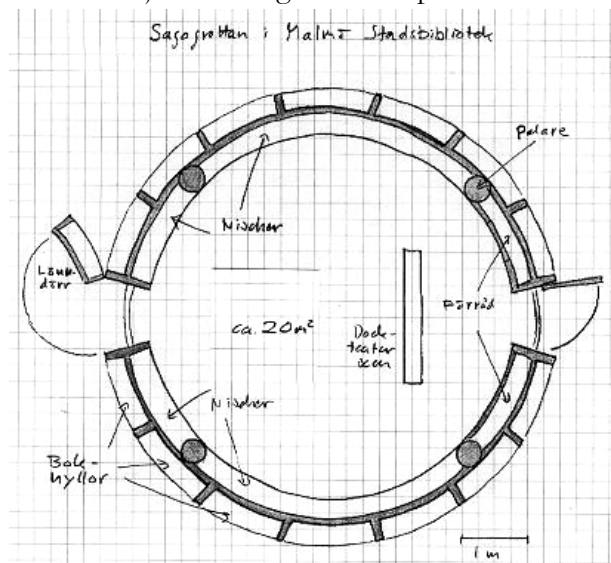
Malmö stadsbibliotek har en lång sagorumstradition. För personalen på Barn & Unga var det självklart att det efter reoveringen av ”Slottet” skulle finnas ett sagorum på barnavdelningen, precis som det alltid gjort, men i de första utkasterna till ombyggnaden fanns inget sådant rum med. Bibliotekets huvudarkitekt blev dock mycket entusiastisk över förslaget att rita ett sagorum och tyckte till och med att det var bibliotekets mest spännande rum. Därmed är också sagt att personalens inflytande över rummets utformning har varit begränsad; man har kommit med förslag och på olika sätt försökt styra rummets utformning för att få den att passa den tänkta verksamheten så bra som möjligt, man fick igenom den runda formen och att det skulle finnas en särskild barningång, men ytterst är det arkitekten som bestämmer.

Sagorummet ligger mitt i avdelningen för Barn & Unga. Om man vill kan man se detta som en symbol för den centrala ställning som fantasin och berättandet har eller bör ha på ett biblioteks barnavdelning. (Och kanske inte bara där?) Till sitt yttre har rummet formen av en stor cylinder bestående av bokhyllor i ljust trä. (Jag har hört det beskrivas som ett boktorn.) Den runda formen utgör en enhetsskapande pendang till tornet i Slottets nordvästra hörn och till de höga pelarna i den stora bokhallen, men först och främst till bibliotekets cylindriska huvudentré. Medan cylindern är entrén till bibliotekets värld är sagocylindern entrén till berättandets, och medan bibliotekets värld är den större som innesluter berättandets, är berättandets värld den ursprungligare som bibliotekets är byggd runt och förutan vilken den vore som en frukt utan kärna, som en steril informationscentral utan den levande mening som när sig av och växer genom kulturens traditio-

ner...

Genom sin exteriör är sagorummet på en gång synligt och dolt, närvarande och hemlighetsfullt. Detta förstärker ytterligare överraskningsmomentet när den lilla bokdörren efter en diskret knackning plötsligt öppnas i väggen framför barnen och de för första gången får smyga in i det hemlighetsfulla rummet. Interiört rör det sig om ett ca. 18 m² stort cirkelrunt rum. Om man inkluderar de nischer med sittplatser som finns i väggarna runt om blir ytan istället ca. 20 m². Det är alltså frågan om ett ganska litet rum och kontrasten mellan exteriör och interiör är stor: utifrån ett högt och voluminöst boktorn som dominerar barnavdelnings centralrum, inifrån ett mjukt och intimt rum med sänkt tak och barnanpassade inredningsdetaljer.

Det finns många paralleller mellan de nybyggda sagorummen i Skåne. Mest givande är det kanske att jämföra sagorummet på Malmö stadsbibliotek med det i Lund, eftersom dessa båda

sagorum trots sina många likheter ändå är av helt olika karaktär. I båda fallen har man strävat efter att skapa ett rum för dramatiserat sagoberättande som så enkelt och fullständigt som möjligt ska kunna anpassas efter den berättelse eller det sagotema som man för tillfället arbetar med. Det finns därför inga permanenta dekorationer i något av rummen. För att skapa stämning i rummen och inte minst för att lätt kunna variera den har man istället valt att arbeta mycket med ljus av olika slag och i olika färger (Malmö och Lund har de mest avancerade ljusanläggningarna), vilket för att fungera bra kräver att interiören går i ljusa färger (i Malmö ljusgrått stengolv och väggar som delvis är vitmålade, delvis består av ljus

trä). Ytterligare flexibilitet uppnår man genom att minimera den fasta inredning (förutom de smala nischbänkarna är en dockteaterscen den enda fasta inredningen i Malmö). Skillnaderna å sin sida har att göra med att rummen vänder sig till olika åldersgrupper. Medan sagorummet i Lund skulle kunna användas till föredrag och teaterföreställningar för vuxna, är sagorummet i Malmö utformat helt med tanke på mindre barn. (Det är jämte sagorummen i Osby och Örskällunga det mest åldersspecialiserade i undersökningen.) Sagorummet på Malmö stadsbibliotek karaktäriseras genom sin form och sina inredningsdetaljer och tillbehör (bl.a. små färgglada trälådor och putor som barnen kan använda som sittplatser) av en barnvänlig men ändå inte barnlig atmosfär. Trots sin enkla inredning känns det inbjudande och trivsamt, ett intryck som till inte ringa del beror på att väggarna huvudsakligen är klädda med vackert, ljus lövträ, och barnen bör känna sig trygga och hemma i det. Eftersom det inte finns några fasta sittplatser på golvet kan barnen komma nära scenen, vilket ökar förutsättningarna för ett avspänt och personligt samspel mellan barn och vuxna. Man kan däremot förvåna sig litet över att teaterscenen är så hög (en vuxen kan stå dold bakom den), men det tror jag är för att den ska dölja rummets bakre region.

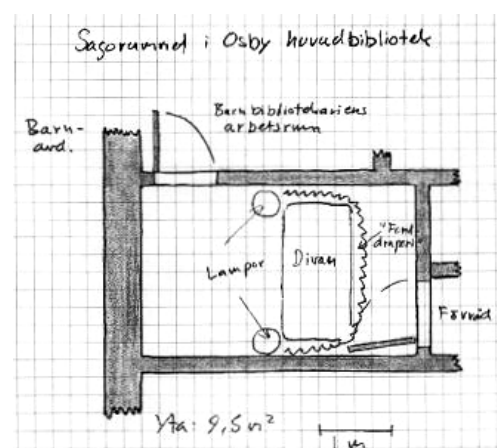
Vid sidan om de invändningar som alltid kan riktas mot ett högt specialiserat rum finns det några av byggnadsteknisk art. Liksom i flera av de andra sagorummen är ljudisoleringen otillräcklig. Det är särskilt olyckligt i det här fallet eftersom rummet ligger i barnavdelningens centralrum, där det för det mesta är mycket liv och rörelse. Men de störande ljuden kommer inte bara utifrån. För att det inte ska bli för varmt i rummet måste man alltid ha fläktarna på, men dessa susar inte lugnt och stilla som man skulle önska sig utan ömsom högre, ömsom lägre. (Detta energiska pustande till trots känns det ändå litet varmt och instängt i rummet!) Sagorummen ger faktiskt åtskilliga tråkiga exempel på bristfälligt byggande. Trots alla byggnormer och bestämmelser verkar man bygga sämre i dag än förr. Eller fungerar byggnormerna kanske som en ursäkt för att inte bygga bättre än man behöver?

Osby

Huvudbiblioteket i Osby besökte jag den 7/11-02. Min respondent på detta bibliotek är barnbibliotekarie Barbro Odensten.

Sagorummet på Osby huvudbibliotek är med sina knappt 10 m² ett av Skånes minsta. Jämte sagorummet i Landskrona är det det mest sagogrottslika. Det används uteslutande till sagostunder och kan p.g.a. sin begränsade yta och speciella inredning knappast användas till något annat. I gengäld är det desto bättre anpassat till detta.

Biblioteket i Osby är tillbyggt i flera omgångar. Den äldsta delen är från början på 60-talet och de nyaste från 1986. Sagorummet tillkom på initiativ av den dåvarande barnbibliotekarien i samband med den senaste tillbyggnaden. Vid detta tillfälle fick man en helt ny barn- och ungdomsavdelning. Den är i förhållande till biblioteket som helhet jämförelsevis stor och fr.a. de små barnen har gott om rörelseutrymme, men den är samtidigt öppen och saknar avskärmade eller avsidat liggande ytor. Jag förmodar att det var ett av skälen till att man bestämde sig för att göra om ett gammalt förrådsutrymme (på en ritning från ombyggnaden står det lustigt nog utsatt som vilorum/röktrum) till sagorum. Rummets placering är originell och inte särskilt lyckad. Det ligger nämligen innanför barnbibliotekariens kontor på bibliotekets personaldel, och sagostunds barnen måste alltså passera genom detta kontor för att komma till sagorummet. Man arbetar på att åstadkomma en entré som står i bättre samklang med verksamheten i rummet, men till svårigheterna hör att väggen mellan barnavdelningen och sagorummet är en brandvägg som man inte får göra hål i. Detta är väl det tråkiga med sagorummet, men om man undviker att göra någon affär av det inför barnen så tror jag inte att de reagerar negativt på det.

Sagorummet är enligt personalen mycket omtyckt av barnen och efter att noggrant ha studerat det ser jag ingen anledning att ifrågasätta denna uppgift. Från den publika bibliotekslokalen, med sina höga väggar, stora bokhyllor och av vuxenestetik präglade inredning, kommer man genom barnbibliotekariens i och för sig hemtrevliga kontor in i ett litet mörkt rum, med lågt i tak och mjuka mattor och fullt med kuddar på golvet. Överallt tyg och färg. Det är lätt att se att den orientaliska sagovärlden, med *Tusen och en natt* i spetsen, varit en viktig inspirationskälla för Dockteaterverkstaden, som utformat rummet. Den dominerande färgen i rummet är grönt. På golvet ligger en tjock mörkgrön gabbehmatta och ovanpå berättardivanen längst in i rummet, som i själva verket är en resårmatrass, ligger ett grönt täcke. I en halvcirkel bakom divanen hänger gröna gardiner. Som huvudbelysning fungerar två vanliga golvlampor, men de har klätts i grönt tyg och deras röda skärmar har försetts med vitt flor. Det specialgjorda innertaket, från vars kanter mörkgrönt tyg hänger ned och döljer de vita väggarna, har försetts med fyra spotlights och är dessutom utrustat med en stjärnhimmel med riktiga stjärnbilder. För att fullständiga bilden finns det också ett litet rökelsekar, ett par glänsande gulddukar, en ormkorg (lyckligtvis utan orml!), ett antal dockor och en hel del andra småsaker i rummet. Rummet är alltså väl ombonat och gör ett mycket varmt och inbjudande intryck, och åtminstone mindre barn, ja, kanske också en och annan vuxen, borde genast bli förtjusta i det.

Kan inte den känsla av äventyr som förmedlas av rummets atmosfär göra barnen oroliga och uppspelta, och riskerar inte alla sakerna att göra dem mer nyfikna på själva rummet än på det som ska berättas i det? Jag tror inte det. För det första finns det en tydlig uppmärksamhetslinje i rummet, dragen av inredning och belysning i förening, som automatiskt riktar barnens uppmärksamhet mot berättaren på den upplysta divanen, och för det andra är relationen mellan barn och be-

rättare genom rummets litenhet så intim att allt kommer att domineras av den. Man kan anmärka att det dämpade ljus som råder i rummet kan komma att förstärka barnens roll som passiv publik. Genom att ljuset är koncentrerat till divanen med berättaren, hamnar barnen på mattan framför den utanför ljuskretsen, vilket kan försvåra deras individuella medagerande. Detta är en effekt som stämningsskapande åtgärder lätt riskerar att få, men i detta fall upphävs den nog av närheten i rummet.

Genom sin fantasifulla orientaliskt inspirerade inredning kan rummet sägas symbolisera sagans och berättandets fantastiska och verklighetsöverskridande sida, dess gåtfullhet och magi. På ett mer konkret plan är det kanske tänkt att rummet scenografi ska framkalla bilden av ett tält ute i öknen om natten eller av en muromgärdad arabisk trädgård under himlens avlägset glimmande stjärnor. Men...

”I detta ögonblick såg Scheherazade dagen gry och tystnade försiktigt.”

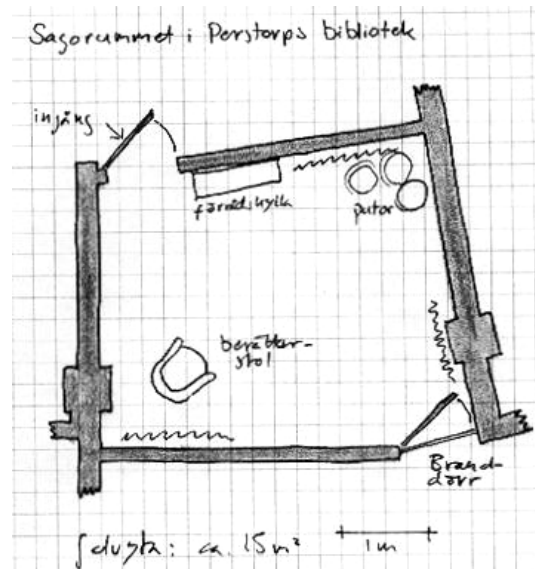
Perstorp

Perstorps bibliotek besöktes den 28/10-02. Mina huvudrespondenter är barnbibliotekarierna Marie Sjövik och Bodil Ottosson samt bibliotekschef Gunilla Genberg.

Vad beträffar utformning och atmosfär går det en tydlig om än inte alldeles rak skiljelinje mellan de rum som byggts för att vara sagorum och de som tidigare använts för andra ändamål. För att inte jämförelserna mellan dessa båda kategorier i alltför hög grad ska utfalla till de senares nackdel är det viktigt att erinra om ett par saker, nämligen att det generellt sett är billigare att göra om ett gammalt rum till sagorum och att dessa rum ofta kan användas till fler och mer skiftande typer av verksamheter. Om barnverksamhetens förutsättningar skulle ändras är det dessutom lättare att göra om dessa rum igen så att de kan fylla någon annan för tillfället mer efterfrågad funktion. De är kanske inte så spännande och avancerade som de som gjorts speciellt för att vara sagorum, men de är i vid mening mer ekonomiska, vilket ju också är av stor vikt.

Sagorummet på Perstorps bibliotek tillhör denna senare kategori. Biblioteket ligger i en lokal som ursprungligen var tänkt att vara affär. På ovanvåningen, där personalen har sina arbetsrum, skulle det vara hyreslägenheter, och i källaren, där bl.a. sagorummet ligger, förrådsutrymmen av olika slag. Lokalen har f.ö. gjorts om till bibliotek på ett utmärkt sätt. Eftersom barnavdelningen ligger strategiskt välplacerat i bottenplanets ena hörna, direkt till höger om entrén, finns det ingen rumslig förbindelse mellan barnavdelningen och sagorummet. Det är på flera sätt naturligtvis en fördel att ha sagorummet i omedelbar anslutning till barnavdelningen, inte minst för att det därigenom kan bidra till att ge förhöjd karaktär och stämning åt barnavdelningen. Men i Perstorp, precis som på flera andra bibliotek, har man fått välja mellan att ha sagorummet någon annanstans i biblioteket eller att inte ha något alls, och om man som här lyckats hitta ett rum som knappast kan användas till något bättre är ju valet lätt. Genom rummets placering i källaren, som praktiska människor säkert kan hitta ytterligare invändningar mot, uppstår dessutom ett extra spänningsmoment för barnen när de ska ta sig ned för källartrappan, som genom sin brant svängda form döljer allt som finns därnere, eller när de ännu hellre får lov att åka hiss ner. Så skulle i alla fall jag ha upplevt det.

Sagorummet är ett lätt rombformat ca. 15 m² stort utrymme, med väggar och tak i samma ma-

terial och färgsatta på samma sätt som i källarlokalen i övrigt, vilket innebär vitmålad vävtapet på betongväggar. Det finns en hel del saker i rummet: en dockteaterscen, hemmagjorda tillbehör till sagostunderna, djur och andra leksaker, ett par tavlor med sagomotiv (Elsa Beskow och Ivar Arosenius), en liten djurfäll på golvet samt ett stort antal putor av varierande färg och form för barnen att sitta på m.m. I det ena hörnet står en berättarstol med blåmönstrat överkast. Det finns också två blå "sitthästar", som förmodligen är till för de minsta barnen. Alla dessa saker bidrar till att ge rummet en inbjudande och hemtrevlig karaktär; det är barnvänligt och lekfullt. Men källar-atmosfären lyser trots detta igenom. Det hade den inte behövt att göra, för rummet rymmer stora möjligheter och skulle med ganska enkla medel ha kunnat förvandlas till en riktigt fin sagogrotta. Förut hade man gröna draperier runt alla väggarna, men av brandsäkerhetsskäl tvingades man att ta bort de flesta av dem. Rejåla mattor på det nästan helt kala linoleumgolvet hade också betytt mycket. Varför gör man då inte mer av sagorummet? Orsaken är lika enkel som tråkig: tid, pengar och efterfrågan. Den tjänst som är knuten till sagostunderna har dragits ned och det finns inte lägre tid att göra saker och utsmyckningar till sagorummet. Underlaget för sagostundsverksamheten är litet och vikande, och man har till och med diskuterat att upphöra med den. Under dessa förhållanden är det givetvis svårt att motivera några ytterligare satsningar på rummet.

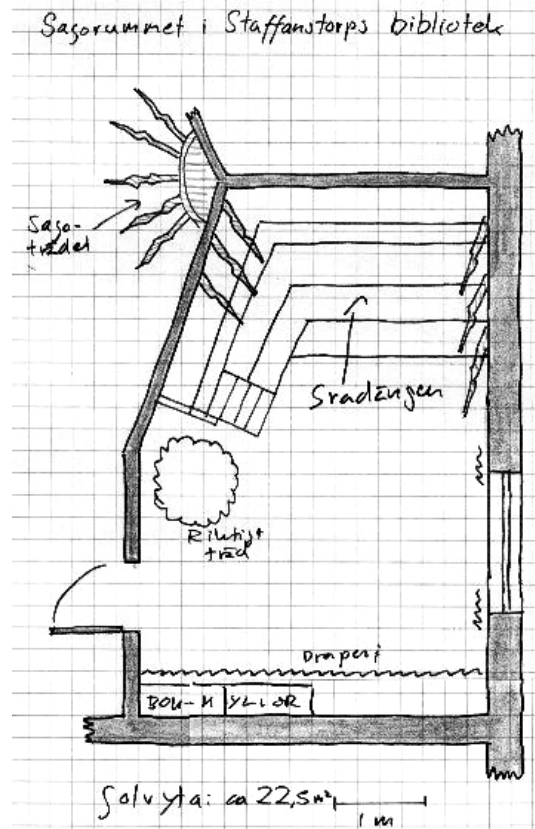
Som lokal för sagoläsning och dramatiserat sagoberättande är rummet funktionellt och flexibelt. Barn och berättare kommer varandra naturligt nära och kan följaktligen lätt få god kontakt med varandra. Rummet kan lätt ställas i ordning på flera olika sätt, allt efter vad som passar berättaren, det som ska berättas och den barngrupp som kommer på besök. Om barnen är många kan sagoberättaren sitta i stolen framför dem, om de är få kan berättare och barn samlas i en mer informell och intim krets på golvet. Vilket intryck rummet gör på barnen är i mycket beroende av hur det är iordningställt inför sagostunden. Genom att från början ha putorna utplacerade framför berättarstolen förstärks en bestämd ordning mellan barn och berättare, som kan verka dämpande på en orolig barngrupp. Genom att istället låta barnen själva ordna sina sittplatser kan berättaren underlätta kontakten med en blygare och mer reserverad grupp. Eftersom det inte finns några fasta inredningsdetaljer i rummet går det att skapa en tillräckligt stor fri golvyta för dockteater och andra aktivare framställningsformer. Ljuset i rummet är något svagt. Kanske är det betecknande för rummets nuvarande tillstånd att det saknas glödlampor i ett par av de extra spotlightsen i taket. Men till skillnad från många andra sagorum är ljudisoleringen utmärkt och det hade alltså gått bra att också använda rummet för mer ljudliga aktiviteter, typ sång och musik.

Staffanstorp

Staffanstorps bibliotek besöktes den 4/11-02. Mina respondenter är barnbibliotekarie Eva Almblad och sagoberättaren Knitte.

Den publika delen av Staffanstorps bibliotek består av en stor sammanhängande bokhall med högt i tak. För att skapa struktur och variation i det stora rummet är möbler och hyllor placerade i grupper. Sagorummet ligger längst in i den rymliga barn- och ungdomsdelen, där böckerna för de minsta barnen finns. Till den trivsamma och barnvänliga atmosfären i denna del av biblioteket bidrar ett större antal bekväma möbler, bl.a. en rymlig cirkelformad soffgrupp, och det stora sagoträd, som växer fram ur väggens mittparti och sträcker sina långa av tygblad och tygblommor prydda grenar över soffgruppen. På grenarna sitter snidade fåglar och insekter. Några extra grenar är fästa på väggen mot den angränsande konsthallen, som man passerar genom på sin väg in på biblioteket. Genom att sagoträdets grenar sträcker sig "genom väggen" in i sagorummet fungerar det som en förbindelselänk mellan bibliotek och sagorum, som fr.a. förstärker bibliotekets närvaro i sagorummet. Detta träd kan därför ses som en symbol både för läsande och berättande och för den utveckling från lyssnare till självständigt väljande läsare, som barnet måste genomgå för att kunna ta del av allt det som biblioteket, och i vidare mening den mänskliga kulturen, har att erbjuda. Förutom några ytterligare trädgrenar av grön- och brunmålade profilsågade brädor på ytterväggen finns det inga dekorationer eller prydnader i sagorummet. Medan resten av bibliote-

ket har vitmålade väggar är fondväggen i barnavdelningen och väggarna inne i själva sagorummet grönmalerade. Detta framhäver läshörnans och sagorummet ställning som en speciell plats i biblioteket, som en, om man så vill, dunge i den stora bokskogen eller en bit orörd natur i det uppodlade hyllandskapet, där barnen får lov att röra sig litet friare och vara litet ljudligare än i resten av biblioteket. Naturtemat i barnavdelningen blir särskilt tydligt inne i sagorummet, där det ytterligare förstärks av den gulbrunmalerade linoleummattan, som påminner om jord, den stora gradängen i ljust, omålat trä och det levande prydnadsträdet i sin kruka. Den enda övriga synliga inredningen i rummet är ett diskret grått draperi längs kortväggen närmast ingången, vilket döljer ett smalt förrådsutrymme där man bl.a. förvarar diabilsböcker. Att det rymliga rummet, ca. 22,5 m², trots den sparsamma inredningen och de få dekorationerna ändå inte gör ett tomt och kallt intryck beror nog mycket på valet av färger och material. När rummet används till sagorum lägger man för det mesta ut gulskimrande täcken på golvet för barnen att sitta på, eftersom gradängen är i största laget för de minsta sagostunds barnen. Denna gradäng, som är både hög och voluminös, tar upp så mycket som en 1/3 av rummets yta. Att den trots detta inte blir för dominerande utan smälter väl in i helheten, beror dels på den mjuka dämpade färgen hos det träden är gjord av och dels på dess speciella form, med avsatser av olika storlek och höjd, vilket tillsammans får den att påminna om en klippformation. Gradängen går inte att flytta eller ändra storlek på, men det finns som sagt tillräckligt med fri golvyta ändå för att man ska kunna använda golvet som sittplats. För större barn och för mer presentations- och

och diskussionspräglade aktiviteter, typ bokprat, är gradängen den naturliga sittplatsen. Precis som de fasta sittplatserna i de andra sagorummen bidrar gradängen till att skapa en samlad och ordnad publik och rikta dess uppmärksamhet mot den som håller i programmet. Genom att sagorummet i Staffanstorp är förhållandevis ljust, och går att ha ljust utan att det blir kallt och kyligt, underlättas kontakten med de enskilda barnen i publiken. Det finns goda möjligheter att använda rummet till teaterföreställningar och annan scenisk framställning i det mindre formatet. Tyvärr måste jag än en gång anmärka på ljudisoleringen. Måste flexibilitet (lätbyggda och lättflyttade innerväggar) köpas till priset av dålig ljudisolering? Även den elektriska belysningen kunde ha varit bättre. Kanske beror det bara på mig, men jag tycker att belysningen har varit litet för svagt i de flesta av sagorummen. Det är utmärkt med stämningsskapande dimmerfunktioner, små spotlights och läslampor, men det är ju också viktigt att kunna få det riktigt ljust i ett rum, t.ex. när man ska ställa i ordning i det eller städa i det.

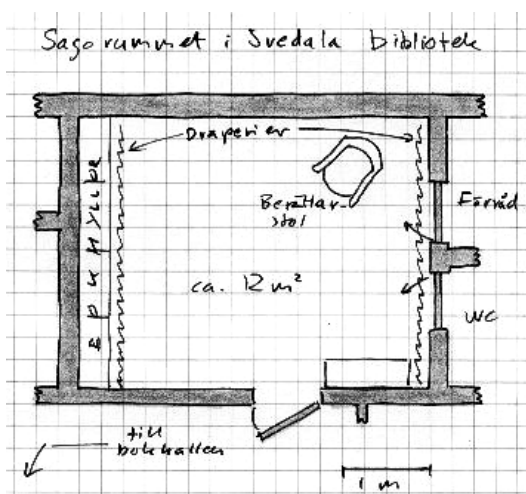
Sammanfattningsvis är sagorummet i Staffanstorp ett enkelt och lättanvänt rum, som kännetecknas av lugn och harmoni. En ledande tanke bakom inredningen av det var att det skulle vara stämningsskapande och inspirerande utan att styra barnens fantasi i någon viss riktning. En annan tanke var att det skulle kunna användas lika bra till grupprum för skolbarn som till sagorum för mindre barn och att det därför inte fick ha ett barnsligt formspråk. Dessa tankar förverkligar det.

Svedala

Svedala bibliotek besöktes den 10/12-02. Min respondent är barnbibliotekarie Gertrud Sevemark.

Svedala bibliotek flyttade så sent som i somras in i postens gamla lokaler i Svedala. Med tanke på att man inte har fått ändra på själva byggnaden i något avseende, eftersom det ska gå lätt att återställa den i sitt ursprungliga skick om kontraktet med biblioteket inte förlängs, så har omvandlingen till bibliotek varit framgångsrik. Den publika delen av biblioteket gör ett ljust och luftigt intryck. Förrådsutrymmena verkar däremot vara i minsta laget, vilket kan innebära problem längre fram. På det gamla biblioteket fanns det inte något särskilt sagorum utan man använde en hörna av referensavdelningen när man skulle ha sagostunder. Genom att sagorummet är så pass nytt befinner det sig fortfarande i ett testskede. Några större förändringar i det får man som sagt inte göra, men man är inte riktigt färdig med möbleringen av det eller med inredningen i övrigt. Min beskrivning och utvärdering av rummet måste naturligtvis gälla dess aktuella utformning.

Det är frågan om ett ganska litet rum, ca. 12 m², som blir ännu litet mindre av att ena kortsidan används som barnbokspool. Rummet fungerade tidigare som omklädningsrum, och när man vet det så tänker man på det, så man får hoppas att personalen håller rummets profana historia hemlig för barnen. Detta betyder å andra sidan att det är ett tåligt och någorlunda välisolerat rum,

som inte ställer några onödiga krav på tystnad och stillhet på barnen. Som sagorum är det enkelt och funktionellt. Vad man först och främst fäster sig vid är hur man med förvånansvärt enkla medel har lyckats göra om ett tråkigt omklädningsrum (kan man tänka sig något mindre sagorumsmässigt än ett omklädningsrum?) till ett riktigt ombonat och inbjudande berättarrum. En mjuk vinröd matta, som täcker större delen av den fria golvytan, blå draperier längs de båda kortsidorna, som döljer bokhyllorna och dörrarna till duschen och toaletten, en blåmålad fondvägg och en liten sagostol med ett mörklila sammetsöverkast – det är i stort sett det hela. De enda dekorationerna i rummet är en "månlampa" och en stjärnmobil. Tillsammans med läslampan och

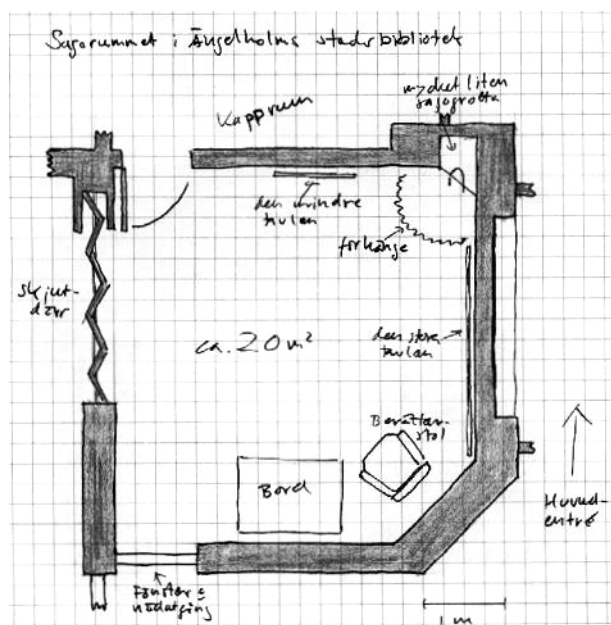
de dimmerförsedda spotlightsen skapar detta en riktigt fin berättarstämning i rummet. Det är skymning och skuggorna växer. På himlen lyser den gula månen. Det är sagodags... Samtidigt som begränsningarna hos rummets användbarhet huvudsakligen beror på dess litenhet, måste man tänka på att om det hade varit större så hade effekterna av dessa enkla men effektiva inredningsdetaljer försvagats och man hade varit tvungen att vidtaga kanske betydligt kostsammare inredningsåtgärder för att åstadkomma en likvärdig stämning. Genom rummets litenhet kommer också barnen och berättaren varandra nära på ett naturligt sätt; man behöver inte vidtaga några särskilda arrangemang eller styra barnen så mycket för att de yttre förutsättningarna för en god berättargemenskap ska vara uppfyllda. Detta gör rummet lätt att använda. Men att använda det till något annat än sagostunder och andra lugnare och småskaligare arrangemang, typ sångstunder och bokprat, förefaller svårt. För teater och andra mer dynamiska verksamheter finns det inte plats.

Liksom på ett par andra bibliotek ligger sagorummet i Svedalas bibliotek inte i anslutning till barnavdelningen, utan längst in i biblioteket från huvudentrén sett, i närheten av personalens utrymmen. Det innebär i det här fallet ett par fördelar. För det första så förstärker det rummets ljudmässiga avskildhet; det som sägs och hörs ute i biblioteket hörs inte in i sagorummet, och för det andra så medför det att rummet blir litet mer speciellt och hemlighetsfullt än det annars skulle ha varit. För att komma till sagorummet måste man nämligen passera genom en i förhållande till bibliotekets storlek lång, L-formad korridor, och vandrigen genom denna korridor, som bl.a. leder förbi postens dramatiskt gallerförsedda valv, bör innebära ett förstärkt spänningsmoment för barnen. Längst inne, bakom en blå dörr, ligger det lilla mysiga sagorummet...

Ängelholm

Ängelholms stadsbibliotek besöktes 15/11-02. Respondenter: Ingrid Hjortsjö och Kerstin Turesson, barnbibliotekarier.

Trots att det funnits ett sagorum på Ängelholms stadsbibliotek från det att biblioteket invigdes, 1987, så har det mina utgångspunkter en mycket kort historia. En av grundtankarna bakom utformningen av Ängelholms med rätta prisbelönta bibliotek, det förenar funktionalitet och trivsel på ett i de flesta avseenden utmärkt sätt, är öppenhet och flexibilitet. För att inte få ett bibliotek som är antingen stängt eller öppet, skapade arkitekten ett system av dörrar och jalousier, med vars hjälp enskilda rum eller hela sektioner av byggnaden, som inte bara rymmer ett bibliotek utan också ett galleri och på ovanvåningen i anslutning till en cafeteria en stor hörsal och ett mindre musikrum, tillfälligt kan avgränsas från resten av huset.¹² Härigenom kan man t.ex. hålla öppet i cafeterian, där dagstidningarna finns, eller ha konserter i musikrummet utan att vara beroende av verksamheten i övriga delar av huset. Samma princip gällde fram till i somras också för sagorummet, som när det skulle användas till sagostunder eller någon annan programverksamhet som kräver lugn och avskildhet tillfälligt avgränsades från det intilliggande "Många möjligheters rum"

med hjälp av en bastant skjutdörr av trä, men som under övriga tider stod öppet för barnen att sitta och läsa i eller använda på annat sätt. Problemet var att det blev för mycket av detta sistnämnda. Rummet utvecklades till ett lekrum för 10-12 åringarna, vilket inte bara innebär ett störningsmoment utan också att de mindre barnen utestängdes från det. Detta var den förklaring jag fick vid mitt besök till varför rummet numera normalt hålls stängt. Två andra orsaker är att man håller på att göra om "Många möjligheters rum" till datorrum m.m. för 10-12 åringarna och att man planerar att göra om interiören i sagorummet. Dessa båda förändringar (den planerade förändringen av sagorummet kommer att beskrivas närmare nedan) kräver att de öppna och flexibla ytornas princip överges för sagorummets del. Vil-

ket passar mig utmärkt, eftersom det med min definition på sagorum innebär att Ängelholm numera har ett "riktigt" sagorum och inte bara en läs- och myshörna som kan göras om till sagorum när så behövs.

Sagorummet är placerat mellan husets huvudentré och barnavdelningen. Till det hör ett litet köpprum, med toalett och skötrum, som man kan nå direkt från entrén. Denna på ritbordet väl genomförda lösning har drabbats av den dåliga byggnadskonstens förbannelse, vilket gör den till den enda större brist hos biblioteket som jag hann upptäcka under mitt besök. För när man sitter i sagorummet och försöker låta sig absorberas av stämningen i det störs man ideligen av röster från entrén och låneexpeditionen och av fordonsljud ute från torget. Men värre än detta är, enligt min mening, brummandet från de automatiska dörröppnarna. Detta ljud är så kraftigt och kontrasterar så brutalt mot sagorummets stämning att det är svårt att tänka sig att barn och berättare inte blir störda av det. (Fast kanske kan de med mer än litet god vilja föreställa sig att vad de hör är en gammal trött drakes oregelbundna andhämtning?)

Själv sagorummet är ett i det närmaste kvadratiskt rum på ca. 20m², med ljusgrå slammade tegelväggar (samma som i det övriga biblioteket, exteriört såväl som interiört), vinröda dörrar och tak (taket är vinklat vid kanterna, vilket gör övergången mellan väggarna och taket mjukare) och

¹² Se även *Åttioalets bibliotek*, 1990, s. 63-67.

korkefärgat linoleumgolv. Det är sparsamt möblerat och har få fasta inredningsdetaljer. I det innersta hörnet, vid ett rött bord, står en sagofätölj klädd med bredrandigt grönvitt tyg, och i hörnet bredvid, dold bakom ett draperi av samma tyg, finns en mycket liten "sagogrotta", mindre än en halv kvadratmeter stor, gjord av röda plattor som ställts i vinkel framför en fördjupning i väggen. Det är här sagohäxan brukar gömma sig. Detta smala utrymme för med sin bågformade ingång tankarna till ett torn i en medeltida borg, något som kanske delvis beror på att sagorummet i sin helhet präglas litet av samma enkelhet och svala renhet som man, påverkad av 1800-talets romantisering, gärna förbinder med medeltiden. Att denna känsla inte enbart är ett resultat av mina personliga idosynkrasier framgår av de dekorationer, i form av två väggmålningar eller rättare sagt tavlor, som finns i rummet. Den större av dessa (2,02*2,72), som är målad på träpanå och fäst på väggen längst in i rummet, så att den blir det första man ser när man kommer in genom skjutdörren, föreställer ett lätt romantiserat sommarlandskap, där en väg i förgrunden för betraktaren in i bilden, förbi gårdar och byar och ned mot det blånande havet bakom de böljande kullarna – såvida man nu inte istället väljer att ta till vänster upp mot slotten på höjden eller till höger ned mot den djupa sänkan, där tornen på en orientalisk byggnad sticker upp. Långt borta vid horisonten går ett skepp för fulla segel. Den andra tavlan (1,32*1) är målad på duk och föreställer utsikten från ett tegelklätt fönster över ett mindre utsnitt av ett landskap liknande det på den större målningen. I förgrunden långt under fönstret ligger en gård. Dessa målningar utnyttjar och bygger vidare på den medeltidskaraktär som finns hos rummet, och delvis även hos resten av biblioteket. Tanken bakom de planerade förändringarna av sagorummet, som ska förstärka dess särprägel, är att rummet i sin helhet ska förvandlas till ett symboliskt landskap: golvet ska göras grönt som gräs och taket ska målas om till en blå himmel med vita moln på. Detta kan komma att innebära ett brott mot den arkitektoniska stämning som nu råder i rummet, men å andra sidan kommer det förmodligen att göra rummet ljusare och mer spännande och trivsammare för barnen. Det finns såväl vanlig takbelysning i rummet som strålkastare och det kommer dessutom in dagsljus genom fönstret ut mot torget. Den fria golvytan gör rummet flexibelt, men genom sin begränsade storlek är det först och främst lämpat för verksamheter för mindre barn.

Örkellunga

Biblioteket besöktes 1/11-02. Min respondent har varit barnbibliotekarie Christine Elmfors.

Så här berättar sagorummet om sig själv:

Det här är bostadshuset till ett typiskt småbruk/torp för tiden kring sekelskiftet i trakten av Örkellunga. Det är i stort sett skalenligt och exteriört uppfört med traditionella material och metoder. Den stående locklistpanelen med brädor i fallande bredd och det spåntäckta taket är de mest synliga detaljerna. Men även fönster och dörr är utformade på ett traditionellt sätt. Fönstren har tvåluft med spröjsar och handblåst glas. Dörren är panelklädd och ovanför sitter ett överljusfönster. Vägarna är målade med Falu rödfärg och snickerierna med äkta linoljefärg.¹³

Sagorummet i Örkellungas huvudbibliotek utgörs alltså av en riktig nordskånsk stuga i miniatyr, rödmålad och med vita knutar och allt. Den är uppförd på plats av snickare John Karlsson, mitt i bibliotekets barn- och ungdomsavdelning, som den med de grindförsedda staket som utgår från vardera sidan av dess främre gavel delar upp i en del för de mindre barnen och en del för de litet större. De mindre barnens del ligger längst in, på vad som kan uppfattas som stugans tomt eller trädgård. Både genom sin placering och sin barnanpassade formgivning hjälper stugan på så sätt till att skapa en avskild och trygg lekfull plats för de mindre barnen. Genom att bibliotekets avdelning för barn- och unga är ganska liten kommer stugan trots sin litenhet att göra ett ganska dominerande intryck, och medan detta knappast är något negativt för de mindre barnen kan det leda till att de större barnen och ungdomarna uppfattar denna del av biblioteket som litet för

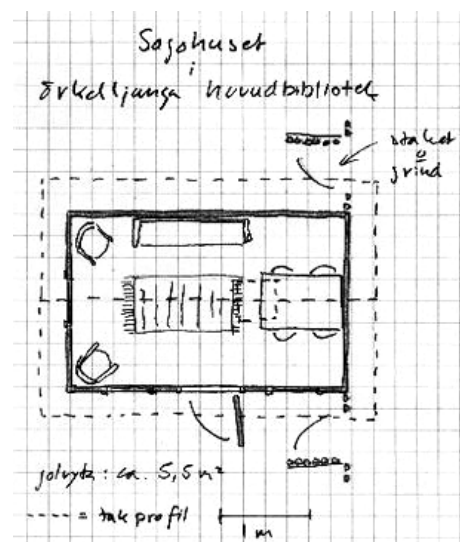
¹³ Text på plakett på sagohuset i Örkellunga.

barnslig och inte till för dem.

Stugan, som är möblerad med små stolar, ett litet bord och en liten soffa och utrustad med en leksaksservis och andra leksaker, står när den inte används till någon programverksamhet alltid öppen för barnen att använda som de själva vill. Den borde därför med mina utgångspunkter närmast karaktäriseras som ett allaktivitetsrum. Även om stugan länge har använts till sagostunder och boklek är den inte byggd för att vara ett sagorum utan snarare för att fungera som en lekstuga i hembygdskunskap. (Den är f.ö. uppförd i samarbete med den lokala hembygdsföreningen). Vad gäller programaktiviteterna har det svaga intresset för sagostunderna lett till att de ställts in denna höst, så för tillfället används stugan enbart till boklek.

Som sagorum har stugan naturligtvis stora begränsningar. Den är med sina ca. 6,5 m² det i särklass minsta rummet i undersökningen och den kan knappast användas till så mycket mer än sagoberättande och enklare lekar för små barn. Man skulle naturligtvis också kunna ha sång- och musikstunder i den, men bara under förutsättning att de äger rum innan biblioteket öppnar, eftersom huset helt saknar ljudisolering. Men till aktiviteter för större barn, som bokprat, är den alldeles för litet. Det är dessutom inte säkert att de större barnen skulle uppskatta att sitta i en lekstuga.

Att öppna den lilla gröna dörren och gå in i det lilla huset inuti det stora huset, där allt från trasmattorna på golvet till tavlorna på väggarna är anpassat efter förskolebarns storlek, måste vara en spännande upplevelse för de flesta barn. För även om en del av dem kanske har en egen lekstuga så är den nog inte så välgjord som denna och står väl förmodligen inte heller inomhus. Stugan utgör en positiv bekräftelse av barnen och en tydlig markering av att det utrymme där den står är till för dem. Som sagorum erbjuder den en charmig och mysig miljö, där barn och vuxna kommer varandra nära på ett naturligt sätt och utan att det upprättas någon hierarki mellan dem. För den vuxne kan stugan möjligen framkalla en känsla av att ha råkat hamna i lilleputtarnas land, men detta kan å andra sidan underlätta inlevelsen i barnens rumsliga föreställningsvärld. Det är lätt för den vuxne att få kontakt med vart och ett av barnen och för barnen att förmedla sina reaktioner till den vuxne. Känslan av närhet och gemenskap förstärks möjligen ytterligare av den spännande vetskapen om att man befinner sig i ett litet hus inuti ett större. Som allaktivitetsrum bejakar stugan barnens lekfullhet och aktivitetslust. Genom att vara ett från det övriga rummet helt avgränsat utrymme, där man om man vill kan stänga om sig, tillfredsställer den också barnens behov av en plats där de kan få vara för sig själva och leka ostört. Eftersom biblioteket är ett familjebibliotek (den enda avdelning som är skild från de andra genom väggar är tidningsavdelningen) är det möjligt att barnens lek i stugan kan bli störande, fast detta nämndes inte som något problem under mitt besök.

Ett förslag till sagorumstypologi

Det primära syftet bakom denna typologi är att se om det finns några större övergripande likheter och skillnader mellan sagorummen. Men typologin ska också användas som utgångspunkt för en kritisk granskning av hur sagorummen utnyttjas.

Det går att urskilja tre huvudtyper i materialet:

Berättarrum – rum för stillasittande aktiviteter, där barnen är publik och den vuxne fungerar som berättare, presentatör eller kanske diskussionsledare, vilket innebär att det fr.a. an-

vänds till programaktiviteter med koppling till litteratur, typ högläsning, sagoberättande och bokprat; verksamheterna kan givetvis ha ett dramatiserat framställningssätt och rymma inslag av sång och musik så länge detta inte ställer några större krav på rörelseutrymme.

Programrum – kan användas till alla typer av programaktiviteter för barn, såväl de som berättarrummet används till som till sådana som innebär ett större mått av fysisk aktivitet från de vuxnas eller barnens sida, som t.ex. lekar och pyssel, teaterliknande framställningar av sagor och berättelser, kanske med barnen som medagerande, sång- och musikstunder i större skala, dansprogram, ”workshops” o.s.v.; hålles liksom berättarrummet stängt när det ej används till någon programverksamhet och används ej för barns fria aktiviteter.

Allaktivitetsrum – kan användas till allt det som ett programrum kan användas till, men dessutom till barnens fria aktiviteter. Den praktiskt viktigaste skillnaden mellan ett programrum och ett allaktivitetsrum är att man inte kan låta de saker som används till de olika programmen stå framme i ett allaktivitetsrum.

Denna indelning framhäver de olika stora krav som ställs på olika sagorum. Dessa skillnader har enligt min mening huvudsakligen att göra med hur stort mått av rörelsefrihet eller fysisk aktivitet man vill att rummet ska tillåta, eller mer specifikt med hur aktiva man vill att barnen ska kunna vara. Ett berättarrum kräver minst (luft, ljus och värme måste vara ok., det måste vara avskilt och tyst, och barn och vuxna måste kunna sitta så att de får god kontakt med varandra, men det är i stort sett det hela); ett programrum måste först och främst vara större eller åtminstone flexiblere än ett berättarrum, men det måste dessutom ha en neutralare utformning, extra god ljudisolering och en mångsidigare och mer avancerad teknisk utrustning; ett allaktivitetsrum, slutligen, kräver förutom allt detta både gott om utrymme och hög flexibilitet, extra tåliga material och goda förrådsutrymnen.

Dessa krav är i sin tur kopplade till olika typer av kostnader för biblioteken, kostnader som bl.a. har att göra med rummens placering, golvytans storlek och den tekniska utrustningens omfattning.

I förhållande till undersökningsmaterialet bygger denna indelning på ganska långtgående generaliseringar. Om vi tänker oss ett *typiskt* sagorum från var och en av dessa kategorier så är berättarrummet det minsta och enklaste och allaktivitetsrummet det största, mest arbetskrävande och tekniskt mest avancerade. I verkligheten kan det givetvis förhålla sig tvärtom. Svårast är det att dra en gräns mellan berättarrummen och programrummen. I verkligheten varierar graden av specialisering en hel del inom de båda kategorierna, och mellan de mest specialiserade programrummen och de minst specialiserade berättarrummen kan det vara meningslöst att försöka dra någon gräns.

Den följande uppdelningen av sagorummen på dessa tre typer bygger på hur rummen *faktiskt* används, något som jag delvis redogjort för i beskrivningarna av de enskilda sagorummen ovan och som jag kommer att beskriva mer i detalj i nästa del. Det huvudsakliga underlaget för denna indelning finns i *Tabell 10* i *Del 3*. Det är i några fall svårt att avgöra till vilken kategori ett rum hör och ett visst mått av förenkling är ofrånkomligt. I tveksamma fall har jag valt att placera rummet i den mer specialiserade kategorin, eftersom jag anser att detta blir mindre missvisande. Aktiviteter som är av mycket liten omfattning har jag inte tagit hänsyn till och inte heller till rena vuxenaktiviteter. Dockteater betraktar jag som en icke utrymmeskrävande aktivitet.

<i>Berättarrum</i>	<i>Programrum</i>	<i>Allaktivitetsrum</i>
Eslöv Hässleholm Kristianstad Kävlinge	Arlöv Landskrona Lund	Helsingborg (Örkelljunga)

Malmö Osby Perstorp Staffanstorp Svedala Ängelholm		
---	--	--

Tabell 6 – Indelning efter faktisk användning

Örkelljunga innebär ett litet problem, därav parentes, men om man inte vill laborera med besvärliga kvalitetskrav på verksamheterna (det är knappast givet att en programverksamhet, hur pedagogiskt genomtänkt och avancerad den än är, innebär högre kvalitet för barnen själva än deras egen fria lek) är det svårt att hitta några skäl för att utesluta Örkelljungas sagostuga från sammanställningen.

Låt oss nu se hur fördelning blir om vi istället utgår ifrån hur rummen *skulle kunna* användas. Här är det helt och hållet frågan om mina egen bedömningar. Några saker som jag särskilt tagit fasta på är rummets flexibilitet, hur lättillgängliga de är för barnen och hur goda tillsynsmöjligheterna är. Precis som för den faktiska användningen har jag i tveksamma fall valt den mer specialiserade kategorin framför den mindre.

Berättarrum	Programrum	Allaktivitetsrum
Malmö Osby Svedala	Arlöv Eslöv Hässleholm Kristianstad Kävlinge Landskrona Lund Perstorp Staffanstorp Ängelholm	Helsingborg (Örkelljunga)

Tabell 7 – Indelning efter möjlig användning

Sagorummen i Kristianstad och Kävlinge skulle ha kunnat användas som allaktivitetsrum om de hade varit placerade i anslutning till barnavdelningarna. I Staffanstorp finns ett tåligt sagorum med stor fri golvyta, men den höga gradängen innebär en risk för barnen och jag anser inte att mindre barn bör lämnas ensamma i rummet. I Arlöv är tillgängligheten och tillsynsmöjligheterna goda, men det finns f.n. för mycket saker i rummet för att det ska kunna hållas öppet för barnen. Vad beträffar sagorummet i Malmö äger det ett stort mått av flexibilitet, men det är samtidigt starkt åldersspecialiserat, vilket ett programrum inte bör vara. Sagorummet i Perstorp är i och för sig litet, men det är tåligt och flexibelt och dess placering och konstruktion är sådana att det kan användas till både ljudliga och livliga arrangemang.

Den markanta förskjutningen från kategori 1 till kategori 2 är rätt självklar. De flesta normalutrustade och någorlunda stora rum kan användas till mer än bara berättaraktiviteter. Förskjutningen innebär att nästan hälften av sagorummen (ca. 47%) inte utnyttjas i den utsträckning som är rumsligt möjligt, vilket väcker frågan varför? Frågan är litet naiv men måste ställas ändå. Svaret ska jag vänta med att ge till i nästa del.

Det andra som kan noteras är att det antal rum som kan fungera som allaktivitetsrum är så pass litet. Detta resultat ställs i relief av den nedgång i efterfrågan på sagostunder som man märkt på flera bibliotek, en nedgång som de nya bestämmelserna för daghem och förskola kan komma att förstärka ytterligare. Ju mer specialiserat ett sagorum är, desto sårbarare kommer det att vara för efterfrågeförändringar, och om ett bibliotek som en följd av sjunkande efterfrågan ser sig

nödsakat att ta bort sitt sagorum eller göra om det helt och hållet kan det bli svårt att återställa det igen om situationen skulle förbättras, eftersom man då har hunnit arbeta fram nya verksamhetsformer och vant sig vid att kunna utnyttja sagorummets yta till andra saker. Ett allaktivitetsrum har lättare för att överleva kriser av detta slag. Den sjunkande efterfrågan på sagostunder ska kommenteras litet utförligare i *Del 3*.

Hur ska den utnyttjade potential som finns hos många av sagorummen bedömas mot bakgrund av att ett sagorum är sårbarare för efterfrågeförändringar ju mer specialiserat det är? I den mån en utnyttjad potential innebär att ett rum kan användas som allaktivitetsrum är det enbart positivt, eftersom ett sådant rum alltid kan utnyttjas till barnens egna fria aktiviteter. I kraft av sin flexibilitet kan det dessutom för det mesta också användas till rena vuxenaktiviteter. När det gäller programrum som inte utnyttjas till fullo är frågan svårare att besvara. Ett programrum kan variera betydligt mer till formen än ett allaktivitetsrum. Men möjligheterna att använda det till vuxenaktiviteter är normalt större än för ett berättarrum, och det bör också möjligheterna att låna eller t.o.m. hyra ut det till daghem, skolor och föreningar vara.

Sagorummets relation till den övriga bibliotekslokalen

En av de saker som spelar störst roll för uppskattningen av ett sagorums ställning på ett bibliotek är hur dess förhållande till de övriga lokalerna ser ut. Detta förhållande rymmer flera olika aspekter. En är om det finns några andra lokaler i biblioteket som kan användas till sagorum, och var dessa i så fall finns, en annan är förhållandet mellan sagorummets yta och bibliotekets.

Alternativa lokaler

Nedanstående tabell är en sammanställning dels av iakttagelser som jag själv gjort ute på biblioteken och dels av bibliotekariernas svar på enkätens fråga 16 ("Finns det något annat utrymme i biblioteket som kan användas till de barnverksamheter som ni idag har sagorummet till?"). Med alternativ lokal avser jag en lokal som uppfyller de krav som i inledningen ställdes på ett sagorum, vilket först och främst innebär att den måste vara avgränsad från övriga publika lokaler och gå att hålla stängd. Barnavdelningen räknas således inte som en alternativ lokal. Ett osäkerhetsmoment i detta sammanhang är att jag saknar kunskap om i vilken utsträckning bibliotekarierna uppfattar de alternativa lokalerna som endast tillfälliga lösningar eller som möjliga att använda mer permanent. Om de endast uppfattar dem som tillfälliga skulle det ytterligare stärka vissa av de slutsatser som kan dras på basis av denna sammanställning.

<i>Sagorum finns i direkt anslutning¹ till barnavdelningen</i>		<i>Alternativ lokal finns i direkt anslutning till barnavdelningen</i>		<i>Alternativ lokal finns i biblioteket men ej i direkt anslutning till barnavdelningen</i>	
<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	<i>Ja</i>	<i>Nej</i>
10	5	2	13	7	6

¹ Med direkt anslutning menar jag att det finns en dörr på barnavdelningen som leder direkt till sagorummet.

Tabell 8 – Sagorummets relation till övriga lokaler

Det förhållandet att summan av svaren på den tredje delfrågan blir 13 istället för 15 beror på att ett ja på den andra frågan gör den tredje mindre intressant och att jag därför inte brydde mig om att ta reda på om de två bibliotek som visade sig ha en alternativ lokal i direkt anslutning till barnavdelningen också hade andra alternativa lokaler.

De viktiga siffrorna här är att tretton bibliotek saknar alternativ sagorumslokal i anslutning till barnavdelningen (man kan här erinra om Kulturrådets rekommendation att ett bibliotek bör ha

ett extra utrymme, ett samlingsrum som de kallar det, i anslutning till barnavdelningen¹⁴) och att det på sex av biblioteken helt saknas alternativa lokaler. Om sagorummet skulle försvinna på något av dessa sex bibliotek innebär det att man är hänvisad till att använda någon del av barnavdelningen för sin barnprogramverksamhet, med alla de olägenheter som detta medför för såväl programverksamheten som övriga verksamheter.

Dessa siffror måste rimligtvis tolkas som ett stöd för sagorummen. Sagorummen gör en skillnad. Utan dem skulle det generellt sett bli svårare att ha programverksamhet för barn på biblioteken och kvaliteten på den skulle sjunka.

Yta

Sagorummets storlek i förhållande till bibliotekets säger bl.a. en del om hur stor kostnad det utgör för biblioteket, något som indirekt kan säga något om dess ställning. Man bör tänka till ett ca. framför de följande sifferuppgifterna.¹⁵

<i>Bibliotek</i>	<i>Bibliotekens totala yta (i m²)</i>	<i>Sagorummens yta (i m²)</i>	<i>Sagorummens yta i % av bibliotekens totala yta</i>
<i>Arlöv</i>	550	24	4,36
<i>Eslöv</i>	1830	18	0,98
<i>Helsingborg</i>	4 800	56	1,17
<i>Hässleholm</i>	2009	21	1,04
<i>Kristianstad</i>	4000	40	1,00
<i>Kävlinge</i>	660	26	3,94
<i>Landskrona</i>	2 500	21	0,84
<i>Lund</i>	5 494	30	0,55
<i>Malmö</i>	15 300	18	0,12
<i>Osby</i>	1 112,5	10	0,89
<i>Perstorp</i>	893	15	1,68
<i>Staffanstorps</i>	2000	22,5	1,12
<i>Svedala</i>	650	12	1,85
<i>Ängelholm</i>	3 268	20	0,61
<i>Örkelljunga</i>	600	6,5	1,08

Tabell 9 – Sagorummens yta i förhållande till bibliotekets

Observera att de båda intressantaste jämförelsetalen saknas i denna sammanställning, nämligen storleken på bibliotekets publika del och barnavdelningens andel av denna. Att få fram dessa uppgifter för samtliga bibliotek visade sig alltför tidskrävande.

Ja, vad säger då dessa siffror? Den spontana reaktionen inför dem är väl att sagorummen inte verkar ta så värst mycket plats. Stämmer det? De upptar i medeltal 1,41% av den totala biblioteksytan. Eftersom materialet rymmer några rätt extrema värden (Arlöv, Kävlinge och Malmö) bör man hellre utgå ifrån medianvärdet, som är 1,04%. Sagorummen upptar alltså i genomsnitt ca. 1% av bibliotekens totala yta. För att få perspektiv på denna siffra kan man sätta den i relation

¹⁴ *Folkbibliotekslokaler*, 1981, s. 51.

¹⁵ Uppgifterna om sagorummens yta bygger på egna mätningar; uppgifterna om bibliotekens storlek har jag fått från mina respondenter, från broschyrer om biblioteken och från litteraturen.

till den tid rummen utnyttjas för programverksamhet, vilket i genomsnitt är 1 timme och 30 minuter i veckan,¹⁶ och jämföra med bibliotekens öppettider som hösten 2001 i genomsnitt var 48 timmar i veckan.¹⁷ Jag vet inte om 1% av bibliotekens totala yta är så litet egentligen (sagorummens andel av barnavdelningens yta kommer ju dessutom att vara betydligt högre), och med tanke på att den tid de utnyttjas av allmänheten i genomsnitt bara utgör 3,12% av bibliotekens öppettid (de är m.a.o. stängda nästan 97% av den tid som biblioteken är öppna) tar de betydligt mer plats än de ser ut att göra.

Lättare att se är det att sagorummen generellt sett tar större plats ju mindre biblioteken är. Om man enbart räknar i hyra innebär detta att sagorummen genomsnittligt sett kostar de mindre biblioteken mer än de större.

Om dessa iakttagelser betyder något för sagorummens ställning, och i så fall vad, ska vi återkomma till i avslutningen.

¹⁶ Medianvärde, se *Tabell 10*.

¹⁷ Medianvärde, se *Tabell 1* (medelvärde är 46,64).

Del 3 – Hur används sagorummen?

Denna del handlar om den tredje frågan:

Hur används sagorummen?

Låt mig börja med en schematisk sammanställning av alla nyckeldata (se nästa uppslag). Huvudkällan för denna sammanställning är enkäten.

För att minimera inslaget av tolkning på denna empiriskt elementära nivå har jag valt att presentera uppgifterna i en form som så nära som möjligt ansluter sig till den mina respondenter själva har gett dem. Eftersom de uppfattat några av frågorna på litet olika sätt (mea culpa!) innebär det att jämförelserna försvåras på en del punkter, men med litet tankemöda går de ändå att göra. Några förklaringar till tabellen:

1. Uppgifter markerade med * har jag hämtat från andra källor än enkäten (informationsblad, hemsidor etc.). Uppgifterna för Helsingborg är till stor del framräknade ur en statistisk sammanställning över programverksamheten som jag fick vid mitt besök.
2. Uppgifter med ? efter är osäkra tolkningar av enkätaterialet.
3. Samtliga uppgifter gäller för hösten 2002.

Genom att studera sammanställningen i *Tabell 10* får man en ganska innehållsrik om än kanske litet splittrad bild av sagorumsverksamheten vid de skånska folkbiblioteken. De uppgifter som är av störst intresse för uppsatsens övergripande problem, sagorummens ställning, är de som rör sagorumsverksamhetens omfattning och dess andel av den totala programverksamheten för barn (0-12 år). Av stort intresse är också om det går att urskilja någon huvudinriktning hos sagorumsverksamheten och någon huvudsaklig målgrupp för den.

Med sagorumsverksamhet menar jag här, liksom i övriga delar av uppsatsen, programverksamhet för barn (0-12 år) eller för föräldrar med barn (t.ex. nyblivna föräldrar med sina små bebisar). En del sagorum används ibland till rena vuxenverksamheter. Med ren vuxenverksamhet menar jag en verksamhet som barn inte är explicit inbjudna till, oavsett om den sedan har någon koppling till barn eller inte. Verksamheter av detta slag omnämns på några ställen i tabellen men ingår inte i mina sammanställningar av programverksamhetens omfattning och inriktning.

Sagorumsverksamhetens omfattning

En sammanräkning av omfattningen av programverksamheten i sagorummen visar att de femton biblioteken i medeltal använder sina sagorum ca. 2 timmar och 5 minuter i veckan.¹⁸ Eftersom spännvidden i materialet är stor (från 30 minuter i veckan till 6 timmar) kan det vara lämpligt att också ta fram medianen, som är 1 timme och 30 minuter.

Observera att dessa siffror inte gäller den tid som sagorummen totalt sett utnyttjas i veckan. Denna siffra skulle bli högre, eftersom den även skulle omfatta den tid som rummen används till repetitioner och andra förberedelser samt den tid de står öppna för barnens fria aktiviteter. Det kan läggas till att alla bibliotek använder sitt sagorum minst en gång i veckan.

Dessa siffrors innebörd blir tydligare när de sätts i relation till sagorumsverksamhetens andel av den totala programverksamheten för barn. Här visar sammanräkningen att sagorumsverksamheten utgör nästan 79% av denna. Här saknas uppgifter från två bibliotek, men om vi antar att dessa bibliotek har hälften av sin programverksamhet i sagorummet, vilket jag tror är en försiktig

¹⁸ För att komma fram till denna siffra har jag när ett intervall angivits tagit genomsnittet av detta. När svaret har angivits i antal program istället för i tid, så har jag, vid behov med hjälp av förstnämnda princip, räknat om uppgiften till tid.

<i>Bibliotek</i>	<i>Typer av verksamhet</i>	<i>Omfattning per vecka</i>	<i>Programmets genomsnittliga längd</i>
<i>Arlöv</i>	Sagostund, ibland med pyssel, 1 gång/vecka Bokprat ett par gånger/vecka Dockteater och vanlig teater, sång och musik, filmvisning och lekar någon eller några gånger per termin Annat	4-5 timmar	Ca. 45 min.
<i>Eslöv</i>	Sagostund, ibland med sång och musik, 90% Bokprat 10% Dockteater och filmvisning vardera ca. 1 gång/termin	3 timmar	30 min.
<i>Helsingborg*</i>	Sagostund ca. 33% Bokprat ca. 33% Dockteater och vanlig teater ca. 13% Sång och musik ca. 20% Lekar och pyssel (ingår i de andra verksamheterna) Annat (föräldragrupper och möten av olika slag)	Ca. 5 program/vecka	30 min.-1 timme
<i>Hässleholm</i>	Sagostund 25% Bokprat 25% Annat (6-årsverksamhet, som är en blandning av sagostund och bokprat) 50%	Ca. 40 min.*	Ca. 40 min.
<i>Kristianstad</i>	Sagostund 50% Bokprat 25% Annat (BVC-grupper och Babycafé) 25%	1-2 timmar/vecka	Ca. 30 min,
<i>Kävlinge</i>	Sagostund 100%	1 gång i veckan	Ca. 40 min.
<i>Landskrona</i>	Sagostund 40% Bokprat 30% Teater 10% Sång och musik 10% Annat (dramapedagogik och förskolors egen verksamhet) 10%	3-4 timmar/vecka	30 min.
<i>Lund</i>	Sagostund, bokprat, teater, sång och musik, lekar och annat (klassbesök och berättarprogram)	Ca. 6 timmar	45 min.-1 timme
<i>Malmö</i>	Sagostund 70% (inkluderar sång och musik och lekar) Bokprat 10% Dockteater 20% (ingår i sagostund) Annat (babybokprat för föräldrar och bebisar)	3 sagostunder i veckan	En halv timme
<i>Osby</i>	Sagostund 21/termin (100%)	1 i veckan	30-40 min.
<i>Perstorp</i>	Sagostund 100%	1 timme	En halvtimme
<i>Staffanstorps</i>	Sagostund 1 gång/vecka Bokprat ett par gånger/vecka Annat (föräldragrupper och advokatjour)	Ca. 1 timme/vecka	Sagostund ca. 30 min. Bokprat ca. 45 min.
<i>Svedala</i>	Sagostund Bokprat	Minst 1/2 timme	1/2 timme
<i>Ängelholm</i>	Sagostunder Sång och musik Annat (BVC-grupper)	2 timmar	35 min.
<i>Örkelljunga</i>	Annat (boklek) 100%	1 timme	

Tabell 10 – Sammanställning av bibliotekens programverksamhet i sagorummen

<i>Bibl.</i>	<i>Andel verksamhet innan biblioteket öppnar</i>	<i>Verksamhetens andel av hela programverksamheten</i>	<i>För vem?</i>	<i>Gruppstorlek?</i>	<i>Av vem?</i>
<i>A</i>	Ca. 50%	100%	0-5 år 1 gång/vecka 7-9 år då och då 10-12 år 2 gånger/vecka	Ca. 20	Bibliotekarie nästan 100%
<i>E</i>	0%*	Ca. 30%	0-5 år 90% 6, 7-9 och 10-12 år tillsammans 10%	Ca. 25 barn	Bibliotekarie 10% Andra 90%
<i>H*</i>	0%	Ca. 75%	0-5 år 6 år 7-9 år 10-12 år	Ca. 25 barn	Bibliotekarier ca. 38% Assistenter ca 17% Andra ca 45%
<i>Hä</i>	0%*	100%	0-5 år 25% 6 år 50% 7-9 år 25%	Sagostunder 12 Bokprat 25 6-årsverks. 22	Bibliotekarier 75% Assistenter 25%
<i>K</i>	0%	Ca. 50%	0-5 år 50% 6, 7-9, 10-12 år 50%	Ca. 5 barn	Bibliotekarier 50% Assistenter 50%
<i>Kä</i>	100%	Ca. 2/3	0-5 år 6 år	Ca. 5	Bibliotekarier 100%
<i>L</i>	40%	100%	0-5 år 50% 6 år 40% 7-9 år 10%	15-20 barn	Bibliotekarier 33% Assistenter 33% Andra 33%
<i>Lm</i>	Främst klassbesök innan öppettid	100%	0-5 år ca. 50% 6, 7-9 och 10-12 ca. 50%	2-60 barn	Bibliotekarier ca. 80% Assistenter ca. 20%
<i>M</i>	2/3		0-5 år 30% 6 år 50% 7-9 år 10% 10-12 år 10%	20-30 barn	Bibliotekarier 70% Assistenter 25% Andra 5%
<i>O</i>	Alla utom 6 ggr/termin (71%)		0-5 år 17/termin (81%) 6 år 4/termin (19%)	20 barn	Bibliotekarier 11 ggr/termin Assistenter 10 ggr/termin
<i>P</i>	100%	Sagostunden är den enda programverksamhet som bedrivs regelbundet	0-5 år 100%	Ca. 10 barn	Bibliotekarier 100%
<i>S</i>	0%	Alla sagostunder Hälften av bokpratet?	0-5 år 1 gång/vecka 6 år, 7-9 år, 10-12 år ett par gånger/vecka	15-35 barn	Bibliotekarier (bokprat) Andra (sagostunderna)
<i>Sv</i>	Sagostund och vissa bokprat	100%	0-5 år 6 år 7-9 år 10-12 år	15	Bibliotekarier
<i>Ä</i>	1 tim./vecka	Ca. 1/3	0-5 år 6 år	6-8 barn	Bibliotekarier
<i>Ö</i>	0%	100%	0-5 år 75% 6 år 25%		Bibliotekarie

Tabell 10 – forts.

siffror (jag vet att man på det ena biblioteket inte har *all* sin programverksamhet i sagorummet), så kommer siffran för samtliga bibliotek istället att ligga på ungefär 75%. Detta är höga siffror och de visar att sagorummen utnyttjas väl. I förhållande till verksamhetens omfattning, ska tilläggas. Och vad ska vi då säga om den?

En intressant erfarenhet som jag gjort under mitt arbete med denna uppsats är att det när man väljer ett starkt begränsat undersökningsområde, som t.ex. sagorum i Skåne, blir väldigt tydligt att de olika sidorna hos detta område hänger ihop med varandra och att undersökningsområdet som helhet hänger samman med den värld som finns runt om det. Den första sidan av denna erfarenhet är inspirerande eftersom den får en att tro att man är något viktigt på spåret; ett samband som kanske kan leda fram till ett svar på gåtan. Den andra sidan verkar på motsatt sätt eftersom den så eftertryckligt visar att det definitiva svar som man hoppas på är beroende av en stor mängd uppgifter som man inte har.

Men materialet rymmer en möjlighet att kasta ytterligare ljus över sagorumsverksamhetens omfattning. Man kan nämligen sätta den i samband med svaren på enkätens fråga 9 ("Skulle ni kunna använda sagorummet mer än ni gör i dag?"). Samtliga bibliotek har svarat på denna fråga. Två av dem svarar nej, de övriga tretton svarar ja. Huvudförklaringen till varför rummet inte används mer är inte så överraskande att det saknas pengar till det. Nio av de svarande anger detta som orsaken. (Hit har jag fört alla de svar som hänvisar till bristande tid, personal och resurser.) Av de övriga säger tre att rummet är för litet, en att det är fullbokat och en att det inte finns tillräckligt med barn; ett bibliotek har inte motiverat sitt svar. Att 60% av de svarande anger ekonomin som orsak, en faktor som rör barnverksamheten i sin helhet och som, vilket är det väsentliga här, biblioteken (personalen på barnavdelningen) har svårt att påverka själva, ger stöd för en tolkning av siffran 75-79% som hög. Om det istället hade varit så att biblioteken hänvisat till faktorer som de själva har stort inflytande över hade siffrans värde sjunkit.

Åldersfördelning och verksamhetstyper

Åldersfördelning

När det gäller åldersfördelningen är det svårare att presentera några exakta tal, men det går ju lätt att se att förskolebarnen (0-6 år) är den åldersgrupp som dominerar i sagorummen. Samtliga bibliotek har verksamhet för denna åldersgrupp i sitt sagorum och den dominerar på minst elva av de femton biblioteken. Att bibliotekens sagostunder numera först och främst vänder sig till förskolebarn, något de inte alltid har gjort, har visats i två enkätundersökningar från 1983 respektive 1997.¹⁹ Dessa resultat grundar sig på svar från 69 respektive 32 bibliotek, alltså betydligt fler än i min undersökning.

Att jag i enkäten har delat upp förskolebarnen i två kategorier beror på att det inte är ovanligt att biblioteken har olika verksamheter för de barn som har börjat i förskolan och för de som ännu inte har gjort det. Med den sänkta åldersgränsen till förskolan kan detta komma att ändras.

Verksamhetstyper

Vi stöter på samma beräkningsproblem för verksamhetstyperna, men även här går grundmönstret lätt att urskilja. Sagostunderna dominerar utbudet (konstigt vore det väl annars?), följt av bokpratet. Alla utom ett bibliotek har sagostunder i sagorummet och nio av dem har bokprat i det. Dessa båda verksamheter har en lång tradition på biblioteken.²⁰ Det är också de som har de starkaste banden till den litteraturpedagogik, som är den viktigaste eller åtminstone tydligaste drivkraften bakom bibliotekens programverksamhet för barn.²¹ Sagostunderna ska föra de små barnen, som

¹⁹ Löf, Ami & Karlsson, Bengt Göran, 1984 och Andersson, Inger, 1998.

²⁰ Se bl.a. *Barn i bibliotek*, 1974 (kapitlet Sagostunder).

²¹ Bibliotekens litteraturpedagogiska ambitioner har en stark förankring både i historien (se bl.a. Åberg, 1984) och i officiella politiska dokument som bibliotekslagen och Unescos folkbiblioteksmanifest.

ännu inte kan läsa, in i böckernas och berättelsernas värld, och bokpratet ska inspirera de litet större barnen, som redan kan det eller håller på att lära sig det, att på egen hand fortsätta in i den.

Vad beträffar sagostunderna förtjänar det att påpekas att det bakom denna etablerade term döljer sig en synnerligen mångskiftande verksamhet som rymmer allt från vanlig högläsning till avancerade dramatiska framställningsformer.

Åldersfördelningen och verksamhetens inriktning visar på en tydlig specialisering av sagorummens användning. Det ligger inte något överraskande eller tvivelaktigt i den form som denna specialisering tar sig, tvärtom, men det måste ändå påpekas att den innebär att bibliotekens sagerumsverksamhet blir mer utsatt för förändringar som rör åldersgruppen 0-6 år. En aktuell sådan förändring är införandet av den s.k. maxtaxan på daghemmen, som gör det billigare för en del föräldrar att utnyttja dessa. En annan är de nya reglerna om förskola, vilka trädde i kraft vid årsskiftet 2002/2003, och som innebär att varje barn har rätt till en förskoleplats fr.o.m. att det fyllt fyra år; eftersom förskola är billigare för föräldrarna än daghem blir detta ett ekonomiskt alternativ till att ha barnen hemma eller hos en dagmamma. Genom att barnen på daghemmen och förskolorna får delta i verksamheter av samma eller liknande slag som dem biblioteken har att erbjuda, t.ex. anordnar daghemmen normalt egna sagostunder, utgör denna utveckling ett hot mot bibliotekens barnverksamhet.

Vilket samband det har med dessa förändringar vet jag inte, men på inte mindre än fem av de besökta biblioteken fick jag utan att direkt fråga om saken reda på att underlaget för barnverksamheten hade försämrats. På ett par bibliotek diskuterade man t.o.m. att upphöra med sin sagostundsverksamhet. Här finns ett område som det nog är värt att undersöka närmare. Fast det får någon annan göra!

En annan sak som det vore intressant att undersöka är förhållandet mellan storleken på sagerumsverksamheten och antalet barn i kommunen i åldern 0-12. Men för att en sådan jämförelse ska bli korrekt räcker det inte med att som jag bara ha tillgång till uppgifter om huvudbiblioteken, utan då måste man också känna till omfattningen av eventuell sagerumsverksamhet på filialerna. Den som jämför uppgifterna i *Tabell 10* om sagerumsverksamhetens omfattning med uppgifterna i *Tabell 1* om antalet barn i åldern 0-12 år kommer att upptäcka idel oregelbundenheter, men en sådan jämförelse är som sagt inte av något större värde.

Del 4 – Form och funktion

Denna del handlar om uppsatsens andra huvudproblem, eller närmare bestämt om frågan:

Hur förhåller sig ett sagorums form till dess funktion?

För att besvara denna fråga ska jag börja med att, på basis av vad jag sett under mina studiebesök ute på biblioteken, försöka bestämma de formmässiga nyckelegenskaperna hos sagorummen.

Redogörelsen för dessa nyckelegenskaper hör på ett naturligt sätt ihop med en diskussion av vilka funktioner dessa egenskaper har eller kan ha, men för att föra upp resonemanget på ett mer övergripande och samlande plan ska det inte stanna vid en sådan diskussion utan mynna ut i en analys av de olika nyckelegenskapernas betydelse för de tre typer av sagorum som presenterades i *Del 2*. Berättarrummet, programrummet och allaktivitetsrummet utgör alltså i denna analys de tre mest övergripande funktioner som ett sagorum kan ha. Denna analys är mitt svar på frågeställningen i denna del.

Svaret på frågan om förhållandet mellan sagorummens form och funktion finns i utspridd och konkret form i beskrivningarna av de enskilda sagorummen i *Del 2* och i redogörelsen för hur de används i *Del 3*. Vad det handlar om här är att ge detta svar en mer teoretisk och generell form. *Del 4* utgör på ett plan en analys av iakttagelserna i *Del 2* och *Del 3*.

Nyckelegenskaper

Som förhoppningsvis framgår av beskrivningarna av sagorummen i *Del 2* finns det ett antal formegenskaper hos dem som är särskilt viktiga för att de ska kunna fylla sin funktion som sagorum. Medan vissa av dessa egenskaper är gemensamma för samtliga rum finns andra kanske bara hos ett fåtal av dem. Detta säger givetvis något om dessa egenskapers inbördes vikt, men det är samtidigt ett vittnesbörd om de funktionella skillnaderna mellan sagorummen. De egenskaper som ska beskrivas här är alltså inte nyckelegenskaper i den meningen att varje sagorum har dem allihop, utan i den att de alla kan spela en nyckelroll för att ett sagorum ska fungera på avsett sätt. Eftersom det finns olika typer av sagorum med delvis olika funktioner innebär detta mer bestämt att medan vissa av egenskaperna kan spela en nyckelroll för en typ av sagorum kan andra spelar en nyckelroll för någon annan.

Observera att de formegenskaper som är av intresse här är rent fysiska. En begränsning till fysiska egenskaper är nödvändigt för att det ska gå att göra en objektiv och någorlunda begränsad analys av sagorummens form. Att ett rum är flexibelt och lätt att använda är för det mesta av stor betydelse, men ingetdera är någon direkt fysisk egenskap hos det utan en konsekvens av ett förhållande mellan rummet och dem som använder det, vilket betingas av att rummet besitter vissa rent fysiska egenskaper, som t.ex. att det är av en viss storlek, inte har någon fast inredning eller består av tåliga material. Till ett sagorums fysiska egenskaper räknar jag även de fysiska föremål som finns i det.

För att inte göra listan över nyckelegenskaper onödigt lång låter jag bli att ta upp en del i och för sig viktiga egenskaper, vars funktioner är självklara och inte i några intressanta avseenden skiljer sig från dem de har för biblioteket i övrigt, som t.ex. att luften och temperaturen är ok.

Väggar

D.v.s. att sagorummet är ett från övriga delar av biblioteket fullständigt och varaktigt avskilt rum. Detta är sagorummets viktigaste fysiska egenskap och huvudelementet i min definition av det. Det är genom att det har denna egenskap som det kan fylla sina centrala funktioner, som att erbjuda en ostörd och koncentrationsbefrämjande miljö och rymma en alltid färdig berättarscen, men det är också härigenom som det innebär en högre kostnad för biblioteket. Åtskilliga av de

andra nyckelegenskaperna är beroende av denna.

Storlek

Detta är jämte rummets avskildhet den egenskap som är av störst betydelse för hur det kan användas. Det grundläggande sambandet är självklart: ju större rummet är, desto mer kan det användas till. Men samtidigt är ett större rum generellt sett mer arbets- och kostnadskrävande. T.ex. är det nog både lättare och billigare att skapa en spännande och stämningsfull atmosfär i ett litet rum än i ett större.

Ljudisolering

God ljudisolering är av särskilt stor betydelse om man vill kunna använda rummet under bibliotekets ordinarie öppettider, vilket man ofta vill. Sagostunder och bokprat, som ju är de program som dominerar utbudet i sagorummen, är mestadels lågmälda arrangemang som lätt störs av yttre ljud. Två av sagorummets viktigaste funktioner är att skapa stämning och att hålla barnens koncentration uppe, och dålig ljudisolering motverkar båda. För ljudligare arrangemang under öppettid är god ljudisolering naturligtvis en förutsättning.

Akustik

De flesta sagorum är ganska små. Akustikförbättrande åtgärder betyder mest i de större sagorummen. God akustik är särskilt viktigt om man tänker använda rummet till större musikevenemang och till mer avancerad teaterverksamhet.

Fri golvyta

Flexibilitet är som regel en mycket viktig egenskap hos ett rum, särskilt när de lokaler som man har till sitt förfogande är små och man är tvungen att kunna utnyttja dem för flera olika ändamål. En stor fri golvyta och få eller inga fasta inredningsdetaljer är det som bidrar mest till att göra ett sagorum flexibelt. Men flexibilitet innebär samtidigt arbete, för det är som sagt inte en egenskap hos rummet självt utan en potential hos det som realiserar genom en arbetsinsats.

Förrådsutrymmen

I eller i direkt anslutning till sagorummet. Lättillgängliga förrådsutrymmen bidrar till rummets flexibilitet och till att det mer fullständigt går att anpassa till olika typer av programverksamhet genom att de gör det möjligt att snabbt plocka fram de tillbehör man behöver och lika snabbt stuva undan dem igen. Genom att man lätt kan plocka undan allt det som inte behövs för tillfället hjälper förrådsutrymmena också till att hålla barnens uppmärksamhet koncentrerad på det aktuella programmet. Goda förrådsutrymmen är i det närmaste en nödvändighet för att ett sagorum ska kunna användas till barns fria aktiviteter.

Ljusanläggning

Detta är den viktigaste tekniska utrustningen och den enda som är absolut nödvändig. Redan en mycket enkel ljusanläggning (läslampa plus taklampor med dimmerfunktion) kan fylla en viktig stämningsskapande funktion, och har man dessutom tillgång till rörliga spotlights och färgat ljus blir de dramatiska möjligheterna i det närmaste gränslösa. Genom att ljuset kan riktas mot den eller de som håller i programmet får det också en koncentrationsbefrämjande funktion. Ljus är det enklaste och billigaste sättet att anpassa rummet till olika typer av berättelser och till olika åhörargrupper. Med en ordentlig takbelysning i rummet kan man göra det ljust och tryggt så att mindre barn inte ska bli rädda eller oroliga, samtidigt som det blir möjligt att också använda det för rent profana vuxenaktiviteter, typ personalmöten.

Annan teknisk utrustning

T.ex. diaprojektor, tv och video, cd-spelare, musikinstrument. Denna utrustningsfunktioner

behöver väl knappast förklaras

Fasta sittplatser

T.ex. i form av en s.k. gradäng. Gradängens basfunktioner är två: 1) att göra rummet lättanvänt genom att man slipper att ställa i ordning sittplatser varje gång det ska användas, och 2) att skapa en ordnad publik med uppmärksamheten riktad mot det program som genomförs i rummet. Ju mer plats den fasta inredningen tar, desto mer specialiserat blir rummet och desto mindre flexibelt. Gradängen bidrar också starkt till att definiera rummet som ett berättar- och åhörarrum, vilket i sin tur gör det lättare att få barnen att bli uppmärksamma lyssnare/åskådare.

Fast scen

Man slipper ställa i ordning en scen varje gång den ska användas och man kan göra mer avancerad scenografi, men rummet blir i gengäld svårare att använda till program som inte bygger på scenisk framställning. En fast scen bidrar starkt till att definiera rummet som ett åhörar- och åskådarrum och till att upprätta en tydlig uppmärksamhetslinje i det, vilket liksom de fasta sittplatserna gör det lättare att få barnen att bli uppmärksamma lyssnare och åskådare.

Berättarstol

Bortsett från dess uppenbara funktion som förhoppningsvis bekväm sittplats åt berättaren eller bokprataren, bidrar den också till att definiera rummet som berättar- och åhörarrum och till att förstärka barnens uppmärksamhet på den som sitter i stolen. För att på bästa sätt fylla dessa båda senare funktioner ska den väl helst vara litet annorlunda och iögonenfallande. En fin berättarstol kan göra mycket för (sago-)stämningen i rummet.

Andra sagorumsdefinierande föremål

Som t.ex. skattkistor, skåp med berättartillbehör, tygdjur och dockor. Samtidigt som dessa saker hjälper till att framhäva rummets funktion som sagorum och på ett icke tvingande sätt vägleder barnen in i rollen som frågande och på andra sätt deltagande lyssnare och åskådare, kan de också bidra till att göra rummet annorlunda, roligt och spännande, och till att framkalla en varm och hemtrevlig atmosfär i det. En varm och hemtrevlig atmosfär är något som kan tänkas vara av särskilt stor betydelse för förstagångsbesökare och mindre barn.

Arbetsplatser

Typ arbetsbord och stolar. Förutom sina uppenbara praktiska funktioner har de också en organiserande sådan och kan alltså hjälpa till att skapa lugn och koncentration i rummet. De tar stor plats och är väl sällan stämningförstärkande.

Tåligna material

Att rummet och dess basinredning består av tåligna material är viktigt inte bara ur ett rent ekonomiskt perspektiv, för i ett rum med många ömtaliga saker riskerar onödigt mycket energi att gå åt till att dämpa barnen och hålla ordning på dem, vilket lätt kan få negativa effekter på förhållandet mellan barn och vuxna och göra det svårare för de vuxna att genomföra programmet på ett bra sätt. Ju rörligare aktiviteter man bedriver i rummet, desto viktigare blir det givetvis med tåligna material.

Gardiner, mattor och andra stoffer

Har en svåröverträffad förmåga att skapa en varm och mjuk atmosfär. Dessutom verkar de ljuddämpande. För den som vill att sagorummet ska vara neutralt i sig självt, inte ska berätta något i sig självt eller rymma något som drar barnens uppmärksamhet bort från det aktuella programmet, är tyger jämte ljus den idealiska stämningsskaparen. Men man bör naturligtvis hålla i minnet att tyger också gör rummet ömtaligare och ställer större krav på vädring och städning. Tyger är dess-

utom negativt för akustiken.

Färger

Starka eller på annat sätt betydelsebärande färger på väggar och andra ytor är ett både billigt och effektivt sätt att skapa stämning i ett rum. De saknar flexibiliteten hos ljus och tyger men gör i gengäld rummet mindre arbetskrävande. Val av färgsättning måste föregås av en noggrann analys av vad man vill att rummet ska kunna användas till.

Dekorationer

Är liksom färger ett effektivt sätt att skapa stämning i ett rum och att definiera det som en viss typ av rum, t.ex. som ett sagorum. Bilder med sagomotiv är omtyckta bland barn, men de kan samtidigt verka avledande på deras uppmärksamhet. En annan risk med dekoration är, som Dewe framhåller, att de ofta åldras snabbt.²² Bilder har ett starkt inflytande på människans sinne, men att de skulle låsa eller begränsa ett barns fantasi ställer jag mig tveksam till. Barn har en stor förmåga att fantisera runt bilder, att vidareutveckla deras motiv och göra dem till sina egna, vilket väl är en förklaring till det inflytande de utövar.

Neutrala väggar och andra ytor

T.ex. i ljusa naturmaterial eller målade i neutrala färger, som vitt. Ökar rummets flexibilitet och kan motverka att det blir omodernt. Ett genreobestämt rum passar för alla typer av program och för barn ur alla åldersgrupper. I gengäld kräver det flexibla stämningsskapande hjälpmedel, ja, kanske en hel uppsättning olika sådana, vilket gör det arbetskrävande.

Specialutformad barningång

Framhäver rummets speciella karaktär och gör inträdet i det till en betydelsefull och minnesvärd händelse. En löndörr förstärker det hemlighetsfulla och spännande hos rummet. En ovanlig ingång kan betyda mycket för att försätta barnen i en förväntansfull och koncentrerad sinnesstämning.

Närhet till barnavdelningen

Om sagorummet ligger i direkt anslutning till barnavdelningen går det normalt lättare att utnyttja det. Dessutom kan det bidra till att göra barnavdelningen i sin helhet färgstarkare och roligare. För att sagorummet ska kunna hållas öppet för barnen måste det ligga i barnavdelningen.

Med litet ansträngning går det nog att urskilja ytterligare nyckelegenskaper.

BPA-analys

Denna analys innebär att sagorummens form, mer bestämt de ovan beskrivna formelementen, relateras till rummens olika funktioner, så som dessa har definierats i min uppdelning av dem i berättarrum, programrum och allaktivitetsrum. Vad jag försöker göra här är att bestämma vilka nyckelegenskaper som spelar störst roll för respektive sagorumstyp. Denna analys kommer sedan att utgöra en del av grunden för diskussionen i uppsatsens analys- och diskussionsdel om bibliotekens möjligheter att påverka sagorummens ställning genom utformningen av dem. Att låta form – funktion analysen utmytna i en BPA-analys är ett sätt att framhäva de skillnader som finns mellan sagorummen.

Analysnycklar: B = faktorer av särskilt stor betydelse för ett berättarrum, P = faktorer av särskilt stor betydelse för ett programrum, A = faktorer av särskilt stor betydelse för ett allaktivitetsrum.

²² Dewe, 1995, s. 138.

Man kan invända att uttrycket ”särskilt stor” inför ett element av vaghet eller t.o.m. godtycke i bedömningen. Hur stor ska betydelsen vara för att vara särskilt stor? Mitt svar är att utan de möjligheter till nyansering som detta uttryck ger är risken stor att analysresultatet får en alltför starkt generaliserande innebörd. När jag inte kommenterar BPA-vägningen beror det på att jag anser att den är självklar.

<i>Egenskap</i>	<i>BPA-vikt</i>
<i>Väggar</i>	BPA
<i>Storlek</i>	PA – ett berättarrum kan reda sig med liten golvyta
<i>Ljudisolerat</i>	BP – ljudnivån i ett allaktivitetsrum kan nog bli hög, men eftersom rummet ändå ska hållas öppet får ev. ljudproblem lösas på annat sätt än genom bättre isolering, t.ex. genom rummets placering i barnavdelningen
<i>Akustik</i>	PA – dålig akustik i ett berättarrum kan motverkas genom att barn och berättare helt enkelt sätter sig närmare varandra
<i>Fri gohyta</i>	PA – saknar inte betydelse i ett renodlat berättarrum, men man kan klara sig utan
<i>Förrådsutrymmen</i>	PA – ju fler verksamheter man bedriver desto mer material behövs och desto viktigare blir det med goda förrådsutrymmen
<i>Ljusanläggning</i>	BPA
<i>Annan teknisk utrustning</i>	PA
<i>Fasta sittplatser</i>	B – ju mer specialiserat rummet är desto mindre flexibelt behöver det vara
<i>Fast scen</i>	B – samma resonemang som för fasta sittplatser
<i>Berättarstol</i>	BP – fyller givetvis en viktig funktion även i ett allaktivitetsrum, men då mer en praktisk än betydelsebärande
<i>Andra sagorumsdefinierande föremål</i>	BP
<i>Arbetsplatser</i>	A – kan även behövas i ett programrum, det beror helt på vilka program man använder det till
<i>Tåliga material</i>	PA
<i>Gardiner, mattor och andra stoffer</i>	BP
<i>Färger</i>	BP – en god färgsättning är givetvis viktigt för alla rum, men som stämningsskapare spelar färg störst roll i berättarrum och programrum
<i>Dekorationer</i>	B – beror helt på vilken typ av dekorationer det är frågan om, egentligen; om de är föreställande eller inte, permanenta eller inte
<i>Neutrala väggar och andra ytor</i>	PA
<i>Specialutformad barningång</i>	B
<i>Närhet till barnavdelningen</i>	A – berättarrum och programrum kan ligga på andra ställen i biblioteket, även om det inte är att föredra

Tabell 11 – BPA-analys

Det mest frapperande hos denna analys är väl att så pass många av nyckelegenskaperna faktiskt väger olika tungt för de olika typerna av sagorum. Detta förhållande bör vara en utgångspunkt när man planerar att bygga ett nytt sagorum eller när man ska utvärdera kvaliteterna hos det rum man har.

Syftet med denna del har varit: 1) att försöka isolera sagorummens viktigaste fysiska egenskaper (formegenskaper), 2) att i samband därmed diskutera dessa egenskapers förhållande till sagorummens väsentligaste generella funktioner, som t.ex. att erbjuda en lugn och koncentrationsbefrämjande miljö, att vara barnvänligt och att göra det möjligt att arrangera annorlunda och spännande program, och slutligen 3) att försöka fastställa de fysiska egenskapernas relativa vikt i förhållande till de tre huvudtyperna av sagorum.

Att konstruera ett bra sagorum är ett sammansatt och komplicerat arkitektur- eller designpro-

blem, bl.a. för att man normalt inte har så mycket pengar att röra sig med och för att det som regel är sagorummet som måste anpassa sig efter resten av byggnaden – omständigheter som tvingar fram ständiga kompromisser mellan form och funktion. För att bara ta ett exempel: det är nog ingen djärv gissning att man för det mesta vill åstadkomma ett välisolerat och tyst rum, men av kostnadsmässiga eller kanske planmässiga skäl får man inte uppföra murade väggar utan måste nöja sig med att använda tunna prefabricerade väggelement.

I sin bok *Notes on the synthesis of form* betonar Christopher Alexander att det primära när man vill åstadkomma god arkitektur, liksom god formgivning i övrigt, är att börja med att koncentrera sig på att identifiera de tänkbara *bristerna* hos det man vill bygga, istället för att försöka beskriva dess positiva kvaliteter, och att nyckeln till att lösa ett arkitekturproblem är att noga analysera problemets materiella sidor och dela upp det i så många av varandra så oberoende delproblem som möjligt.²³ Utan att inbilla mig att mina beskrivningar och analyser av sagorummens formelement och basfunktioner kan spela någon omedelbar praktisk roll vid byggandet och inredandet av ett sagorum så kan de kanske inspirera till en fördjupad analys av de formgivningsproblem som blir aktuella i samband med sagorum.

²³ *Notes on the synthesis of form*, 1970, se bl.a. s. 22-27 och s. 60-62, kap. 6 och s. 129-131. Syftet med Alexanders bok är, om jag förstätt saken rätt, att skapa en teoretisk modell för en materiell analys av formgivningsproblem. Efter en framgångsrikt utförd problemanalys kan man lösa vart och ett av de delproblem man upptäckt var för sig och sedan förena dessa lösningar till den syntes, som är god form.

Del 5 – Bibliotekens bild av sagorummen

Svaret på frågan

Vilken bild ger biblioteken av sagorummen?

kan ges formen av en presentation och analys av i tur och ordning: 1) det sätt som biblioteken presenterar sagorummet på för sina besökare, 2) hur sagorummet beskrivs i bibliotekens måldokument, och 3) hur personalen beskriver det med egna ord. Vi kommer alltså att röra oss från det offentliga till det mer privata, från det formella till det informella.

För att inte resultatet ska vara helt beroende av om sagorummen nämns explicit eller inte så omfattar undersökningen inte bara rummen själva utan också de delar av barnverksamheten som är knutna till dem. När ett bibliotek yttrar sig om dessa verksamheter yttrar det sig indirekt också om sina medel för att genomföra dem, till vilka sagorummet hör, och när det presenterar verksamheterna presenterar det indirekt också sagorummet.

Jag vill förutskicka att den som identifierar resultat med *positiva* resultat, vilket är mänskligt men principiellt ovetenskapligt, får göra sig beredd på åtskilliga besvikelser i denna del.

Offentlig information

Den första delfrågan gäller hur biblioteken informerar sina besökare om sagorummet och de verksamheter som äger rum i det. Nämner man att biblioteket har ett sagorum? Framhäver man rummet på något särskilt sätt? Jag har studerat tre olika informationsmedier: 1) de informationsblad (foldrar, häften, stickor m.m.) som finns i låne- och informationsdiskarna på så gott som alla bibliotek, 2) skyltningen i biblioteket, och 3) bibliotekens hemsidor.

Det förekommer också att biblioteken informerar om sin verksamhet och sina lokaler i samband med studiebesök och i form av guide visningar. Jag har fått veta att man på Malmö stadsbibliotek informerar om sitt sagorum på bl.a. detta sätt. Denna form av offentlig information har jag inte undersökt.

Informationsblad

Den första delfrågan är den enklaste av de tre. Det var tekniskt sett okomplicerat att samla in det empiriska materialet och det var inte heller så svårt att sammanställa det till ett svar på frågan. Mer problematiskt är det emellertid att utröna innebörden hos detta svar. Låt oss böja med informationsbladen:

<i>Typ av information</i>	<i>Antal bibliotek</i>
Särskilt informationsblad om barn (och ungdoms-)verksamheten	6
Ingen särskild information om detta men information om barn (och ungdoms-)verksamheten finns i bibliotekets allmänna informationsblad	
Särskilt informationsblad om sagostundsverksamheten	3
Ingen särskild information om detta, men information om sagostundsverksamheten finns i andra informationsblad	
Särskilt informationsblad om sagorummet	1
Ingen särskild information om sagorummet, men sagorummet nämns i andra informationsblad	4

Tabell 12 – Informationsblad

Materialinsamlingen gjordes i samband med mina besök på de olika biblioteken (för tidpunkterna

för detta se beskrivningarna av de enskilda sagorummen i *Del 2*). En viktig felkälla är att informationsbladen kan ha varit tillfälligt slut vid dessa tillfällen. Men att informationsblad har funnits framme tidigare men inte gör det just nu hjälper ju å andra sidan inte en besökare så mycket. Ett bibliotek saknas i undersökningen av den enkla anledningen jag glömde att ta informationsblad på det.

På fyra av biblioteken hittade jag inte någon tryckt information alls om barn (och ungdoms-) verksamheten eller om sagorummet. Dessa bibliotek är alltså inte representerade i *Tabell 12*. Nio bibliotek har antingen ett särskilt informationsblad om barnverksamheten eller om sagostunderna. På det tionde, där informationsblad om barnverksamheten och sagostundsverksamheten saknades, nämns sagorummet i en folder med en karta över biblioteket. Som synes är det bara ett bibliotek som har ett särskilt informationsblad om sagorummet (Lund), även om det måste tilläggas att detta inte fanns framme vid mitt besök, och det är totalt sett bara fem som nämner dess existens (Lund nämner det även i sitt barnprogram). Med tanke på att det finns så pass många nya sagorum är detta ett lågt tal. Vore det inte naturligt att nämna sagorummet i samband med att man informerar om programpunkter och tider?

Skyltning

Vad beträffar skyltningen av sagorummet så finns det på åtta av de femton biblioteken en skylt på eller ovanför dörren till sagorummet, som i sju av fallen tydligt säger vad det är för ett slags rum och i det åttonde anger rummets namn ("Kulan" i Helsingborg).

Undersökningen av skyltningen har jag gjort mest för fullständighets skull och jag anser inte att man ska fästa sig så mycket vid resultatet, för på många bibliotek eftersträvar man ju att sagorummet ska vara litet hemligt och mystiskt, och försöker därför gömma det snarare än att skylta med det. På dessa bibliotek är avsaknaden av denna typ av reklam för sagorummen i själva verket ett led i deras "marknadsföring" av dem.

Hemsidor

Den internetbaserade informationen gör överlag ett bättre intryck än den pappersbundna: det är vanligare med särskild information om barnverksamheten och informationen är fr.a. mer omfattande. Följande sammanställning baserar sig på en genomgång av kommunernas och bibliotekens hemsidor som gjordes den 1/12 – 02. Samtliga femton bibliotek ingår i denna undersökning.

<i>Typ av information/informationssida</i>	<i>Antal bibliotek</i>
Särskild sida för barn (och ungdoms-)verksamheten	11 ¹
Ingen särskild sida om detta, men information om barn (och ungdoms)verksamheten finns på bibliotekets allmänna informationssida	
Särskild sida med information om sagostundsverksamheten	10
Ingen särskild sida om detta, men information om sagostundsverksamheten finns på andra sidor	3
Särskild sida om sagorummet	2
Ingen särskild sida om sagorummet, men sagorummet nämns eller det finns någon koppling till det på andra sidor	5

¹ I Burlöv ligger barn- och ungdomsinformationen inte på bibliotekets egen sida.

Tabell 13 – Hemsidor

Med särskild sida menar jag här helt enkelt en sida med unik ip-adress (ej alltid synlig i webbläsarens adressfönster), vars huvudsakliga informationsinnehåll är av i tabellen beskrivet slag.

Som framgår av siffrorna finns det flera fall där ett och samma bibliotek förekommer på mer än ett ställe i statistiken. Av de elva bibliotek som har en särskild barn (och ungdoms-)sida har nio av dem under denna en särskild sida med information om programverksamheten (sagostunder

m.m.).

Beträffande det sista alternativet i tabellen så avser resultatet i fyra av fallen *kopplingar* till sagorummen. Dessa kopplingar består av bilder av rummen eller av någon sak i dem. Även om sagorummet inte nämns på dessa sidor så visar dessa bilder att man ser sagorummet som en god symbol för barnverksamheten och tycker att bilder av det är representativa eller meningsfulla när man informerar om biblioteket.

Måldokument

Den andra delfrågan gäller bibliotekens måldokument. Finns det något särskilt måldokument för sagorummet eller nämns det i något annat dokument? Här är det av närmast självklara skäl nödvändigt att utvidga undersökningsområdet till att även inbegripa måldokument som handlar om barnverksamheten i allmänhet.

Ett viktigt tecken på en verksamhets ställning är om det finns något officiellt dokument som säger att den ska finnas. Detta kan antingen uttryckas explicit, vilket i och för sig kan tolkas som att det inte råder full enighet om verksamhetens vara eller inte vara, eller implicit genom en redogörelse för de mål och metoder som gäller för den. Det finns anledning att fästa större vikt vid dokument av denna senare typ, eftersom de tycks ta verksamheten som sådan för självklar. Men driver man detta resonemang ett steg till riskera man att omintetgöra sin egen utgångspunkt genom att hamna i slutsatsen att avsaknaden av varje dokument är det bästa tecknet på att verksamheten har en stark ställning! Kanske förhåller det sig också så. Ett värde hos måldokumentet ligger i det här sammanhanget i att deras tillkomst är underkastad den tröghet som gäller för all självförståelse, individers såväl som organisationers, och att de därför normalt handlar om etablerade verksamheter och verksamhetsformer med ett starkt stöd från dem som utför dem och efterfrågar dem. Men denna tröghet gäller å andra sidan också revideringen av dem och det finns därför samtidigt en risk för att äldre dokument (hur gamla ska de vara för att vara äldre?) har förlorat sin betydelse. Jag nämner dessa saker för att ge en kritisk bakgrund till resultaten i detta avsnitt.

Eftersom det är det *gemensamt skrivna* som är av intresse här inbegriper jag i måldokument allt från kulturnämndernas långsiktiga mål för kommunernas kulturverksamhet i sin helhet till de enskilda arbetslagens målsättningar inför det nya verksamhetsåret. I följande sammanställning presenteras biblioteken bara av ett måldokument var, nämligen av det som har den starkaste kopplingen till sagorumsverksamheten.

<i>Finns måldokument för...</i>	<i>Antal bibliotek</i>
Sagorummet/sagorumsverksamheten	
Bibliotekets barnverksamhet i allmänhet	6
Bibliotekets verksamhet i sin helhet (siffra inom parentes anger i hur många fall barnverksamheten nämns i dessa dokument)	4(3)
Kommunens kulturverksamhet i sin helhet (siffra inom parentes anger i hur många fall bibliotekets barnverksamhet nämns i dessa dokument)	4(3)
Finns inga skrivna mål alls	1

Tabell 14 – Måldokument

Det finns som synes *inga* måldokument knutna till sagorummen, varken direkt genom att handla om rummet självt eller indirekt genom att handla om de delar av programverksamheten som bedrivs i det. (Fyra bibliotek har i och för sig programförklaringar för sin sagostundsverksamhet, som ingår i det tryckta eller internetbaserade informationsmaterialet, men dessa har inte karaktären av måldokument.) Däremot har sex bibliotek särskilda måldokument för barnverksamheten i allmänhet och på sex av de övriga nämns barnverksamheten i andra dokument. Det ska dock

tilläggas att i fyra av dessa sex senare fall består omnämmandet i stor sett bara av en upprepning av bibliotekslagens 9 § om att barn och ungdomsverksamheten ska prioriteras. Det bör också nämnas att man på flera bibliotek är i färd med att utarbeta eller revidera måldokument.

Av samtliga dessa måldokument nämns sagorummet i ett enda och då mest i förbigående. Ligger det något överraskande eller konstigt i detta? Borde man inte åtminstone på de bibliotek där man nyligen investerat en hel del pengar och engagemang i sagorummen ge dem litet utrymme i sina måldokument? Det är rimligt att biblioteken koncentrerar sin uppmärksamhet på målen och metoderna för sin verksamheten, men när sagorummen inte nämns i samband med dessa kan man tolka detta så att de, trots deras i många fall högt specialiserad utformning, inte har ställning som en metod eller en del av en sådan utan mer uppfattas som *vertyg*. Ett mål kan nås med flera olika metoder, en metod kan genomföras med hjälp av olika verktyg. Verktøygen befinner sig längst ned i denna kedja och är lättast att byta ut...

Det negativa intryck som måldokumentet ger modereras emellertid av den bild personalen ger i sina enkätsvar. Här kommer en hög uppskattning av sagorummen tydligt till uttryck.

Personalens egna ord

Hur beskriver personalen på barnavdelningarna med egna ord sagorummens syfte och betydelse? Till grund för svaret på denna fråga ligger svaren på frågorna 18, 19 och 20 i enkäten.

Jag börjar med en presentation av svaren fråga för fråga. Denna återger dem med små undantag så som respondenterna själva formulerat dem. (Jag har skrivit ut förkortningar, ersatt radbyten med interpunktion och liknande; där de svarande hänvisat till skrivna dokument har jag återgett texten i dessa inom citationstecken.) Från början hade jag inte tänkt återge svaren i deras helhet utan bara göra en sammanfattning av dem, men detta visade sig inte gå utan att resultatet blev vilseledande. Dessutom har det ett värde i sig att andra röster än bara min egen får komma till tals i den här uppsatsen. De flesta bibliotek har svarat på alla tre frågorna, men några enstaka svar saknas.

Fråga 18 Vilka syften har ni med den del av barnverksamheten som ni bedriver i sagorummet? (Motiv, mål...)

- ≈ Lustfyllt läsfrämjande!
- ≈ Att alla barn, 0 år och uppåt, ska möta kultur, litteratur, muntligt berättande på bästa sätt.
- ≈ Att locka nya besökare. Att väcka läslust. Att vara en mötesplats för barn och föräldrar i området. Erbjuda lovverksamhet för barn som inte reser bort med sina föräldrar.
- ≈ Syften med *sagostunden*, se vår hemsida! ”Genom ett muntligt berättande vill vi få barnen att skapa sina egna bilder och använda sin egen fantasi samt att lära sig lyssna utan att vara bundna av bilder. Vi vill även föra vidare sagor, sånger och ramsor som hör till vårt kulturarv.” *6-årsbesöken*: låta barnen bli bekanta med biblioteket och med oss som jobbar här, första lånekortet delas ut. Det ska vara ett lustfyllt besök, en särskild upplevelse i sagorummet med den stora boken, presentbok m.m. *Bokprat*: väcka läslust, skapa stämning i rummet.
- ≈ Att alla barn ska få chans att komma ut och träffa andra barn och vuxna, få chans att höra sagor berättade, tidigt i livet få en relation till biblioteket och litteraturen.
- ≈ Upptäcka litteratur, bidra till språkutvecklingen, bidra till integration, kulturfrämjande, få kontakt med kommunens barn och lärare/föräldrar.
- ≈ Se målsättningen. ”Alla barn skall ges möjlighet att tidigt komma i kontakt med fantasi, berättande, läsning, kunskap för att ge ett så jämnt utgångsläge som möjligt [...]. Den som tidigt har fått flyga ut i fantasien, har senare i livet starka vingar som bär att flyga vidare i verkligheten med.”, ”väcka läslust hos barnen”.
- ≈ Lära språk, glädje. Samtal med barnen. Upplevelsen.
- ≈ Att öka medvetenheten om böcker och läsning.
- ≈ Ge läsoplevelse för små barn. Stimulera barns besök på bibliotek i tidig ålder. Att tillhandahålla lässtimulans för en åldersgrupp som inte erbjuds så många aktiviteter.

- ⊘ Sagoklubben: Se sagoklubbprogrammet. ”I Sagoklubben vill vi: Stimulera barnens fantasi. Få barnen att känna sig hemma på biblioteket. Ge barnen många ord att använda. Inspirera till bokläsning. Ge barnen nyckeln till sagans värld. Lära barnen lyssna till muntligt berättande.” Bokprat för klasser: Väcka läslust, ge intresse för böcker, ge biblioteksvana. Läsning → utvecklar språket etc.
- ⊘ Sedvanlig barnverksamhet = alltså befrämja högläsning, möjlighet att bokprata och berätta om bibliotekets möjligheter.
- ⊘ Fest för språket. Fantasi. Mycket musik. Frågelekar.

Fråga 19 Varför har ni valt att bedriva en del av barnverksamheten i ett särskilt sagorum?

- ⊘ Den viktigaste anledningen är att man ska kunna ha programverksamhet även när biblioteket är öppet. Dessutom underlättar det för personalen att vissa saker kan få vara framme; man kan inreda friare eftersom barnen bara vistas där med personal.
- ⊘ Det är oerhört viktigt att kunna skapa avskildhet och stämning.
- ⊘ Vårt sagorum är ett allrum. Utrymmesbrist gör att vi vill utnyttja det maximalt. Vi behöver avskildhet för att barnen ska kunna koncentrera sig.
- ⊘ Viktigt med kontrast till det ljusa biblioteket med 6 m. högt i tak... Stämningen är viktig, liksom möjligheten till avskildhet för att hålla koncentrationen hos ofta ganska splittrade och stökiga barn...
- ⊘ Barnen behöver lugn och tystnad för att kunna koncentrera sig både vad gäller sagostund och bokprat under öppettid.
- ⊘ Att ha en särskild ”hemlig” arena för sagoläsning, som inte är tillgänglig till vardags. Få närhet till barnen. Att läsa i en miljö där inget annat pockar på uppmärksamhet eller stör läsningen. Att vara ensam med barnen i ett rum medan föräldrar och andra vuxna får vänta utanför.
- ⊘ Mysigt och trevligt, ett avskilt rum, stör ej övrig verksamhet. Bibliotek är i övrigt inte så barnvänliga eftersom det är viktigt med ordning i dem.
- ⊘ Skapa stämning och atmosfär, utnyttja ljud- och ljusmöjligheter, scenografi etc.
- ⊘ Måste vara ett slutet rum.
- ⊘ För att uppnå koncentration och skapa upplevelse.
- ⊘ Det fanns en tillgänglig, avskild lokal. Det är viktigt att barnen får en lugn miljö för att kunna koncentrera sig på berättelserna.
- ⊘ Måste ske i ett avgränsat rum där man kan vara ostörd.
- ⊘ Sagostund och bokprat m.m. går ej att genomföra i en öppen bibliotekslokal med besökare som ”stör”.

Fråga 20 Vilka konsekvenser skulle det få för barnverksamheten om sagorummet försvann?

- ⊘ Den skulle minska drastiskt eftersom grupper då bara kan komma när biblioteket är stängt för andra besökare.
- ⊘ Den skulle naturligtvis försämrats!
- ⊘ Vi fick slopa stora delar av vår programverksamhet.
- ⊘ KATASTROF... allt det vi vill uppnå skulle spolieras.
- ⊘ Vi skulle inte kunna ha sagostund, inte ta emot klasser för bokprat under öppettid, inte ta emot BVC-grupper eller ha babycafé.
- ⊘ Inga fler sagostunder eftersom vi inte har någon annan lokal som passar.
- ⊘ Då får inte barnen själva ta plats, bara barnmedierna; verksamheten, programpunkter skulle avklinga.
- ⊘ Förödande!!!
- ⊘ Jättetråkigt!
- ⊘ För att kunna bedriva den verksamhet vi har nu måste vi ha tillgång till denna typ av rum. Går inte att göra ute i biblioteket.
- ⊘ Barnverksamheten skulle försämrats eftersom vi inte skulle kunna erbjuda den lugn och ro som vi anser vara nödvändigt för verksamheten.
- ⊘ Inget sagoverksamhet. Inga klassbesök med bokprat.

- ≈ Det skulle få mycket stora konsekvenser för verksamheten.
- ≈ Ingen möjlighet att prata avskilt med barnen.

För att börja från slutet så är samstämmigheten störst för svaren på fråga 20. Samtliga respondenter uttrycker med varierande eftertryck behovet av ett sagorum. Detta ger stöd åt den iakttagelse som gjordes redan i *Del 1*, nämligen att sagorummen har ett starkt stöd hos personalen.

Man kan jämföra svaren på denna fråga med dem på fråga 16, som rör bibliotekens tillgång på alternativa lokaler för sagorumsverksamheten. Här svarar åtta, nio personer att ett sådant alternativ finns. Motsäger inte dessa svar varandra? Nej, de nyanserar varandra. Alternativ finns för det mesta, om de måste finnas, men – så tror jag man bör tolka saken – de som finns är nödlösningar som bara kan användas vid enstaka tillfällen och som inte kan ersätta sagorummen permanent utan att man tvingas dra ned på verksamheten eller ändra inriktning på den.

Vad beträffar anledningarna till att man använder ett speciellt sagorum är det två som framträder särskilt tydligt: vikten av ett slutet rum, och alla de praktiska och pedagogiska fördelar som följer därav, och önskan att skapa en speciell stämning runt berättarverksamheten, som skiljer ut den från bibliotekets övriga verksamheter och framhäver dess specifika betydelse. Funktionalitet och känsla m.a.o. Dessa båda motiv harmonierar på det hela taget väl med rummets fysiska förutsättningar, vilket förhoppningsvis framgår av mina beskrivningar av dem, och med utgångspunkt från vad jag sett av sagorumsbiblioteken anser jag att de kan ligga till grund för tungt vägande argument för sagorummens existens. Den avskildhet och stämning som sagorummen skänker kan biblioteken f.n. inte åstadkomma dem förutan.

Den flora av syften som spirar ur svaren på fråga 18 är så rik och mångskiftande att varje sammanfattning blir missvisande. Men för att förenkla grovt kan man väl säga att litteraturpedagogik är en gemensam nämnare.

Bibliotekschefernas uppfattning

Det problem som utgör uppsatsens nav är sagorummens ställning på biblioteken i deras helhet. Man måste vara medveten om att det finns en risk för att barnbibliotekariernas värdering av sagorummen primärt görs utifrån den roll de spelar för barnavdelningen och verksamheten där. För att ge större tyngd åt undersökningen av personalens ståndpunkter har jag kompletterat den med några korta frågor till cheferna på sagorumsbiblioteken. En bibliotekschefs position kräver av henne att hon ska anlägga ett övergripande och mer långsiktigt perspektiv på biblioteket och dess verksamheter. Även om chefernas handlingsutrymme av ekonomiska skäl ofta är starkt kringskuret bör deras uppfattning kunna säga en hel del om sagorummens ställning på åtminstone kort sikt.

På enkätens huvudfråga svarade bibliotekscheferna såhär:

<i>Vilken betydelse anser du att sagorummet har för biblioteket i sin helhet?</i>		
<i>Stor betydelse</i>	<i>Liten betydelse</i>	<i>Varken stor eller liten</i>
9	2	1

Tabell 15 – Bibliotekschefernas uppfattning

Även om resultatet tydligt talar till förmån för sagorummen innebär det en liten nyansering av barnbibliotekariernas odelat om än inte onyanserat positiva uppfattning (se föregående avsnitt). Som synes saknas det svar från tre bibliotek. Jag vill poängtera att denna kommentar saknar vetenskapligt värde, men med vetskap om vilka bibliotek det är som saknas är jag rätt säker på att den andel som svarat stor betydelse hade varit ännu högre än de 75% den nu är om de också varit med.

Beträffande den positiva värderingens konkreta manifestationer i form av måldokument och

liknande så överensstämmer bibliotekschefernas svar helt med dem som jag tidigare fått från barnbibliotekarierna (se avsnittet om måldokument ovan) – vilket ju trots allt har en positiv sida, eftersom det är ett tecken på att internkommunikationen fungerar. Det kan tilläggas att bibliotekschefernas positiva värdering av sagorummen ökar chanserna för att biblioteken kommer att upprätta måldokument o.dyl. med kopplingar till dem i framtiden.

Sammanfattningsvis

Om vi lägger samman svaren på dessa tre delfrågor blir resultatet ungefär detta: Den bild biblioteken ger sina besökare och huvudmän av sagorummen är generellt sett mycket dålig. Sagorummet spelar endast undantagsvis en roll vid framhävandet av bibliotekets egenart och vid beskrivningen av dess tjänster. När vi går över till de verksamheter som bedrivs i rummet blir bilden genast betydligt skarpare och mer detaljerad, men sagorummet nämns bara i ett fåtal fall i samband med denna verksamhet. Enligt min mening borde sagorummet *alltid* nämnas i samband med den verksamhet som bedrivs i det, både som en lokalupplysning åt nya besökare och som en kvalitetsbeskrivning. Det råder ju enligt enkätsvaren stor samstämmighet mellan de barnbiblioteksansvariga om att tillgången på ett sagorum höjer kvaliteten på barnverksamheten.

Man kan spekulera i om denna brist på formell ”marknadsföring” av sagorummen har spelat någon roll för det sjunkande intresse för barnavdelningarnas programverksamhet som man märkt på flera bibliotek. Själv tvivlar jag på att den gjort det, bl.a. eftersom en så stor del av bibliotekens marknadsföring är informell. Detta gäller i särskilt hög grad barnbibliotekens, där de personliga kontakterna med skolor, daghem och dagmammor spelar en framträdande roll. Men jag tycker ändå att de bibliotek som har investerat i ett särskilt sagorum borde vara bättre på att visa upp det i olika sammanhang. Sagorummet gör inte bara barnavdelningen mer spännande och färgstark utan bidrar också till att ge karaktär åt biblioteket som helhet.

Bristen på officiella omnämmanden av sagorummet blir desto mer förvånande mot bakgrund av barnbibliotekariernas höga uppskattning av dem. Eller har vi kanske en nyckel till en förklaring här? I de böcker och uppsatser som jag läst är ett återkommande tema den låga uppskattning som bibliotekens barnavdelningar och arbetet på dem visats i olika sammanhang, särskilt längre tillbaks i tiden.²⁴ Bl.a. har den yta man haft tillgång till och de medieanslag man fått som regel varit mindre än vuxenavdelningarnas sett i förhållande till verksamheternas omfattning. Är sagorummens diskreta närvaro i bibliotekens dokument ännu ett uttryck för detta? Bibliotekschefernas generellt sett höga uppskattning av sagorummen är något som talar emot det. För att hitta en förklaring till bristen på omnämmanden av sagorummen måste man nog göra en mer djupgående undersökning av förutsättningarna för och synen på barnverksamheten ute på de olika biblioteken. Det jag sett utesluter inte att det finns lika många olika svar på denna fråga som det finns bibliotek. Verkligheten är vetenskapens förbannelse...

²⁴ T.ex. *Barn i bibliotek*, 1974 (kapitlet Bakgrund), Ullander, 1977, Lamminen, 1978, s. 49, och Åberg, 1984.

Analys och diskussion

Vi har nu sett vilka svar undersökningsmaterialet ger på de fem frågor som presenterades i *Inledningen*. Men vilka svar ger då de dessa på de båda övergripande problemen rörande sagorummens ställning på de skånska huvudbiblioteken och möjligheterna att påverka denna ställning genom rummets utformning?

Sagorummens ställning

1

Undersökningen av sagorumsbeståndet vid de skånska huvudbiblioteken visar att ca. 45% av biblioteken har ett särskilt sagorum och att merparten av dessa eller mer bestämt tolv av femton har tillkommit inom den senaste tioårsperioden. Eftersom det saknas andra undersökningar av svenska sagorum och eftersom min egen undersökning inte närmare behandlar de skånska bibliotek som inte har sagorum, kan jag inte avgöra om 45% är mycket eller inte eller om det stora antalet nya sagorum innebär en ökning, även om det mesta talar för detta senare, särskilt med tanke på att det på tio av de tolv biblioteken ovan inte fanns något sagorum innan det nuvarande tillkom. Det som talar för en ökning talar f.ö. också för att siffran 45% är hög snarare än låg. Men även om vi är hänvisade till spekulationer rörande siffrornas statistiska signifikans vittnar den stora andelen nya sagorum, ytterligare accentuerad av det faktum att åtta av rummen har tillkommit 1999 eller senare, så tydligt som något kan göra om: 1) att sagorummet är ett välkänt och aktuellt arbetsredskap på biblioteken, 2) att åtminstone personalen på barnavdelningarna gärna vill ha tillgång till detta hjälpmedel, och 3) att det går att få fram pengar till det. (Personalens betydelse för sagorummen diskuteras utförligare längre fram.)

Om man håller i minnet att detta inte säger något om den *faktiska* styrkan hos sagorummens ställning är det rimligt att se den stora andelen nya sagorum som ett tecken på att sagorummens ställning har *stärkts* inom mitt undersökningsområde under den senaste tiden.

2

Sagorummens utformning och inredning utgör, som redan påpekats, det tydligaste och innehållsrikaste vittnesbördet om deras ställning på det enskilda biblioteket. För att illustrera med extremerna: ett nytt, stort rum, med originalinredning och många tekniska hjälpmedel, ger belägg för att sagorummet spelar en viktig roll för biblioteket som helhet och att de verksamheter som bedrivs i det har en stark ställning på det, medan ett litet, gammalt och slitet rum, med provisorisk inredning och hemmagjorda hjälpmedel, tyder på motsatsen. Men frågan är nu om det går att summera alla dessa observationer på något sätt så de säger något om de skånska sagorummens ställning i allmänhet?

Det första som slår en när man blickar ut från det allmängiltigas utkikstorn är – mångfalden. Sagorumsarkitekturen präglas av en mycket stor variation. Det gemensamma grundproblemet – att skapa ett ostört och uppmärksamhetsbefrämjande utrymme, som är på en gång roligt och stimulerande för barnen och lätt att använda för de vuxna – har lösts på snart sagt lika många olika sätt som det finns sagorum. Mot bakgrund av vad vi vet om sagorummens tillkomsthistoria – de har som regel tillkommit efter det att biblioteket byggts eller i ett sent skede av dess planering – är deras högt utvecklade förmåga att på ett funktionellt sätt anpassa sig efter redan givna lokalförutsättningar ett av de viktigaste tecknen, enligt min mening, på styrkan hos behovet av dem. Beträffande de sagorum som tvärtom funnits med i planerna från början är situationen entydigare, för detta måste ju rimligtvis ses som ett tecken på att man fäster stor vikt vid rummet.

En annan sak som talar till förmån för sagorummen, om än inte lika eftertryckligt, är den outnyttjade potential som finns hos många av dem. Enligt mina bedömningar kan nästan hälften av

sagorummen användas till fler typer av barnverksamheter än dem de för tillfället används till. Detta innebär att de lätt kan anpassas till vissa typer av nya efterfrågesituationer. Här måste man dock samtidigt erinra om att den högsta graden av flexibilitet, den som tillkommer de s.k. allaktivitetsrummen, är något som de flesta rum saknar.

Men viktigast i detta sammanhang är kanske att det på mer än en tredjedel av sagorumsbiblioteken inte finns något riktigt alternativ till sagorummet och att det endast på ett par ställen finns ett alternativt utrymme i direkt anslutning till barnavdelningen. Betydelsen av detta ligger i den stora roll som en ostörd och barnanpassad miljö spelar för kvaliteten på programverksamheten. Miljöns betydelse för programverksamhetens kvalitet framhålls med eftertryck av barnbibliotekens personal (se *Del 5*).²⁵

3

Att sagorummens ställning inom ramarna för programverksamheten för barn är stark framgår med all önskvärd tydlighet av det faktum att ungefär tre fjärdedelar av denna verksamhet bedrivs i dessa rum. Den höga nyttjandegraden i förhållande till programverksamhetens totala omfattning är indirekt också ett belägg för rummens användbarhet och för att de eventuella alternativ som finns är mindre lämpliga. Sammanfattningvis: om ett bibliotek har tillgång till ett sagorum så används det också så mycket som möjligt.

Men detta kan inte dölja det faktum att rummen räknat i timmar utnyttjas långt mindre än övriga publika utrymmen i biblioteken och att verksamheten i dem kraftigt domineras av ett fåtal programtyper, mer bestämt av sagostunder och bokprat, som vänder sig till en begränsad publik. Den låga nyttjandegraden utgör en svag punkt för sagorummen, ja, generellt sett *den* svaga punkten. Jag har tyvärr inga uppgifter på hur mycket sagorummen totalt sett utnyttjas i veckan, utan bara på hur mycket tid programverksamheten i dem tar och hur mycket tid man totalt sett lägger ned på verksamheter som på ett eller annat sätt är kopplade till programverksamheten. Medan en del bibliotek lägger ned en hel del tid på repetitioner och andra förberedelser i sagorummet, använder andra det nästan enbart i samband med själva genomförandet av programmen. Men låt oss antaga att *alla* förberedelser äger rum i sagorummen. Den totala utnyttjandetiden blir då i medeltal ca. 5 timmar och 55 minuter i veckan eller räknat i median 4 timmar; p.g.a. extremer i materialet är medianvärdet det mest rättvisande. Men om man jämför denna siffra med bibliotekens genomsnittliga öppettider, som för 2001 var 48 timmar i veckan,²⁶ är inte heller den särskilt hög.

Finns det då något man kan göra för att råda bot på denna situation, som under ekonomiskt sämre tider kan bli besvärande för sagorummen? Utöka programutbudet? Här säger ekonomin nog redan stopp. Öppna rummet för fria barnaktiviteter eller för fler vuxenaktiviteter? (De rena vuxenaktiviteter som en del av sagorummen används till ingår inte i den ovanstående beräkningen av den totala utnyttjandetiden, men denna verksamhet är av så pass begränsad omfattning att den ändå inte skulle ha påverkat siffrorna särskilt mycket, och medianvärdet inte alls.) Möjligheterna att öppna rummen för fria barnaktiviteter är som redan framhållits små, men det skulle kanske gå att låna ut rummen till daghemsgrupper och skolklasser i större utsträckning. Vad beträffar vuxenverksamheterna är det lätt att känna ett motstånd mot dessa – sagorummet ska vara barnens eget rum, tycker man, även om detta ju inte är något särskilt starkt argument –, men faktum är att många sagorum inte är särskilt väl lämpande för vuxenaktiviteter.

Med tanke på hur den ekonomiska situationen ser ut och med tanke på hur sagorummen själva ser ut och hur de är placerade i biblioteken förefaller det svårt att göra något åt deras låga utnyttjandegrad. En mer konstruktiv diskussion av denna svaghet följer nedan i avsnittet om möj-

²⁵ Vikten av en lugn plats framhålls av de båda sagoberättare som Lundblad intervjuar (Lundblad, 2001, s. 58). Miljöns betydelse för bibliotekets möjligheter att spela en kreativ roll för barn och unga diskuteras i Bören & Limberg, 1991 (s. 34-35); de räknar f.ö. upp sagorummet som en av de saker som kan bidra till att skapa en mer inbjudande och lustfylld och följaktligen mer kreativt stimulerande biblioteksmiljö.

²⁶ Medianvärde; se *Tabell 1*.

ligheterna att påverka rummets ställning genom utformningen av dem. Denna svaghet minskas inte heller av att sagorummen inte tar upp så mycket plats på biblioteken, för det gör de inte genomsnittligt sett.

Sett ur ett annat perspektiv kan förhållandet att utbudet i sagorummen kraftigt domineras av sagostunder och bokprat ses som en styrka. Dessa båda verksamheter har en lång tradition bakom sig på biblioteken, de är m.a.o. väl etablerade och det finns stor erfarenhet av dem, de passar perfekt ihop med bibliotekens övriga verksamheter och resurser och de är mycket väl förankrade i de övergripande målsättningarna för folkbiblioteksverksamheten;²⁷ de har m.a.o. en stark ställning på biblioteken, vilket indirekt kommer sagorummen till del.

4

Att utvärdera betydelsen av den bild som biblioteken själva ger av sagorummen är inte någon enkel sak. Samtidigt som den officiella sidan av denna bild, eller rättare avsaknaden av en sådan, utgör undersökningens mest negativa resultat, är den höga uppskattning som personalen på barnavdelningarna ger uttryck för ett lika entydigt positivt sådant. Att väga samman dessa motstridiga resultat är knappast möjligt, men de kan nyanseras en del.

Vad eller hur mycket betyder egentligen bristen på officiella omnämningar av sagorummen? Bristen på omnämningar av dem i informationen till allmänheten står i bjärt kontrast till personalens positiva omdömen om dem; trots att sagorummen är jätteviktiga för programverksamheten nämns de som regel inte i bibliotekens informationsblad eller på deras hemsidor. Varför? Det finns åtminstone tre förklaringar som dämpar eller upplöser denna motsägelse: den första ligger i att programverksamheten utgör en förhållandevis liten del av barnverksamheten och får uppmärksamhet i proportion till detta, den andra är att lokalen för verksamheten inte behöver nämnas eftersom personalen tar hand om barnen och för dem dit de ska, och den tredje är att mycket av informationen om bibliotekens barnverksamhet och därmed om sagorummen sker via informella informationskanaler. I ett konkret fall kan förklaringen givetvis bestå i en kombination av dessa alternativ. En litet mer offensiv ”marknadsföring” av sagorummen vore både möjligt och önskvärt; det behövde inte kosta mer än vad det gör att trycka upp nya informationsblad och lägga in ny information på hemsidan, men förmodligen anser biblioteken att de redan ger den information som behövs, vilket på det hela taget nog stämmer. Att sagorummen inte nämns särskilt ofta är givetvis negativt för deras ställning, särskilt på längre sikt, men det finns flera naturliga förklaringar till detta och man får vara försiktig så att man inte överdriver betydelsen av det.

Man kan också diskutera vilken tyngd som ska ges åt det faktum att sagorummen aldrig omnämns i bibliotekens måldokument. Om alla bibliotek hade detaljerade måldokument som spelade en nyckelroll i verksamheten, dokument med många konkreta mål i, av typ att man under det kommande arbetsåret ska undersöka möjligheterna att låna ut vissa av bibliotekets lokaler till skolorna i kommunen eller att användningen av vissa lokaler ska öka med x%, skulle ett utslutande få en helt annan tyngd än vad det har i dag. I dag är måldokumentet, när de finns, som regel kortfattade och allmänt hållna, och det är inte så lätt att hitta en naturlig plats för ett omnämning av sagorummen i dem.²⁸ Återigen: att saknas i ett måldokument är givetvis inte något som stärker ett hjälpmedels eller tillvägagångssätts ställning, men hur mycket det betyder beror på måldokumentets art och ställning.

När det slutligen gäller personalens höga uppskattning av de egna sagorummen måste man fråga sig hur mycket denna egentligen betyder. Är det inte ganska självklart att personalen på barnavdelningen när den blir tillfrågad kommer att beskriva tillgången på ett sagorum i – starkt – positiva ordalag? Det kan man tycka, men å andra sidan innebär sagorummen ofta en hel del extraarbete, bl.a. genom att de sätter ambitionsnivån för programverksamheten högre, och den plats de tar tar de ju dessutom som regel från barnavdelningarna själva. Så helt utan tyngd är nog

²⁷ Jag tänker bl.a. på det litteraturpedagogiska program som kommer till uttryck i bibliotekslagen och på denna lags prioritering av barn och ungdomar.

²⁸ Om sedan stora detaljerade måldokument är ett lämpligt styrverktyg för ett folkbibliotek är en annan fråga.

de tar tar de ju dessutom som regel från barnavdelningarna själva. Så helt utan tyngd är nog inte personalens ord ändå. Men nu är ju inte dessa ord det enda vittnesbördet om sagorummens starka ställning hos personalen, utan väl så viktigt är det faktum att personalen i en stor majoritet av fallen spelat en aktiv eller t.o.m. mycket aktiv roll vid rummens tillkomst. Tillsammans gör dessa resultat det svårt att ifrågasätta sagorummens starka ställning hos personalen.

Undersökningen av bibliotekschefernas uppfattning bekräftar på det hela taget barnbiblioteks-personalens värdering av sagorummen.

Yttre jämförelsepunkter

Men vilken *är* då sagorummens ställning på de skånska huvudbiblioteken? Är den stark eller svag? På denna fråga har jag inget svar. Sagorummens ställning är stark i vissa avseende och svag i andra och dessa styrkor och svagheter är inte av ett sådant slag, går inte att beskriva på ett sådant sätt att de kan adderas och subtraheras för att få fram en slutsumma.

Svårigheterna att ge ett enkelt och entydigt svar på den övergripande problemställningen har inte bara med forskningsobjektets komplexitet att göra (även om sagorummen spelar en skäligen blygsam roll inom B&I-vetenskapen är de faktorer som påverkar eller kan tänkas påverka deras ställning både många och av inbördes starkt skiftande slag) utan också med de praktiskt och filosofiskt betingade begränsningarna av undersökningsområdet (se *Inledning* och *Förord*). Genom att undersökningarna är nästan uteslutande koncentrerade till de positiva fallen (de huvudbibliotek som har sagorum i dag) inom ett geografiskt begränsat område (Skåne) kommer yttre jämförelsepunkter att i stort sett saknas. Även om yttre jämförelsepunkter knappast räcker för att man ska kunna ge något definitivt svar på frågan om sagorummens ställning hade man med deras hjälp kunnat formulera flera intressanta relativa svar. Men bristen på yttre jämförelsepunkter är inte total.

Bibliotekslagen och Unescos folkbiblioteksmanifest.

Sagorummens ställning är starkt beroende av ställningen hos programverksamheten för barn, och för denna kan man finna yttre stöd i två för den svenska biblioteksverksamheten centrala politiska dokument: bibliotekslagen och Unescos folkbiblioteksmanifest. Medan paragraferna i bibliotekslagen helt enkelt ska följas av berörda parter (Sveriges kommuner, landsting och stat), är Unescos folkbiblioteksmanifest en icke tvingande deklaration i form av en redogörelse för ett antal viktiga värderingar och målsättningar, som de länder som är medlemmar i Unesco ska försöka uppfylla så långt de kan. I båda dokumenten spelar barn och unga en framträdande roll: i bibliotekslagen genom att de görs till en prioriterad grupp och i Unescos folkbiblioteksmanifest genom att de får stort utrymme i beskrivningen av folkbibliotekets huvuduppgifter. Det omedelbara skälet till detta är i båda fallen språk- och litteraturpedagogiskt. Språket är ju av fundamental betydelse för människans utveckling och för språkutvecklingen spelar litteraturen en central roll; det är av största betydelse för ett barns språkliga och intellektuella utveckling att det tidigt kommer i kontakt med böcker och berättelser. Detta motiv framgår direkt av båda dokumenten. För bibliotekslagens del kan man hitta en utförligare diskussion av motiven för prioriteringen av barn och unga i den proposition som ligger till grund för den.²⁹

Bibliotekslagens större tyngd motverkas delvis av dess allmänna formuleringar. Detta gäller inte minst den paragraf som är av störst intresse i det här sammanhanget, nämligen 9 §, som lyder ”Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning”. Vilket stöd ger denna paragraf åt sagostunder och bokprat på biblioteken? Inte mycket, verkar det som. Om vi håller oss till litteraturförmedlingen verkar det vid en bokstavlig tolkning räcka med att man ger samlingarna ett visst innehåll för att kravet på särskild uppmärksamhet ska kunna anses vara tillfredsställt. Men kanske kan man inte

²⁹ Regerings proposition 1996/97:3.

ge ordet erbjuda riktigt samma innebörd när det gäller barn som när det gäller vuxna, särskilt inte när det är frågan om barn som inte kan läsa eller som står främmande för böckernas värld: för att man i fall som dessa ska kunna tala om ”att erbjuda böcker” måste man kanske kräva ett litet mer aktivt förmedlande, t.ex. att man på något pedagogiskt sätt visar barnen vad det är som gömmer sig i böckerna eller inspirerar dem till att själva försöka ta reda på det? Genom att läsa lagen på detta sätt, vilket förefaller mig fullt rimligt, går det att se ett stöd för verksamheter av typ sagostunder och bokprat i den.

Användbarheten hos Unescos folkbiblioteksmanifest är lättare att se. Detta dokument innehåller bl.a. en beskrivning av folkbibliotekets huvuduppgifter i tolv punkter. De punkter som är av störst intresse här är 1, 4 och 8, som säger att biblioteket ska ”Skapa och stärka läsvanor hos barn redan från tidig ålder”, ”Stimulera barns och ungdomars fantasi och kreativitet” och ”Stödja muntlig berättartradition”. Även om också dessa punkter är allmänt formulerade är det inte svårt att se att sagostunder, bokprat och andra liknande aktiviteter ligger väl i linje med dem. Ett skriftligt belegg för detta kan man förresten få i IFLA:s/Unescos skrift *The public library service*, som utgår ifrån och delvis utgör en utläggning av innebörden i Unescos folkbiblioteksmanifest. Där kan man bl.a. läsa att ”Public libraries have a special responsibility to support the process of learning to read, and to promote book and other medias for children. The library must provide special events for children, such as story telling and activities related to the library’s services and resources”³⁰. Biblioteket *måste* erbjuda särskilda program för barn av typ sagostunder – en som synes mycket stark och konkret skrivning.

Om det nu förhåller sig så att sagorummen spelar en viktig roll för centrala programverksamheter som sagostunder och bokprat så skulle alltså bibliotekslagen och Unescos folkbiblioteksmanifest kunna fungera som ett indirekt stöd för dem. Att sagorummen verkligen spelar en viktig roll för bibliotekens barnverksamhet anser jag att denna uppsats har gett åtskilliga belegg för, fr.a. genom att visa hur biblioteken med deras hjälp kan skapa en miljö med unika positiva kvaliteter för sin programverksamhet.³¹ Utan sagorum eller andra jämförbara utrymmen kommer folkbibliotekens möjligheter att fullgöra de huvuduppgifter som de har enligt bibliotekslagen och Unescos folkbiblioteksmanifest att försämrats. Inom ramen för dessa dokument har sagorummen enligt min mening en stark ställning.

Möjligheter att påverka ställningen genom utformningen

Den andra problemställningens mer teoretiska inriktning gör att de iakttagelser och slutsatser som är förbundna med den får en generellare form, vilket i sin tur öppnar för möjligheterna att formulera en allmängiltig teori. Sett med utgångspunkt från denna problemställning utgör de femton sagorummen ett brett och varierat undersökningsmaterial, och chanserna är enligt min mening goda att det som gäller för förhållandet mellan form och funktion i de skånska sagorummen också gäller för sagorum i allmänhet.

De faktorer som är av störst betydelse för hur stor roll ett sagorum kan spela på ett bibliotek är: 1) bibliotekets ekonomi, 2) intresset för bibliotekets barnverksamhet bland allmänheten och på andra institutioner, och 3) personalens (inklusive chefen) inställning och agerande. Vikten av de två första behöver knappast kommenteras. Personalens betydelse framgår delvis av uppsatsen men har också att göra med de möjligheter de har att påverka de båda första faktorerna, fr.a. den andra, samt en fjärde, nämligen själva utformningen av sagorummet, vilket är den faktor som har det direktaste och mest djupgående inflytandet på rummets ställning. En stor ekonomisk satsning på initiativ av en engagerad personal på ett populärt barnbibliotek räcker inte långt om det visar sig vara något radikalt fel på det nya rummet (dålig luft, hög bullernivå, allergiframkallande mate-

³⁰ *The public library service*, 2001, s. 26.

³¹ Kvaliteterna hos sagorummens miljö återges i avsnitten om de enskilda sagorummen i *Del 2*, bristen på goda alternativ konstateras i avsnitten *Alternativa lokaler* i samma del. Inte minst viktigt i detta sammanhang är personalens beskrivningar av sagorummens kvaliteter och betydelse i *Personalens egna ord* i *Del 5*.

rial, tungarbetat, för skrämmande för de små barnen eller för barnsligt för de större etc.).

Som framgår av beskrivningarna av de enskilda rummen i *Del 2* och av analyserna av förhållandet mellan form och funktion i *Del 4* finns det många olika aspekter på ett sagorums utformning. Med all säkerhet har jag inte lyckats upptäcka alla. De resultat av form – funktion studierna som är mest relevanta för problemet rörande hur man påverkar sagorummets ställning genom dess utformning kan sammanfattas i två principer:

1. *Specialiseringsprincipen*: man ska välja en form på sagorummet som så nära som möjligt överensstämmer med det som man vet att rummet ska användas till.
2. *Flexibilitetsprincipen*: man ska välja en sådan form på sagorummet att det kan användas till så många olika saker som möjligt.

Dessa principer behöver inte komma i konflikt med varandra i praktiken, men de kan göra det. Specialiseringsprincipen innebär konkret sett att man om man vet att man ska använda sagorummet till, säg, sagostunder ska inrätta ett berättarrum, och flexibilitetsprincipen att man om man har möjlighet att välja mellan t.ex. ett programrum och ett allaktivitetsrum ska välja ett allaktivitetsrum.

Specialisering är billigare *generellt sett* (inte större yta än nödvändigt, inte mer utrustning av vad som behövs etc.), flexibilitet dyrare, bl.a. för att den som regel kräver mer yta och en större arbetsinsats av personalen (hyra och lön är de två tyngsta posterna i ett biblioteks budget). Men lägger man så en tidsaspekt till båda principerna framstår specialiseringsprincipen som billig bara på kortare sikt och flexibilitetsprincipen som successivt billigare ju längre tidsperspektiv man anlägger. Ju flexiblare rummet är, desto lättare kan det anpassas till nya programtyper och framställningssätt och desto större är möjligheterna att det vid en vikande efterfrågan på programverksamheterna kan användas till helt andra saker, kanske till vuxenverksamheter eller som läs- och uppehållsrum för barnen. Man skulle alltså kunna uppställa följande huvudregel:

Försök utforma sagorummet så att det blir så flexibelt som möjligt.

Om man inom de ekonomiska etc. ramar man befinner sig lyckas med detta har man gjort vad man kunnat för att sagorummets utformning ska främja dess ställning. Och det som främjar sagorummets ställning främjar ju verksamheterna i det, det som främjar dem bör, om de är väl valda och väl genomförda, främja barnverksamheten i övrigt, och, för att ta ännu ett steg, det som främjar barnverksamheten främjar de mål man har med den, mål som i förvisso mycket allmän form men ändå får stöd i officiella dokument som bibliotekslagen och Unescos folkbiblioteksmanifest.

Denna regel är mitt huvudsakliga svar på uppsatsens andra problemställning. Det är lätt att inse att flexibilitet är en nyckel (inte den enda och inte den viktigaste) till att öka sagorummens låga utnyttjandegrad, vilket ju ovan identifierades som deras största svaghet.

Vikten av *flexibilitet*, av att ett sagorum kan användas till så många saker som möjligt, är uppsatsens mest komprimerade teoretiska resultat. Att detta inte är något särskilt uppseendeväckande resultat innebär inte att det är trivialt. Att det inte är trivialt framgår väl av att flera av sagorummen i undersökningen uppvisar onödigt stora brister i flexibilitet. Vissa flexibilitetsbrister är ofrånkomliga och meningslösa att kritisera, t.ex. sådana som har med rummets storlek och placering att göra, andra är numera svåra och kostsamma att åtgärda men skulle aldrig ha behövt uppstå (som dålig ljudisolering i väggarna och störande ventilation), men en hel del är småsaker som det borde vara enkelt att göra något åt (svag belysning, fönster som man inte kan dra för, dörrar som inte sluter tätt mot golvet, brist på förrådsutrymmen etc.).

”The Denver experience”

Att hitta belegg för att man fäster vikt vid flexibilitet när man utformar bibliotek är inte så svårt;

flexibilitet har under efterkrigstiden varit en dominerade princip vid uppförandet och inredandet av biblioteksbyggnader.³² Att flexibilitet är ett nyckelord också vid utformandet av barnavdelningar är självklart. Här är ett par intressanta exempel på detta.

På Denver Public Library i USA har man som ett led i planerandet av den nya barnavdelningen gjort en undersökning av vad barnen och personalen anser är önskvärda kvaliteter hos en barnavdelning.³³ På basis av en systematisering av de synpunkter som framkommit genom denna och andra liknande undersökningar har man sedan uppställt ett antal riktlinjer för utformandet av en sådan avdelning. En av dessa punkter lyder ”Just as in the rest of the library building, built-in flexibility should be a primary concern in designing the space”.³⁴ Inte så förvånande är det bibliotekarierna som trycker på flexibiliteten i sina svar.

Bland dessa punkter finns det förresten en som faktiskt kan uppfattas som en plädering för ett sagorum av typ allaktivitetsrum. Den säger nämligen att barnavdelningen om möjligt ”should include a variety of spaces [...]. Some spaces should allow a single person or a parent and child to read quietly in a semi-privat environment; other spaces should allow for more activity and interaction, noise and group activities”.³⁵

Dewe tar upp flexibilitet i många olika sammanhang. Ett huvudtema i hans bok är att flexibilitet inte bara är en fråga om form och design utan också i mycket handlar om personalens kunskaper och handlingsberedskap.³⁶ Denna betydelsefulla sida av sagorummens flexibilitet faller utanför ramarna för min undersökning.

³² Se t.ex. *Femton svenska bibliotek*, 1973, s. 4.

³³ Brown, 1995, s. 91-94.

³⁴ Brown, 1995, s. 94.

³⁵ Brown, 1995, s. 93-94.

³⁶ Dewe, 1995. Se bl.a. s. 43.

En kritisk sammanfattning

I detta avsnitt ska jag försöka knyta samman uppsatsens olika delar på ett övergripande kritiskt plan.

Kommentarer rörande problemet

Ämnet för denna uppsats tillhör ett område som kan kallas svensk barnbiblioteksforskning. Detta är inte det forskningsintensiva området inom B&I, men ser man internationellt finns det en hel del skrivet om biblioteksverksamhet för barn. Eftersom jag inte har som mål att generalisera mina iakttagelser utöver mitt undersökningsområde spelar denna forskning mindre roll för mig.

De fem frågor som presenterades i uppsatsens inledning har besvarats i *Del 1-5*. Det har inte varit så svårt att hitta svar på dem i det empiriska materialet, och vad beträffar frågorna 1-4 anser jag att svaren på dem har lyckats absorbera och ge logisk form åt de flesta relevanta data som ryms i det. Men detta innebär inte att frågeställningarna är uttömda. Så länge undersökningsområdet inte är uttömt kan man inte veta om frågeställningarna är det. Undersökningar av aspekter som jag missat eller varit tvungen att välja bort kan tillföra material nya svarsdelmängder. Något som f.ö. illustreras av e-post-enkäterna till bibliotekscheferna, som i syfte komplettera barnbibliotekspersonalens bild av sagorummen tillkom i ett sent skede av uppsatsarbetet. Ett exempel på en aspekt som jag inte alls har tagit upp är barnens syn på sagorummen. Att undersöka detta vore intressant på flera sätt, inte minst för att kunna jämföra barnens syn på sagorummen med personalens.³⁷

Att frågorna inte är uttömda är fråga 5 det tydligaste exemplet på. Det finns givetvis mycket mer att säga om förhållandet mellan sagorummens form och funktion än vad jag har förmått göra. I detta fall förhåller det sig nog dessutom så att det empiriska materialet, eventuellt i kombination med någon teori, rymmer outnyttjade möjligheter. Internationellt sett finns det en hel del skrivet om utformning och inredning av barnbibliotek. Om man sedan vidgar perspektivet mot arkitektur och design i allmänhet kan man säkert hitta en stor mängd intressanta anknytningspunkter. Men hur intressant frågan om form och funktion än är så spelar den en sidoordnad roll i detta sammanhang, där huvudproblemet är sagorummens *aktuella* ställning.

Om det har varit ganska lätt att besvara de fem frågorna så har det varit betydligt besvärligare att utifrån dessa svar ge ett (klart och sammanhängande) svar på den övergripande problemställningen. Detta har delvis att göra med verklighetens beskaffenhet och delvis med bristen på goda yttre jämförelsepunkter, men delvis beror det också på att problemformuleringen är så pass generell som den är. Valet av huvudproblem motiverade jag inledningsvis. Man kan ha teoretiska invändningar mot en problemformulering av detta allmänna slag, men i arbetet med det empiriska materialet har den visat sig vara en inspirerande och konstruktiv utgångspunkt. Mitt val av problem är ett uttryck för att det är det enskilda och konkreta som intresserar mig, inte det allmänna och teoretiska. Det är lättare att hålla sig nära det empiriska materialet med en allännare problemformulering.

Kommentarer rörande metoden

En del metodfrågor har diskuterats i samband med besvarandet av de olika frågorna. Jag ska komplettera denna diskussion här på några punkter och samtidigt ta upp några mer övergripande synpunkter.

Inhämtandet av det empiriska materialet har skett på flera olika sätt: genom egna observationer,

³⁷ En antydning om barnens uppfattning om sagorummen ger kanske ”Denverundersökningen”, där barnen bl.a. uttryckte önskemål om att bibliotekslokaler ska vara ”special, joyous, colorful, and fun” och ”not have a school-like atmosphere” (Brown, 1995, s. 91).

genom enkäter och intervjuer (såväl telefonintervjuer som vanliga), med hjälp av officiell statistik och genom litteraturstudier. Dessa tillvägagångssätt ställer olika krav och rymmer olika slags risker. Så som de utnyttjats i arbetet med denna uppsats bedömer jag dem som metodiskt relativt oproblematiske. När det gäller enkäter finns det alltid en risk för missförstånd, t.o.m. en stor sådan, men de negativa konsekvenserna av möjliga missförstånd motverkas i det här fallet dels av att enkäten rymmer en hel del överlappande frågor, vilket ökar chansen att svarssumman blir korrekt, d.v.s. att svaren beskriver verkligheten, och dels av att enkäterna kompletteras av både observationer och intervjuer. Men materialet är litet och det går inte att utesluta att enstaka missuppfattningar och feltolkningar kan få genomslag i de sammanställningar som ligger till grund för svaren på frågorna.

Även dessa sammanställningar av de olika undersökningarnas resultat och delresultat är i huvudsak oproblematiske. Det rör sig i de flesta fall om en additiv metod. Men detta gäller inte överallt och det finns anledning att diskutera förhållandet material – resultat litet mer i detalj på ett par punkter.

Typologin

I *Del 2* försöker jag formulera en enkel typologi för sagorummen i syfte att tydliggöra de viktigaste likheterna och olikheterna mellan dem. Här är det inte frågan om någon enkel sammanställning av data om rummens utformning och användningssätt utan om en *värdering*, nämligen värderingen att det är mest naturligt att dela in sagorummen efter deras grad av mångsidighet eller, mer bestämt, efter vilken grad av fysiska aktiviteter de tillåter. Förhoppningsvis delar andra bedömare denna värdering, men oavsett hur det förhåller sig med den saken så förändras inte det faktum att det teoretiskt sett finns andra möjliga indelningsgrunder. Att typologin utgör ett förhållandevis stort teoretiskt steg bort från det empiriska materialet framgår också av att en del rum är svåra att placera in i någon bestämd kategori. Dessa omständigheter påverkar emellertid inte det viktigaste resultatet av de analyser som bygger på typologin, nämligen att användningsmöjligheterna för ett stort antal rum ligger tydligt över deras faktiska användning.

BPA-analysen

Ett annat likaledes mer teoretiskt långtgående resonemang, med åtföljande metodfrågor, är BPA-analysen och urvalet av de nyckelegenskaper som den bygger på.

Ett enkelt sätt att minska det värderande inslaget hos en katalogisering av nyckelegenskaper är att göra uppräkningslistan så fullständig som möjligt. Men eftersom det inte är möjligt att beskriva något på ett uttömmande sätt, varken praktiskt eller logiskt, går det inte att göra något fullständigt värderingsfritt urval, och därmed inte heller att helt undvika de invändningar som varje värdering alltid kan ge upphov till. Går vi så över till själva BPA-analysen tillkommer ytterligare en värderingsnivå, eftersom BPA-analysen i sig är en värdering av vilka egenskaper som är särskilt viktiga för de olika typerna av sagorum. (Eftersom redan typologin bygger på vissa värderingar har vi således här att göra med ett värderingsresonemang av "tredje graden".) Men inte heller i detta fall tror jag att det väsentliga resultatet, nämligen att nyckelegenskaperna tydligt skiljer sig åt mellan de olika typerna av rum, påverkas.

Dessa båda kommentarer ska inte uppfattas som ett uttryck för åsikten att det är fel att bygga resonemang på värdepräglade överväganden. De intellektuella processernas fundament består varken av logik eller direkta observationer utan just av värderingar.

Kommentarer rörande resultatet

Uppsatsens resultat utgörs allmänt fattat av en systematisk beskrivning av sagorummen på de skånska huvudbiblioteken. De delar som denna beskrivning består av kan i olika grad äga giltighet även för sagorummen i resten av Sverige, ja, kanske även för sagorum i allmänhet. Störst allmän-

giltighet äger utan tvekan de resultat som är knutna till form – funktion diskussionen. Med tanke på de stora överensstämmelser som finns mellan de svenska folkbiblioteken beträffande målsättningar och verksamhetsformer är chanserna nog goda att också de resultat som gäller hur sagorummen används är representativa för landet i sin helhet.

Uppsatsens ingångsproblem gäller sagorummens ställning på biblioteken i deras helhet, deras betydelse för biblioteksverksamheten i sin helhet. Ett snävare och kanske enklare problem gäller sagorummens ställning på barnavdelningarna, vilken roll de spelar för bibliotekens barnverksamhet. Ett svar på detta snävare problem utgör en del av ett svar på det vidare problemet.

Större delen av undersökningsmaterialet till denna uppsats har något att säga om båda dessa problem, vilket är naturligt eftersom bibliotekens barnverksamhet är en på det hela taget väl integrerad del av deras övriga verksamheter. Det är dessutom en verksamhet som är eller ska vara prioriterad. Men vissa delar av uppsatsen säger mer om det snävare problemet – som t.ex. svaren på vad sagorummen används till och hur ofta de används – medan andra säger mer om det vidare – som t.ex. redogörelserna för det stora antalet nya sagorum, för personalens roll vid sagorummens tillkomst och för bibliotekschefernas uppfattningar av dem. Även de yttre jämförelsepunkterna rör det vidare problemet.

Eftersom det är det vidare problemet som är mitt huvudproblem måste jag framhäva de resultat som har bäring på detta problem som viktigare än de som först och främst har bäring på det snävare. (Att jag sedan betraktar besvarandet av de enskilda frågeställningarna som både viktigare och intressantare än besvarandet av problemställningen är en annan sak.) Ur detta perspektiv anser jag att den enskilda dimension hos sagorummens ställning som väger tyngst när det gäller att avgöra vilken ställning ett enskilt sagorum har på ett bibliotek just nu och vilken det kan komma att få inom den närmaste framtiden, är barnbibliotekspersonalens värdering av det i förening med den uppfattning som bibliotekschefen har av det. Utan uppskattning från den närmast berörda personalens sida och utan stöd från bibliotekets ledning är det för det första nästan omöjligt för ett sagorum att bli till och för det andra svårt att tänka sig att det kan fortsätta att fungera som ett sådant under någon längre tid. Sagorummens ställning hos barnbibliotekspersonal och chef är den enskilda faktor som spelar störst roll för dess ställning på kort sikt. Störst roll på lång sikt spelar enligt min mening sagorummens utnyttjandegrad (efterfrågan) och deras grad av mångsidighet eller flexibilitet (deras utvecklingsmöjligheter och möjligheter att möta förändringar). Vilken roll de officiella politiska dokumenten och bibliotekens måldokument spelar är svårt att avgöra. Genom att dessa dokument för det mesta är mycket allmänt formulerade kan de nog bara spela en mindre roll och då fr.a. på längre sikt.

Liksom man kan försöka jämföra och gradera de olika undersökningsdimensionernas separata betydelse för bestämmandet av ett sagorums ställning, kan man på form – funktion planet diskutera vilka av sagorummens generella funktioner som allmänt sett spelar störst roll för att ett sagorum ska fungera så bra som möjligt. För att kunna föra en sådan diskussion måste man utgå ifrån hur sagorummen normalt används, vilket innebär att sagorummet kommer att likställas med ett berättarrum. Mot denna bakgrund anser jag att de allra viktigaste funktioner som ett sagorum har är:

- Att erbjuda en annorlunda och spännande miljö för barnen, som väcker deras förväntningar och stimulerar deras fantasi.
- Att tillfredsställa de särskilda krav på färgsättning, material, möblemang och övrig inredning, som ett barns kroppsstorlek, rörelsemönster och känslomässiga och intellektuella mognad ställer.
- Att hjälpa de vuxna som arbetar i rummet att åstadkomma en tydlig och välorganiserad relation mellan berättare/gestaltare och lyssnare/åskådare, som håller barnens koncentration uppe.

D.v.s. att vara ett äventyr, att vara barnvänligt och att fungera uppmärksamhetsförstärkande. Denna syn på sagorummens basfunktioner motsvaras rätt väl av barnbibliotekariernas egen uppfattning (se *Personalens egna ord* i Del 5).

För att fördjupa beskrivningen av dessa tre basfunktioner kan man räkna upp några av de formelement som spelar en särskilt stor roll för dem. Sagorummets förmåga att fungera uppmärksamhetsförstärkande är fr.a. beroende av att det är avskilt och har god ljudisolering samt att det har sittplatser för barnen och en scen eller stol för berättaren etc. som är så placerade och utformade att barnen och den vuxne står i fokus för varandras uppmärksamhet. Barnvänligheten befrämjas av många olika saker, bl.a. av barnanpassade möbler (inte för stora och inte farliga), mattor, kuddar och filtar, varma färger och tåliga material. Vad som gör ett rum till ett äventyr är svårt att säga med bestämdhet, det är en sammansatt och till stor del subjektivt betingad egenhet, men en spännande ingång, belysningseffekter, målningar med motiv från sagans värld och spännande tillbehör, som skattkistor och liknande, är väl några saker som bör kunna spela en viktig roll här.

Som synes finns det punkter där dessa tre basfunktioner kan råka i konflikt med varandra. T.ex. kan en alltför stark betoning på rummet som äventyr leda till att det blir svårare att få det att fungera uppmärksamhetsförstärkande.

Utvecklingsmöjligheter och andra möjliga yttre jämförelsepunkter

Svårigheterna att ge ett enkelt och entydigt svar på frågan om sagorummens ställning kommenterades ovan. Det är lätt att se att undersökningen skulle kunna utvecklas och fördjupas på flera sätt. Några av dessa är:

1. Introducerandet av en historisk dimension. Hur har sagorumsbeståndet på biblioteken förändrats över tid?
2. Ett mer ingående studium av bibliotekens ekonomiska situation. Hur fördelas pengarna på de olika posterna och hur har detta förändrats över tid? Pengarna till barnverksamheten är givetvis av särskilt stort intresse här.
3. En kompletterande undersökning av barnprogramverksamhetens omfattning och inriktning på de skånska bibliotek som inte har sagorum i dag.
4. Att även ta med filialerna i undersökningen.
5. En utvidgning av undersökningen till landet i sin helhet på några punkter. Att t.ex. på x antal slumpvis utvalda bibliotek fråga om de har sagorum eller inte, och om de har ett hur gammalt det är.

Genom att utveckla undersökningen i dessa och andra liknande riktningar skulle man kunna få ytterligare information som *eventuellt* kunde göra det möjligt att bestämma sagorummens ställning på ett entydigare och mer definitivt sätt. Fast det hade förstås krävt en hel del ytterligare arbete!

Undersökningsmaterialets begränsade omfattning och bristen på yttre jämförelsepunkter är vetenskapsteoretiskt sett uppsatsens största svagheter. Och styrkan? Att den i ganska stor detalj beskriver ett tydligt avgränsat område av den konkreta verkligheten, som inte varit föremål för så mycket uppmärksamhet tidigare.

Övriga kommentarer

Kostnaden för sagorummen

Det vore givetvis av största intresse att få veta vad sagorummen kostar i pengar räknat. Inledningsvis övervägde jag att försöka räkna ut detta, men insåg snart att det skulle bli för svårt. Det hade möjligen gått att ta reda på vad några av de nyare sagorummen kostat att bygga och inreda, även om inte heller detta hade varit någon enkel sak, men att därtill vara tvungen att räkna ut vad

de kostar att ha och driva gör det hela till en mig övermäktig uppgift.

Illustrationerna

Teckningarna av sagorummen bygger i de flesta fall på byggnadsritningar av biblioteken. Det jag först och främst vill visa med dem är sagorummens form och storlek och om det finns någon viktigare fast inredning i dem. För att framhäva deras individuella karaktären har jag också, i den mån jag kunnat, återgett särskilt karaktäristiska möbler och andra "sagorumsdefinierande" föremål i dem. För att inte bilderna skulle bli för plottriga föreställer de enbart sagorummen. Sagorummens relation till barnavdelningen eller till biblioteket i övrigt beskrivs istället i texten.

Barnverksamhet utanför sagorummet

Hur omfattande bibliotekens barnverksamhet är totalt sett och hur stor andel av denna som äger rum i sagorummen är två frågor som undersökningen ger svar på. Det finns emellertid en viss risk för att dessa svar störs av att det i en del fall kan vara svårt att dra en skarp gräns mellan barnverksamhet i biblioteket regi och annan "biblioteksnära" barnverksamhet. Så finns det t.ex. exempel på att kultursekreterare håller i bokprat och att daghem lånar sagorummen för sin egen berättarverksamhet. Hur ska dessa fall bedömas? Hur har mina respondenter bedömt dem?

Det ideala sagorummet

Arkitekten Harry Faulkner-Brown sammanfattade en gång tio grundläggande egenskaper som en bra biblioteksbyggnad bör ha. Dessa, som har blivit kända under namnet "Faulkner-Brown's Ten Commandments", är följande: flexibel, kompakt, lättillgänglig, lätt att bygga till, varierad, välstrukturerad, bekväm, konstant miljö, hög säkerhet och ekonomisk i drift.³⁸ Det kan som avslutning vara roligt att se om det i Faulkner-Browns efterföljd går att formulera en liknande lista med krav på ett bra sagorum. Min avsikt här är inte att ställa upp några slags budord utan att öppna för reflektion och diskussion. Här är några egenskaper som jag själv skulle vilja se att ett sagorum har:

- Stor fri golvyta.
- Flexibelt möblemang – lätt att flytta, möjligt att använda på många olika sätt.
- Tåliga material.
- Goda förrådsutrymmen inne i rummet.
- Mångsidig belysning – den måste både vara stämningsskapande och kunna ge ordentlig med ljus när så behövs.
- God ljudisolering – verksamheten i rummet får inte störas av utifrån kommande ljud eller hämmas av rädsla för att störa andra.
- Mycket tyger och färger – mattor, filtar, dynor och draperier i varma och mjuka färger, gärna i mönster med ursprung i folklig textilkonst.
- Figurer, tavlor och andra saker med kopplingar till sagornas och berättelsernas värld. De ska vara lätta att ta fram och lätta plocka undan igen.

Dessa allmänt formulerade krav kan kanske fungera som en utgångspunkt för planerandet av ett på en gång flexibelt och lättanvänt sagorum, med en stimulerande och uppmärksamhetsförstärkande miljö.

- Nu går vi.
- Vart, sa Puh.
- Vart som helst, sa Christoffer Robin.

A. A. Milne, Nalle Pubs börna

³⁸ Faulkner-Brown, 1999, s. 13-19.

Litteraturförteckning

Alexander, Christopher, *Notes on the synthesis of form*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1970

Andersson, Inger, *Det var en gång... : ...sagan inom folkbiblioteksverksamheten*, examensarbete, Lund, BIVIL:s skriftserie, 1998:4

Barn i bibliotek : En idébandbok om aktiviteter och samarbetsformer. Utarbetad av SÖ:s arbetsgrupp för barn- och ungdomsfrågor, Lund, BTJ, 1974

Barnspåret : idébok för bibliotek, Eriksson, A. (red.), Lund, BTJ, 1994

Bibliotekslag (1996:1596), SFS nr: 1996:1596

Blanshard, Caterine, *Managing library services for children and young people : a practical handbook*, London, Library Association Publishing, 1998

Blomqvist, Else-Gun & Jonsson, Anita, *Fem barnbibliotek : en studie av barnbibliotekslokaler*, specialarbete, Borås 1978:45

Borén, Gunilla & Limberg, Louise, ”Att väcka läslust – något om bibliotekets kreativa roll”, *Svensk biblioteksforskning*, nr. 2, 1991

Brown, Carol R., *Planning library interiors : the selection of furnishings for the 21st century*, Phoenix, Oryx Press, 1995

De kulturpolitiska målen, http://www.kur.se/kur/utskrift.asp?art_id=1146

Dewe, Michael, *Planning and designing libraries for children and young people*, London, Library Association Publishing, 1995

Eriksson, Anna Birgitta, ”Sagor”, *Barnspåret : idébok för bibliotek*, BTJ, 1994

Fasick, Adele M., *Managing children's services in the public library*, Englewood, Libraries Unlimited Inc., 1998

Faulkner-Brown, Harry, ”Some thoughts on the design of major library buildings”, *Intelligent library buildings*, IFLA Publications 88, München, Saur, 1999

Femton svenska bibliotek, Stockholm, 1973

Folkbibliotekslokaler : en handbok, utarbetad av en arbetsgrupp vid Statens kulturråd, Stockholm, Liber, 1981

Folkbiblioteksstatistik Skåne län 2001, <http://msb2.malmo.se/bibliotek/lansbibliotek/statistik20012.pdf>

Jong, Marijanna de, *Pedagogiska och sociala aspekter på lokaler för barnomsorg : Underlag till Allmänna råd från Socialstyrelsen* 1995:2, Socialstyrelsen, 1995

Lamminen, Mirja, *Hur prioriteras bibliotekens barnavdelningar? : intervjuundersökning vid några bibliotek i Stockholms, Järfälla och Norrtälje kommun*, specialarbete, Borås, 1978:112

Lindström, Britta, *Jon Blund och Vattenhälet : sagorumsmålningar i två svenska bibliotek*, C-uppsats, Lund, 1993

Lundblad, Catarina, *Muntligt berättande på folkbibliotekets sagostund*, magisteruppsats, Borås, 2001:33

Löof, Ami & Karlsson, Bengt Göran, *Sagostunder vid svenska folkbibliotek : värda att satsa på*, specialarbete, Borås, 1984:59

Ottervik, Gösta & Möhlenbrock, Sigurd, *Svenska bibliotek – historia, organisation, funktion*, Lund, BTJ, 1973

Persson, Jan, *Folkbiblioteksplanering*, specialarbete, Borås, 1984:56

Proposition 1996/97:3 Kulturpolitik,

http://kultur.regeringen.se/propositionermm/propositioner/pdf/p9697_3.pdf

The public library service : IFLA/Unesco guidelines for development, IFLA publications 97, München, Saur, 2001 (finns även på <http://www.ifla.org/VII/s8/proj/publ97.pdf>)

Ryberg Wirdebo, Ulrika, *Barnrummet – rum för barn?* Lund, BIVIL:s skriftserie, 1997:13

Söderblom, Harriet, ”Ska vi gå till bibblan?”, *Biblioteksfolkets kärlek min belöning*, Stockholm, Kungliga biblioteket, 2000

Ullander, Kerstin, ”Barnbiblioteket – värt att satsa på”, *Barnbiblioteket – en resurs : fem inlägg om bibliotekets roll i barnkulturen*, Lund, BTJ, 1977

Unescos folkbiblioteksmanifest och skolbiblioteksmanifest, <http://www.unesco-sweden.org/PDF/tva00version2.pdf>

Åberg, Åke, ”Barnbibliotekets begynnelse”, *Tema: Barnbibliotek*, Uppsala, 1984

Årsbok för Sveriges kommuner 2002, Örebro, Statistiska centralbyrån, 2002

Åttioalets bibliotek : svenska folkbiblioteksbyggnader 1980-1989, Stockholm, Statens kulturråd, 1990

Några förtydliganden

Med *sagorum* menar jag i denna enkät ett permanent avskilt utrymme i biblioteket som enbart eller så gott som enbart används till barnverksamheter av olika slag och som är byggt eller inrett för detta syfte.

Med *barnverksamhet* menar jag verksamheter som vänder sig till barn i åldern 0-12 år.

Med *programverksamhet* menar jag sådan barnverksamhet som har ett på förhand bestämt innehåll och äger rum vid en bestämd tidpunkt, t.ex. sagostund, bokprat, barnteater, filmvisning, sångstund, lek och pyssel...

För att förtydliga mina frågor ger jag ibland några ”svarsförslag” inom parentes. Om dessa inte passar så bara strunta i dem.

Alla frågor i enkäten gäller ert nuvarande sagorum.

Verksamheten innehåll och omfattning

Dessa frågor gäller förhållandena hösten 2002.

1. Till vilka åldersgrupper vänder sig programverksamheten i sagorummet? Försök också ange hur stor andel av denna verksamheten som de olika grupperna har.

0-5 år	()	Andel _____
6 år	()	Andel _____
7-9 år	()	Andel _____
10-12 år	()	Andel _____

2. Vilka typer av programverksamhet används sagorummet till? Försök också ange dessa verksamheters andel av den totala sagorumsverksamheten.

Sagostund	()	Andel _____
Bokprat	()	Andel _____
Dockteater	()	Andel _____
”Vanlig” teater	()	Andel _____
Sång och musik	()	Andel _____
Filmvisning	()	Andel _____
Lekar	()	Andel _____
Pyssel	()	Andel _____
Annat	()	Andel _____

Ni får gärna utveckla mer i detalj vad ni använder sagorummet till, särskilt om ni kryssat i Annat.

3. Har programverksamheten i sagorummet haft samma innehåll sedan sagorummets tillkomst?
Ja () Nej ()

Om nej, på vilket sätt har den förändrats? Motivera gärna svaret.

4. Kan sagorummet användas till några andra typer av barnverksamheter än dem som ni använder det till i dag?

Ja () Nej ()

Om ja, till vilka då?

Om ja, varför använder ni det inte till dessa?

5. Hur omfattande är bibliotekets programverksamhet för barn 0-12 i sin helhet, räknat i timmar per vecka?
6. Hur många timmar i veckan används sagorummet till denna programverksamhet?
7. Hur stor del av programverksamheten i sagorummet äger rum innan biblioteket öppnar?
8. Har programverksamheten i sagorummet haft samma tidsmässiga omfattning sedan sagorummets tillkomst?
Ja () Nej ()

Om nej, på vilket sätt har den förändrats? Motivera gärna svaret.

9. Skulle ni kunna använda sagorummet mer än ni gör i dag?
Ja () Nej ()

Om ja, varför använder ni det inte mer?

Om nej, varför inte?

10. Hur länge varar i genomsnitt en enskild programaktivitet i sagorummet? (T.ex. en sagostund.)
11. Hur många barn deltar i genomsnitt i en enskild programaktivitet i sagorummet?
12. Hur många arbetstimmar i veckan lägger ni i personalen i genomsnitt ned på sagorummet? (Här tänker jag inte bara på den tid programverksamheten tar utan också på all förberedelse-tid, t.ex. tid för repetitioner, att ställa i ordning, att tillverka hjälpmedel, att informera om verksamheten...)
13. Vem genomför programverksamheten i sagorummet? Försök också ange hur stor andel av verksamheten som de olika kategorierna har hand om.
Bibliotekarier () Andel _____
Assistenter () Andel _____
Andra () Andel _____

Om andra är inblandade, vilka är då dessa? (Särskild sagoberätterska/sagoberättare, barnboksförfattare, teatersällskap, trollkonstnärer...)

14. Har den personal som genomför programverksamheten i sagorummet någon särskild utbildning eller annan kompetens för detta?
Ja () Nej ()

Om ja, vilken utbildning eller kompetens har de?

15. Använder ni sagorummet till något annat än barnverksamhet?
Ja () Nej ()

Om ja, till vad?

Om ja, hur många timmar i veckan omfattar denna andra verksamhet?

16. Finns det något annat utrymme i biblioteket som kan användas till de barnverksamheter som ni idag har sagorummet till?

Ja () Nej ()

17. Har ni någon gång ansökt om ekonomiska medel särskilt för sagorummet?

Ja () Nej ()

Om ja, har ni ansökt om detta inom ramarna för bibliotekets egen budget eller har ni sökt medel utifrån, och i så fall varifrån?

Allmänna frågor

Till slut några allmänna frågor. Svara gärna utförligt. Det går inte att skriva för mycket!

18. Vilka syften har ni med den del av barnverksamheten som ni bedriver i sagorummet? (Motiv, mål...)

19. Varför har ni valt att bedriva en del av barnverksamheten i ett särskilt sagorum?

20. Vilka konsekvenser skulle det få för barnverksamheten om sagorummet försvann?

21. Beskriv sagorummets positiva egenskaper. (Typ de fem viktigaste, men svara gärna utförligare.)

22. Beskriv sagorummets eventuella brister. Svara gärna utförligt.

Övriga synpunkter

Viktiga saker som jag missat, tips, synpunkter på enkäten m.m.

BIBLIOTEK:

Respondenter/er:

Dokumentation

Vilka måldokument finns?

Varför finns det inga måldokument?

”Intervjufrågor”

När är biblioteket byggt? Hur stor är det (den totala ytan)?

När tillkom sagorummet?

Är sagorummet från början avsett att vara sagorum eller är det ett annat rum som gjorts om till sagorum?

Är det en tillfällig lösning eller inte

Om sagorummet inte fanns från början: Har barnverksamheten ökat sedan sagorummets tillkomst?

Gör ni mycket utrustning själv till sagorummet? T.ex. vad?

Har ni i personalen varit delaktiga i tillkomsten och utformandet av sagorummet? Om ja, på vilket sätt och i vilken omfattning?

Observationsfrågor

Placering i biblioteket

Var i barn- och ungdomsavdelningen (i barndelen, på gränsen mellan barn- och ungdomsdelen)?

Hur (centralt eller avsides, väl synlig eller dold, fristående eller vägg i vägg med andra utrymmen)?

Form och mått

Form

Längd, bredd & höjd

Golvyta

Material m.m.

Vad är den gjord av?

Färgsättning (ute, inne)

Väggarnas utformning och struktur

Dörrar & fönster

Dekorationer (väggmålningar etc.)

Inredning

(Möbler, hyllor och liknande)

Utrustning

(Kuddar och filtar, teknisk utrustning – belysning, cd-spelare, tv-apparat etc.–, andra praktiska hjälpmedel, typ dockteaterscen, filttavla, böcker och andra biblioteksmedia, leksaker och spel...)

Vilken typ av utrustning dominerar?

Hur omfattande är den tekniska utrustningen och de andra praktiska hjälpmedlen?

Handikappanpassning

Är rummet som sådant anpassat för barn med särskilda behov (t.ex. rullstolsanpassat)?

Finns det några tekniska hjälpmedel för barn med särskilda behov (t.ex. nedsatt syn eller hörsel)?

Miljö

(Värme, luft, ljus- och ljuskvalitet, ljud, rörelseutrymme – trångt eller rymligt –, tåligt eller ömtåligt...)

Övergripande frågor

Sagorummets samspel med resten av lokalen.

Ser man att det är ett sagorum? Visar rummets yttre form och ev. utsmyckningar på dess funktion? Visar dess inre form och inredning på dess funktion? Hur då, i så fall? (Detta har betydelse för vilken effekt rummet får – och därmed för det värde det skapar.)

Symboliska effekter hos rummets utformning och inredning. Hur fungerar sagorummet på det symboliska planet?

Psykologiska effekter hos rummets utformning och inredning. Hur fungerar det på det psykologiska planet? (Miljöns inverkan på barnen.)

Av vilken typ av sagorummet? (Enkelt och funktionellt eller ombonat och fullt med saker, ljust och luftigt eller mörkt och mysigt, lekfullt eller allvarligt...)

Förhållandet mellan verksamhet och fysiskt rum.

Relationen barn – barn och barn – vuxna i rummet. (Närhet, avstånd...)

Hur nytt/gammalt, modernt/omodernt, fräscht/slitet är sagorummet och dess utrustning?

Uppskatta sagorummets fysiska och tekniska användningsmöjligheter i dagsläget. Vilka verksamheter skulle det kunna användas till (utöver dem det används till idag)?

Uppskatta vilka åtgärder som skulle behöva vidtagas för att öka sagorummets användningsmöjligheter. (T.ex. ny teknisk utrustning, öka storleken, flytta det till annan plats...)

Övriga frågor

Finns det några andra specialiserade rum för barn (och ev. för ungdomar) på biblioteket?

Hur informerar man om sagorummet och verksamheten i det? Gör man ”reklam” för det på något sätt? (Webbsida, broschyrer, skyltar och anslag m.m.)

Bilaga 3 – Frågor till telefonintervjun

1 – Vilken betydelse anser du att bibliotekets sagorum har för biblioteket i sin helhet?

- A) stor betydelse
- B) liten betydelse
- C) varken stor eller liten

2.1 – Om du svarat B eller C: Varför anser du inte att sagorummet har stor betydelse?

2.2 – Om du svarat A: Hur manifesterar sig din uppfattning konkret att sagorummet har stor betydelse? (I form av måldokument, initiativ till marknadsföringsåtgärder, mer pengar till sådant som är knutet till sagorummet eller på något annat sätt?)

3 – Om du svarat A: Om din uppfattning inte manifesterar sig konkret på något sätt, varför gör den inte det?